

**II МІЖНАРОДНА НАУКОВО-
ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ**

**II INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE**

**Сучасні досягнення та перспективи
соціально-економічного розвитку**

**Modern achievements and prospects
of socio-economic development**

**16 травня 2025 р.
м. Одеса, Україна**

**May 16, 2025
Odesa, Ukraine**

II Міжнародна науково-
практична конференція

Сучасні досягнення та перспективи соціально- економічного розвитку

Матеріали

16 травня 2025 р.

м. Одеса, Україна

II International scientific
and practical conference

Modern achievements and prospects of socio- economic development

Proceedings

May 16, 2025

Odesa, Ukraine

Сучасні досягнення та перспективи соціально-економічного розвитку : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / Східноєвропейський центр наукових досліджень (Одеса, 16 травня 2025 р). Research Europe, 2025. 164 с.

До збірника ввійшли матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Сучасні досягнення та перспективи соціально-економічного розвитку", яка відбулася 16 травня 2025 року. Збірник розрахований на науковців, освітян, студентів, державних службовців, представників бізнесу та широку громадськість.

Робочі мови конференції: українська та англійська.

Публікується в авторській редакції

Матеріали збірника подаються в авторській редакції та публікуються мовою оригіналу. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність наведених фактів, власних імен, цитат, статистичних даних, галузевої термінології та іншої інформації.

Відповідно до Закону України "Про авторське право і суміжні права", при використанні наукових ідей та матеріалів цього збірника, посилання на авторів і видання є обов'язковим.

**Research
Europe.org**

**EASTERN EUROPEAN
CENTER FOR SCIENTIFIC
RESEARCH**

© Східноєвропейський центр
наукових досліджень, 2025
© Research Europe, 2025

Modern achievements and prospects of socio-economic development : proceedings of the II International scientific and practical conference / Eastern European Center for Scientific Research (Odesa, 2025, May 16). Research Europe, 2025. 164 p.

The collection includes the proceedings of the II International scientific and practical conference "Modern achievements and prospects of socio-economic development", which took place on 16th May 2025. The collection is aimed at scientists, educators, students, government officials, business representatives, and the wider public.

Working languages of the conference: Ukrainian and English.

Published in the author's edition

The collection's proceedings are presented in the author's edition and published in the original language. The authors of published materials hold complete responsibility for the precision of facts, proper nouns, quotes, statistical data, industry terminology, and other information presented.

According to the Ukrainian Law on Copyright and Related Rights, it is mandatory to cite the authors when using scientific ideas and materials from this collection.

**Research
Europe.org**

**EASTERN EUROPEAN
CENTER FOR SCIENTIFIC
RESEARCH**

© Eastern European Center
for Scientific Research, 2025
© Research Europe, 2025

Official website: researcheurope.org

ЗМІСТ
TABLE OF CONTENTS

СЕКЦІЯ 1. ЕКОНОМІКА
SECTION 1. ECONOMICS

Айзенберг Т. В.

Індустрія 5.0 як драйвер еволюції
управління людськими ресурсами. 11

Вербицька О. О.

Цифрова трансформація модної індустрії в
умовах зростання впливу інфлюенсерів. 14

Вознюк Є. О.

Діджиталізація як ключовий
інструмент сучасної глобалізації. 16

Іонін Є. Є., Загородний В. М.

Інноваційні механізми стимулювання
внутрішньої трудової міграції як чинник
регіонального розвитку України. 20

Литвиненко Н. П.

Виміри національної безпеки у
економічній політиці держав світу. 23

Мартинюк М. П., Сабій І. М., Береговий О. Л.

Сучасні екологічні проблеми
сільськогосподарського землекористування:
нові виклики та шляхи їх подолання. 26

Мирошник Т. О., Кобєлєва Т. О.

Конкурентоспроможність університету на
глобальному освітньому ринку: економічні
стратегічні підходи. 31

Петряков В. М.

Економічна та воєнна турбулентність: виклики
та адаптація бізнес-управління в Україні. 35

Роздорожний А. М.

Відтворення економічного потенціалу
підприємств в контексті євроінтеграції:
ретроспектива та поствоєнна перспектива. 37

Сенченко В. В.

Комерціалізація інтелектуальної власності
в Україні: стан, проблеми, рекомендації. 42

Storozhenko, S.

Graphic design as a driver of economic growth in a globalized world. 47

Череватський Д. Ю., Палант В. Г., Копаниця І. Ю.

Штучний інтелект між циркулярною економікою та економікою кооптування. 49

Шевченко І. Ю.

Ретроспективний аналіз цін на автомобільне паливо в Україні. 51

Юрків Н. Я., Шемаєв В. М.

Стратегічні ініціативи ЄС щодо інноваційного розвитку оборонної промисловості: нові можливості для України. 54

Яновська В. П., Зіганшин Р. А.

Економічна ефективність міського електротранспорту: історичний досвід та сучасні виклики для України. 57

Яновська В. П., Салімовський М. В.

Роль альтернативної енергетики в модернізації національної економіки. 62

СЕКЦІЯ 2. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

SECTION 2. INTERNATIONAL RELATIONS

Марусинець М. М.

Діаспоральна дипломатія як феномен "нової дипломатії" у зовнішній політиці Ірландії. 66

СЕКЦІЯ 3. ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

SECTION 3. ACCOUNTING AND TAXATION

Мороз А. В.

Роль сучасних інформаційних технологій в обліку готової продукції: виклики та перспективи. 69

Сук П. Л.

Обернений метод розподілу витрат майбутніх періодів на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції. 72

СЕКЦІЯ 4. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

SECTION 4. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Москвяк Я. Є.

Фінансові ризики в умовах цифровізації ринків:
оцінка та мінімізація за допомогою технологій. 78

Чапайло В. В.

Роль цифровізації в забезпеченні
ефективності діяльності банків. 82

Ясенецький В. С.

Основні податкові інструменти формування
бюджетів територіальних громад України:
динаміка та фактори впливу. 85

СЕКЦІЯ 5. МЕНЕДЖМЕНТ

SECTION 5. MANAGEMENT

Amrakhov, P. E.

The role of risk management standard selection in
ensuring quality and efficiency of clinical trial projects. 88

Ангелов П. Д.

Матеріальна і нематеріальна мотивація в
умовах обмежених ресурсів під час війни
на автотранспортних підприємствах. 91

Григор'єва О. В.

Сутність та базові елементи корпоративної культури. 94

Дібрівка А. М.

Сутність та особливості формування
стратегії управління організацій. 97

Захарченко В. В.

Теоретичні підходи до визначення сутності
корпоративної стратегії підприємства. 99

СЕКЦІЯ 6. МАРКЕТИНГ

SECTION 6. MARKETING

Гармаш К. О.

Емоційний брендинг та його роль у побудові
довгострокових відносин з клієнтами. 104

Лазебник В. В.

Маркетингові засади використання
леонардиту в органічному виробництві..... 109

СЕКЦІЯ 7. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

SECTION 7. PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Бира І. Р.

Інституційно-правове забезпечення державної
політики розвитку цифрової мобільності
публічних службовців в Україні..... 112

Ямковий М. О.

Цифровізація в системі публічного адміністрування
України: стан, виклики та перспективи..... 115

СЕКЦІЯ 8. ТУРИЗМ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

SECTION 8. TOURISM, HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

Палапа Н. В.

Особливості українського туризму в умовах війни..... 118

СЕКЦІЯ 9. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

SECTION 9. AGRICULTURE

Лапко О. Б., Вінюков О. О.,

Бондарева О. Б., Ліхушина Г. А.

Показники структури врожаю різних сортів
пшениці озимої залежно від строків сівби..... 123

Перепелиця Л. О., Шевчик А. В.

Особливості розвитку проростків
Pisum sativum L. за дії біоінокулянтів..... 127

Черняк Н. С.

Вплив бугаїв-плідників голштинської
породи на індекс імунітету дочок..... 130

Яблонський А. В.

Вміст важких металів у продуктах забою качок при
виращуванні на території радіоактивного забруднення..... 135

СЕКЦІЯ 10. ІНЖЕНЕРІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

SECTION 10. ENGINEERING AND TECHNOLOGY

Завгородня Є. О., Шестак Я. І., Криворучко О. В.

Управління цифровими ризиками у вищій освіті. 138

СЕКЦІЯ 11. ПРАВО

SECTION 11. LAW

Лук'янов М. О., Ніколаєнко В. Г.

Превентивна (профілактична) робота з особами,
які не перебувають на обліку, але демонструють
поведінкові або соціальні ризики. 144

СЕКЦІЯ 12. ПЕДАГОГІКА

SECTION 12. PEDAGOGY

Дурдас А., Демида Є.

Висвітлення спадщини М. Монтессорі
(1870–1952) в джерелах французькою мовою. 147

Кукла Л. Б.

Соціальна адаптація дітей дошкільного
віку: труднощі та способи їх подолання. 150

Semigina, T.

From emergency to empowerment:
competency shifts in Ukrainian social work. 153

Faramazov Azer Suratulla oghly

Phraseological units related to
time in the English language. 157

Харченко Н. В.

Формування життєвих орієнтацій учнівської молоді
в умовах пограниччя України: можливості та виклики. 161

СЕКЦІЯ 1. ЕКОНОМІКА
SECTION 1. ECONOMICS

УДК 339.9

JEL Classification: J24, O33

Айзенберг Т. В.,
здобувачка третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

**ІНДУСТРІЯ 5.0 ЯК ДРАЙВЕР ЕВОЛЮЦІЇ
УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ**

Індустрія 5.0 засвідчує якісну трансформацію концептуальних засад глобального виробництва та споживання, зміщуючи акцент з технологічно орієнтованих процесів Індустрії 4.0 на системи, що ставлять у центр уваги добробут людини, її креативність і командну роботу. На відміну від Індустрії 4.0, де домінували автоматизація та обмін даними, Індустрія 5.0 пропонує більш людино орієнтований підхід, що поєднує передові технології, зокрема штучний інтелект (ШІ) та цифрових двійників, з питаннями ергономіки праці та розширенням сфер повноважень працівників [1, 2, 3]. Цей перехід ґрунтується на поєднанні потужної телекомунікаційної інфраструктури з підходами, орієнтованими на людину, які забезпечують ефективну взаємодію людини й машини, гнучкий менеджмент та адаптацію виробничих процесів і покращення умов праці [1, 4].

У цьому контексті переосмислення управління людськими ресурсами стає необхідною умовою адаптації організацій, оскільки технології мають не витіснити людську працю, а підсилювати її можливості [5]. Це зумовлює нові вимоги до стратегій HR-менеджменту, які повинні гармонізувати цифрову трансформацію з добробутом працівників та розвитком соціотехнічних систем.

Варто зазначити, що за Індустрії 5.0 зміни в управлінні персоналом є суттєвими. Від HR-фахівців очікується розробка нових практик менеджменту, здатних охопити як технічні, так і гуманітарні аспекти праці. Зокрема, йдеться про впровадження ШІ-інструментів для аналітики в сфері ергономіки та оцінки ефективності працівників, що підтверджено результатами емпіричних досліджень щодо впливу ШІ на покращення умов праці та формування людино орієнтованого дизайну робочих місць [4]. Крім того, у сучасному дискурсі наголошується на необхідності впровадження

гнучких моделей зайнятості, віддаленої роботи та систем постійного навчання для усунення дефіциту цифрових навичок і сприяння адаптивному підвищенню кваліфікації [6, 7]. Такі ініціативи є надзвичайно важливими для формування здатності працівників до ефективної взаємодії з високотехнологічними системами та успішного функціонування у швидкозмінному індустріальному середовищі [8, 9].

Одним із центральних напрямів трансформації HR є посилення уваги до добробуту працівників та розвитку емоційного інтелекту. Індустрія 5.0 передбачає створення культури сталого менеджменту не лише на рівні екології, а й у міжособистісному вимірі, що має мінімізувати тенденцію до дегуманізації, яка супроводжувала попередні хвилі автоматизації [10, 11]. У таких умовах у сфері HR-менеджменту важливим стає розробка нових підходів до оцінювання результатів праці, розвитку талантів та залучення персоналу, спираючись на принципи дизайн-мислення та системного підходу [8]. Це вимагає формування інклюзивного робочого середовища, у якому поєднуються технічні навички з "м'якими" компетенціями, зокрема емоційним інтелектом, з метою збереження і посилення творчого елементу людської діяльності через цифрову підтримку [10].

Крім того, трансформація HR-менеджменту у межах Індустрії 5.0 передбачає переосмислення традиційних організаційних структур. Запровадження людино центричних підходів стимулює розвиток децентралізованих і адаптивних організаційних культур, що підсилює роль HR-фахівців як рушіїв культурних змін і драйверів безперервного навчання в цифровому середовищі [6, 9]. У цих умовах HR-менеджери вже не лише управляють процесами залучення і розвитку персоналу, а виступають агентами змін, які супроводжують організацію в умовах цифрової трансформації, послідовно впроваджуючи та розвиваючи принципи добробуту працівників та їх самореалізації [7, 11]. У міру того як різні галузі економіки поступово наближаються до сталих, стійких та людино центричних моделей, стратегічна роль управління персоналом стає дедалі важливішою для забезпечення адаптації технологічного прогресу до підвищення добробуту працівників.

Отже, Індустрія 5.0 суттєво переосмислює парадигму управління людськими ресурсами, вбудовуючи людино центризм у саму основу виробничих процесів. Це потребує впровадження нових інструментів і практик, що сприяють гнучкому навчанню, підтримують ергономіку та розвиток емоційного інтелекту в робочому середовищі, а також інтегрують цифрові технології, які доповнюють людські можливості, а не замінюють їх.

Коректне впровадження таких практик сприяє зростанню продуктивності, зміцненню ефективності організаційної структури, підвищенню добробуту працівників та синергії технологій та людського капіталу.

Список використаних джерел

1. Kumari, P., Anand, A., Praveen, P., Verma, A., & Godiyal, A. Infrastructure potential and human-centric strategies in the context of industry 5.0., 199-214, 2024. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-0782-3.ch012>
2. Alves, J., Lima, T., & Gaspar, P. Is industry 5.0 a human-centred approach? a systematic review. *Processes*, 11(1), 193, 2023. <https://doi.org/10.3390/pr11010193>
3. Castagnoli, R., Cugno, M., Maroncelli, S., & Cugno, A. The role of human centricity in the transition from industry 4.0 to industry 5.0., 68-96, 2023. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-6745-9.ch005>
4. Trstenjak, M. Use of artificial intelligence (ai) in the workplace ergonomics of industry 5.0. *Tehnički Glasnik*, 19(2), 335-340, 2025. <https://doi.org/10.31803/tg-20250105140152>
5. Nahavandi, S. Industry 5.0– a human-centric solution. *Sustainability*, 11(16), 4371, 2019. <https://doi.org/10.3390/su11164371>
6. Gao, H. The reform of human resource management in enterprise digital transformation. *SHS Web of Conferences*, 181, 04026, 2024. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202418104026>
7. Nicolás-Agustín, Á., Jiménez, D., & Maeso-Fernandez, F. The role of human resource practices in the implementation of digital transformation. *International Journal of Manpower*, 43(2), 395-410, 2021. <https://doi.org/10.1108/ijm-03-2021-0176>
8. Dehbozorgi, M., Postell, J., Ward, D., Leardi, C., Sullivan, B., & Rossi, M. Human in the loop: revolutionizing industry 5.0 with design thinking and systems thinking. *Proceedings of the Design Society*, 4, 245-254, 2024. <https://doi.org/10.1017/pds.2024.27>
9. Eriksson, K., Olsson, A., & Carlsson, L. Beyond lean production practices and industry 4.0 technologies toward the human-centric industry 5.0. *Technological Sustainability*, 3(3), 286-308, 2024. <https://doi.org/10.1108/techs-11-2023-0049>
10. Vajravelu, A., Thanikachalam, Y., Wahab, M., Jamil, M., & Sivaranjani, S. Human-machine collaboration and emotional intelligence in industry 5.0., 220-232, 2024. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-6806-0.ch012>
11. Onyemelukwe, I., Ferreira, J., & Ramos, A. Exploring human centricity in industry 5.0: a systematic review. 2023. <https://doi.org/10.46254/eu6.20230361>

УДК 687.01:004.8:658.8

JEL Classification: L67, M31, O33

Вербицька О. О.,
здобувачка третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДНОЇ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ВПЛИВУ ІНФЛЮЕНСЕРІВ

Цифровізація комунікаційного простору зумовила кардинальні зміни в індустрії моди, трансформувавши традиційні моделі просування брендів та взаємодії зі споживачами. У сучасних умовах стрімкого розвитку соціальних мереж та цифрових технологій усе більшого значення набуває використання мікроінфлюенсерів, які завдяки автентичності та довірі аудиторії демонструють високу ефективність у формуванні споживчих уподобань. Паралельно з цим активно впроваджуються технології штучного інтелекту, що змінюють як виробничі, так і маркетингові процеси в модній індустрії, забезпечуючи нові конкурентні переваги на глобальному ринку. Зокрема, у період з липня 2023 р. по червень 2024 р. вартість охоплення 1 тис користувачів Meta зросла на 24%, тоді як рентабельність витрат на рекламу знизилася на 44% [1, с. 88]. Ні для кого не секрет, що навіть попри використання всесвітньо відомими модними брендами величезних рекламних бюджетів на просування і збут своєї продукції на світових ринках, саме мікроінфлюенсери з року в рік лише нарощують свій конкурентний вплив у цій царині, демонструючи високий рівень автентичності свого медійного контенту, викликаючи непохитну довіру у потенційних споживачів модних товарів та володіючи величезними ресурсними можливостями робити модні продукти вірусними без понесення при цьому значних маркетингових витрат.

Відтак – усталеною в останні роки стала практика поступової втрати модними журналами, міжнародними показами модного одягу та класичними рекламними кампаніями статусу головних джерел формування глобальних трендів розвитку індустрії моди та його закріплення за блогерами. Саме останні, виявляють дедалі більшу здатність до створення вірусних модних образів, котрі швидше набувають глобальної популярності, аніж нові колекції одягу на подіумних майданчиках. Так, проведене у 2022 р. опитування керівників компаній фешн індустрії засвідчило, що майже 70% світових модних брендів у взаємодії зі своїми споживачами активно використовують нині соціальні мережі, 56% з них

застосовують маркетингові інструменти через електронну пошту, а 36% – платний пошук на кшталт тієї ж самої реклами Google [2].

Авангардна роль цифрового інструментарію у глобальній трансформації індустрії моди особливо яскраво виявляється також у масштабних процесах застосування штучного інтелекту у логістиці, маркетингу, створенні текстового й візуального контенту, налаштуванні реклами, генеруванні лукбуків з колекціями фотографій для демонстрації вбрання на віртуальних моделях, нових модних стилів, ліній одягу, а також варіантів його стилізації. В якості прикладу наведемо, зокрема, американську компанію Stitch Fix, дизайнери якої в останні роки активно використовують штучний інтелект для аналізу глобальних модних трендів та розроблення рекомендацій для нових колекцій модного одягу. Результатом цього є не тільки значне скорочення часу на розроблення нових моделей модного одягу, але й суттєве підвищення конкурентних позицій Stitch Fix в очах світових споживачів модного одягу. Своєю чергою, функціонуюча на сьогодні нейронна мережа американського програміста Р. Барра створює модні колекції для бренду Balenciaga на основі використання фотографій з показів модного одягу та брендового вбрання з інтернет-магазинів, а також інформації з модних журналів та книг [3, с. 1197].

Ще одним невід'ємним каналом цифровізації світової індустрії моди є масштабне застосування компаніями даного сектору диверсифікованого програмного забезпечення для управління запасами у діючих торговельних точках. Йдеться насамперед про впровадження модними брендами системи Lightspeed Retail, яка репрезентує один з найбільш ефективних інструментів централізованого програмного забезпечення для торговельних точок та електронної комерції у сфері продажу модних товарів на основі діджиталізації процесів постійної інвентаризації та постійного відстежування товарних запасів, керування клієнтами та узагальнення аналітичної інформації щодо обсягів і номенклатури продажів товарів, а також особливостей ринкової поведінки споживачів. Наприклад, у 2017 р. британський бутік модного дизайнерського одягу класу люкс Phoenix Style повністю відмовився від діючої на той час корпоративної системи торговельних точок та повністю перейшов до моделі Lightspeed Retail. Як результат – буквально за кілька місяців йому вдалось учетверо розширити свою клієнтську базу та на 85% збільшити обсяг отриманих доходів [4].

Використання штучного інтелекту та цифрових платформ суттєво змінює підходи до розроблення, просування та продажу модного одягу, дозволяючи компаніям оперативно реагувати на зміни споживчого попиту, оптимізувати логістичні процеси та формувати персоналізовані пропозиції. Інструменти на кшталт Lightspeed Retail забезпечують ефективне управління

запасами та аналітику продажів, що сприяє підвищенню прибутковості та конкурентоспроможності модних брендів.

Отже, цифрові технології, інфлюенсер-маркетинг та штучний інтелект утворюють нову парадигму розвитку фешн-індустрії, де ключовими чинниками успіху стають гнучкість, адаптивність та інтеграція інноваційних інструментів у бізнес-моделі компаній.

Список використаних джерел

1. The State of Fashion 2025. McKinsey & Company. 2025.
2. Digital tools used to engage with customers by fashion companies worldwide in 2022. Statista. The Statistic Portal. URL: <https://www.statista.com/statistics/1361020/fashion-companies-digital-engagement-tools> (дата звернення 19.04.2025 р.).
3. Melnikova A. V. Digitalization in the fashion industry. Journal of Economics, Entrepreneurship and Law. #2'2024 (February). P. 1191-1202.
4. Digital transformation in fashion: Overview + examples. Digital Adaption. March 27, 2025. URL: <https://www.digital-adoption.com/digital-transformation-in-fashion> (дата звернення 30.04.2025 р.).

УДК 330.3

JEL Classification: F60, O33

Вознюк Є. О.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний технічний університет
"Харківський політехнічний
інститут", м. Харків

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Протягом історії людства еволюція різних сфер життєдіяльності людини призводить до формування загальних світових трендів міжнародної співпраці, серед яких особливе місце займає глобалізація. Розвиток політичних інститутів в різних країнах, який сприяв формуванню міжнародних відносин, а також удосконалення логістики і світової банківської системи, що масштабували економічну кооперацію між державами, спільно призвели до поступового зростання взаємозалежності

країн та регіонів. В свою чергу, це надало поштовх для логічного розвитку глобальної світової інтеграційної системи. Головним каталізатором цього процесу завжди був розвиток науки і технологій, які сприяли ефективній трансформації світових економічних та соціальних відносин [1].

Витоки глобалізації сягають ще древніх часів, коли перші цивілізації встановлювали міжнародні торговельні маршрути, такі як Великий шовковий шлях, що поєднував Азію, Європу та Африку. У середньовіччі розвиток мореплавства дозволив європейцям досліджувати нові континенти та освоювати нові території, що значно активізувало процес міжнародної торгівлі. Починаючи з епохи Великих географічних відкриттів, національні держави почали формувати глобальні економічні зв'язки через колоніальну експансію та обмін товарами, технологіями й культурними традиціями. Перша промислова революція надала можливість механізувати виробництво, що сприяло масовому випуску товарів і додатково стимулювало міжнародну торгівлю. Друга промислова революція додатково прискорила розвиток взаємозв'язків між країнами завдяки появі нових транспортних та комунікаційних засобів. Паралельно з цими процесами розвивались політичні інституції та формувалась система міжнародних договорів, на базі яких створювались альянси та організації, які намагались регулювати глобальні світові інтеграційні процеси. Таким чином, поступовий розвиток технологій, політичних структур і міжнародної торгівлі зробили процес глобалізації невід'ємним компонентом сучасного світу, що особливо проявилось з переходом людства до нової цифрової епохи.

Друга половина XX століття, з приходом Третьої промислової революції, ознаменувалась впровадженням різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій, що призвело до автоматизації виробництва та початку загальної діджиталізації економічних, соціальних та культурних процесів. Розвиток Інтернету і телекомунікацій у 1990-х роках створив передумови для формування глобального інформаційного суспільства, де миттєвий обмін даними посилював економічну та культурну співпрацю між країнами. Процес діджиталізації сприяв переходу на новий етап розвитку світового суспільства, який почався з приходом Четвертої промислової революції. Поява нових цифрових технологій, таких як штучний інтелект (AI), Інтернет речей (IoT), блокчейн та великі дані (Big Data) обумовила подальшу інтеграцію фізичного, цифрового та біологічного середовищ. Це зробило міжнародну кооперацію більш продуктивною та надало додаткового стимулу країнам розвивати міжнародний трансфер технологій на засадах відкритих інновацій.

У XXI столітті діджиталізація відіграла ключову роль у подоланні двох світових криз, які мали значний негативний вплив на економіку. Після кризи 2008-го року цифрові інструменти забезпечили розвиток фінансових технологій, які дозволили банкам та компаніям швидше адаптуватися до змін у фінансовій системі та відновити її роботу. Також, поява нових платформних інструментів для аналізу ринків та управління активами надала змогу мінімізувати ризик повторення подібної кризи у майбутньому. Під час пандемії COVID-19 цифрові технології стали основою для забезпечення безперервності економічних та освітніх процесів, а також значно прискорили боротьбу з пандемією на глобальному рівні, завдяки створенню платформ для моніторингу міжнародної статистики захворюваності та управління фармацевтичною логістикою [3-5].

Аналізуючи вплив діджиталізації на сучасні світові процеси глобалізації, можна виділити наступні напрямки:

- інтеграція ринків. Цифрові бізнес-моделі, такі як модель електронної комерції та платформна модель, підсилили експортну орієнтацію бізнесу. Компанії отримали можливості для пошуку клієнтів, партнерів, аналізу ринків та управління логістикою на зовнішніх ринках без фізичної присутності у відповідних регіонах. Фінансові сервіси (PayPal, Stripe) полегшили здійснення міжнародних транзакцій, а технологія блокчейну забезпечила прозорість глобальних фінансових операцій, що призвело до зниження ризиків у міжнародній торгівлі. Технологічний зв'язок сприяв інтеграції міжнародних виробничих ланцюгів, надавши додаткового стимулу для розвитку міжнародної комерційної співпраці;

- глобальна комунікація. Завдяки цифровим технологіям стала можливою миттєва комунікація для представників з різних країн, що сприяло стимуляції міжкультурних відносин та розвитку міжнародного бізнесу. Крім того, цифрові комунікаційні інструменти надали нових можливостей для підвищення ефективності міжнародної гуманітарної діяльності та спільного вирішення глобальних екологічних проблем;

- автоматизація та стандартизація. Автоматизація бізнес-процесів і стандартизація даних дозволили оптимізувати управління та забезпечення міжнародної комерційної діяльності. ERP-системи (Enterprise Resource Planning) надали змогу транснаціональним корпораціям координувати бізнес-процеси між офісами в різних країнах. Завдяки автоматизації виробничого та логістичного процесів компаніям вдалось зменшити витрати та підвищити продуктивність, що сприяло розвитку їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Цифрові стандарти (ISO, API) спростили взаємодію між компаніями на глобальному рівні, а впровадження міжнародних

біометричних систем на їх основі дозволила створити механізм для оптимізації процесів міграції та транснаціонального управління;

- освіта та глобальний доступ до знань. Цифрові технології відкрили глобальний доступ до освіти через онлайн-курси, цифрові бібліотеки та освітні платформи (Coursera, EdX). Впровадження провідними університетами дистанційних освітніх програм зменшило розрив у доступі до якісної освіти для представників віддалених регіонів світу, а штучний інтелект та персоналізовані освітні алгоритми дозволили створювати індивідуальні програми навчання для студентів. Цей глобальний обмін знаннями активно сприяє розвитку світової наукової спільноти та поширенню освітніх інновацій;

- створення глобальних співтовариств. Соціальні мережі, форуми та платформи для обміну контентом (YouTube, Instagram) об'єднують людей за інтересами незалежно від їх географічного положення, сприяючи формуванню глобальних співтовариств, які працюють над вирішенням світових проблем, таких як кліматична криза або захист прав людини. Активісти і громадські організації мають змогу швидко поширювати свої ідеї через Інтернет-ресурси та мобілізувати людей для участі в міжнародних кампаніях [1;3].

Новітні цифрові технології, які зараз знаходяться ще на початковому рівні, теж матимуть безпосередній вплив на процеси глобалізації. Розвиток квантових обчислень, які здатні забезпечити безпрецедентну швидкість обробки та аналізу великих даних, сприятиме глибшій інтеграції у міжнародній торгівлі та науці. Метавсесвіт, як нова цифрова екосистема, має потенціал створити унікальний простір для глобальної комунікації бізнесу та освіти, нівелюючи географічні межі. Поява нових високошвидкісних мереж надасть змогу додатково підвищити якість світових комунікаційних систем та міжнародних логістичних процесів.

Поширення цифрової економіки і сучасні глобальні соціокультурні тенденції потребують подальшого розвитку та інтеграції цифрових технологій в життєдіяльність людини, з метою масштабування та підняття рівня ефективності економічної та соціальної взаємодії в майбутньому. Таким чином, діджиталізація вже сьогодні є ключовим інструментом сучасних процесів глобалізації, які трансформують світ і визначають нові горизонти розвитку людства.

Список використаних джерел

1. Черепанова В. О., Подре О. І., Перерва П. Г. Конспект лекцій з дисципліни "Глобальна економіка". Харків : НТУ "ХПІ", 2024. 191 с.
2. Касьянова Н. В. Цифрова економіка : підручник. Київ : Каравела, 2024. 224 с.

3. Яценко В. В. Діджиталізація – сучасний фактор розвитку бізнес-процесів. *Ефективна економіка*. 2022. № 2.
4. Цифрова економіка. Криптовалюти : навч. посіб. / Ю. Є, Кирилов та ін. Київ : Олді+, 2021. 206 с.
5. Гупта С. Цифрова стратегія. Посібник із переосмислення бізнесу. Київ : КМ-Букс, 2020. 320 с.

УДК 331.556

JEL Classification: J61, R23, O38

Іонін Є. Є.,
канд. екон. наук, професор,
професор кафедри обліку аналізу та аудиту,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця
Загородний В. М.,
здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця

ІННОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ЯК ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Внутрішня трудова міграція (ВТМ) стає ключовим ресурсом ребалансування регіональних ринків праці, особливо в умовах повномасштабної війни, що розпочалася у 2022 р. Внаслідок руйнування інфраструктури та швидкої економічної трансформації виникла потреба у системних інноваційних механізмах стимулювання переміщення робочої сили в середині країни для забезпечення сталого регіонального зростання. За даними міжнародної організації з міграції, у 2023 р. Близько 37 % працездатних внутрішньо переміщених осіб (ВПО) готові переїхати до інших областей заради працевлаштування [1]. Втім, комплексних рішень, що поєднували б фінансові й цифрові інструменти підтримки ВТМ в українських реаліях, майже не розроблено.

Під інноваційними механізмами стимулювання внутрішньої трудової міграції розуміємо сукупність фінансових, інституційних, цифрових та соціальних інструментів, що забезпечують гнучке та вигідне для громад перерозподілення людського капіталу.

До ключових чинників активізації внутрішньої трудової міграції України можемо віднести:

- Дефіцит кваліфікованої робочої сили у центральних і західних областях;
- Невідповідність кваліфікацій ВПО вакансіям у приймаючих регіонах;
- Нерозвинений ринок орендного житла та високі стартові витрати на переїзд.
- Брак достовірної інформації про робочі місця та програми підтримки;
- Обмежені стимули для бізнесу створювати робочі місця під переселенців.

З метою подолання зазначених бар'єрів пропонується впровадити наступні інноваційні механізми:

Ваучер на переміщення та перепідготовку: У 2024 р. державній ваучерній програмі розширено список професій до 155 пунктів, а кількість бенефіціарів перевищила 100 000 осіб [2]. Ваучер компенсує до 50 % витрат на оренду та навчання за умови трудового контракту в пріоритетній області не менше ніж на 12 місяців.

Єдина хмарна платформа "Matching-as-a-Service": пілотний запуск програми у Львові (Центр інтеграції ВПО) інтегрує Єдиний портал вакансій, "Дію" та е-освітні платформи. Згідно з аналітичним звітом ГО "Європейський діалог", час працевлаштування ВПО скоротився з 60 до 42 днів [3].

Компенсація ЄСВ та зарплати роботодавцям: Постанова КМУ № 124-2023-п забезпечує компенсацію 50 % ЄСВ або зарплати на 12 місяців при працевлаштуванні ВПО [4]. Перший рік реалізації програми охопив уже 31 тис. працівників, з яких 64 % – жінки.

Корпоративні партнерства "housing plus work": спільне фінансування будівництва модульного житла та навчальних центрів ІТ та логістичних компаній у соціально-економічно ослаблених громадах. Угода між ІТ - кластером і Тернопільською ОДА 1,8 тис. кв. м модульного житла та 450 нових робочих місць для ВПО до кінця 2025 р.

За даними Інституту регіональних досліджень НАН України, вплив внутрішньої міграції на регіональний розвиток є багатограним. Моделювання з використанням мультиплікаторів регіонального розвитку показує, що навіть відносно невелике переміщення трудових ресурсів (50 тис. осіб) може забезпечити приріст валового регіонального продукту на 0,8–1,0 % залежно від рівня економічної активності регіону, скоротити рівень безробіття

на 1,2–1,5 % та зменшити дефіцит місцевих бюджетів на 10 -12 % завдяки зростанню податкової бази та розширенню місцевого ринку праці [6].

Таким чином, запропонований комплекс інноваційних механізмів формує багаторівневу систему матеріальних, інформаційних і регуляторних стимулів, що охоплює всі ключові бар'єри внутрішньої трудової міграції.

Інтегроване впровадження цих рішень не лише перерозподіляє людський капітал на користь регіонів із дефіцитом робочої сили, а й підсилює фіскальну спроможність громад через зростання податкових надходжень та мультиплікативний ефект місцевого споживання. У стратегічній перспективі комплекс стимулів створює фундамент для стійкого регіонального розвитку: сприяє відновленню постраждалих територій, підвищує конкурентоспроможність місцевих економік і зменшує міграційний відтік за кордон. Водночас ефективність програми залежить від узгодженості між державними й місцевими політиками, цифрової сумісності баз даних та регулярної оцінки впливу на соціально-економічні показники. Саме така системна, технологічно підкріплена модель може стати каталізатором прискореного й збалансованого відновлення України у післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. International Organization for Migration. Ukraine Internal Displacement Report. General Population Survey, Round 17 (July – August 2024). URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_GPS_R17_IDP_August%202024.pdf
2. Міністерство економіки України. *Ринок праці: майже 100 000 українців пройшли перенавчання від держави у 2024 році*. 31.12.2024. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/30e935c3-527d-4022-a5b6-f96f8a91235b>
3. ГО "Європейський діалог". *Аналітичний звіт щодо ВПО у Львівській області. 2023*. URL: <https://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2023/11/2.-AZ-VP02.pdf>
4. Кабінет Міністрів України. Постанова № 124 від 10.02.2023 р. *Про затвердження порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/124-2023-%D0%BF>
5. Державна служба зайнятості. *Офіційна статистика безробіття та вакансій*. URL: <https://www.dcz.gov.ua>
6. Інститут регіональних досліджень НАН України. *Прогноз мультиплікативного ефекту внутрішньої міграції*. Робочий папір № 3, 2024.

УДК 338.2

JEL Classification: F52, H56

Литвиненко Н. П.,

канд. екон. наук, доцент,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ЕКОНОМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВ СВІТУ

Національна безпека та економічна політика дедалі частіше розглядаються як взаємодоповнюючі сфери, в яких уряди використовують міркування безпеки для обґрунтування економічних рішень, а також адаптують стратегії національної безпеки з урахуванням наявних вразливостей у сфері економіки [1, 2]. Формується розширене розуміння національної безпеки, яке включає економічну стійкість, технологічний суверенітет і захист критичної інфраструктури. У цьому контексті зростає значущість комплексної економічної політики, що має не лише стимулювати економічне зростання та розвиток, а й забезпечувати захист стратегічно важливих активів [1, 2].

У межах такого підходу економічна стабільність, потоки прямих іноземних інвестицій та зовнішньоторговельна активність розглядаються як складові архітектури національної безпеки. Відповідно, сучасні економічні рішення дедалі частіше спрямовані на зниження ризиків, пов'язаних із технологічним шпигунством, порушеннями у ланцюгах постачання чи надмірною залежністю від зовнішніх ринків [1, 3].

Інтеграція безпекових аспектів в економічну політику відбувається як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Наприклад, у Китаї реалізується комплексний підхід до балансування економічних цілей із пріоритетами політичної, фінансової та технологічної безпеки через відповідні законодавчі ініціативи [1]. Водночас такі заходи нерідко супроводжуються додатковим економічним навантаженням, починаючи від коригування потоків іноземних інвестицій до трансформації динаміки в окремих секторах економіки. Подібним чином політика імпортозаміщення дедалі частіше розглядається як інструмент зниження залежності від іноземних товарів та послуг, що дозволяє підвищити стійкість внутрішньої економіки до зовнішніх шоків і тим самим зміцнити національну безпеку. Такі заходи політики зосереджені на захисті критично важливих галузей,

зокрема продовольства, фінансів, інновацій та енергетики, які мають ключове значення для суверенного функціонування держави.

Окрім внутрішніх чинників, зовнішньоекономічні зв'язки дедалі частіше виступають джерелом як стратегічних можливостей, так і ризиків для безпеки держави. Трансформації у сфері глобальної торгівлі, фінансової стабільності та геополітичного середовища вимагають більш комплексних політичних рішень. Уряди багатьох країн світу вдаються до неопротекціоністських заходів і стратегічних торговельних обмежень, прагнучи зберегти контроль над експортно-імпортними потоками та убезпечити ключові галузі [3].

Яскравим прикладом таких підходів є політика Сполучених Штатів, де операції з іноземними інвестиціями підлягають ретельному аналізу спеціалізованими державними структурами. Така практика має на меті запобігання передачі критичних технологій чи інфраструктур в руки недружніх або політично чутливих інвесторів [2]. Таким чином, механізми перевірки інвестицій і регулювання міжнародної торгівлі відіграють подвійну роль, оскільки сприяють економічному розвитку та водночас гарантують національну безпеку.

У сучасних умовах посилення геополітичної напруженості та ускладнення регуляторного середовища міркування з питань національної безпеки стають також визначальним чинником функціонування багатонаціональних підприємств (БНП). Ці міркування впливають на стратегічні рішення, процеси дотримання нормативних вимог і загальну архітектуру операційної діяльності компаній. Зокрема, емпіричні дослідження підтверджують, що наявність ефективної системи національної безпеки сприймається як важливий інституційний чинник, який підвищує довіру до БНП, а також сприяє формуванню сприйняття стабільності та надійності бізнес-операцій [4].

Крім того, міркування з національної безпеки зумовлюють необхідність адаптації нефінансових стратегій БНП до політичних і регуляторних реалій країн перебування. Формальне інституційне середовище, зокрема норми, що походять із безпекових міркувань, може призводити до розбіжностей в операційних практиках у різних юрисдикціях. Це, своєю чергою, змушує БНП ухвалювати рішення між запровадженням глобальної уніфікованої системи безпеки або адаптацією до особливостей кожного національного ринку [5]. У таких умовах компанії повинні активно взаємодіяти з державними інституціями для забезпечення відповідності своїх операцій чинним безпековим вимогам, а також мати змогу оперативно адаптуватися

до змін у політичному середовищі. Така стратегічна узгодженість дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані з промисловим шпигунством, диверсіями або змінами у державній політиці, обумовленими новими викликами національної безпеки.

Можна зазначити, що сучасна інтеграція національної безпеки в економіку свідчить про глибоке розуміння важливості стратегічної автономії та стійкості. Національні уряди дедалі частіше враховують безпекові фактори на всіх рівнях формування економічної політики, від регулювання іноземних інвестицій до широкомасштабних геополітичних стратегій. Такий підхід вимагає відмови від ізольованого розгляду економічної та безпекової політик, стимулюючи пошук нових балансів між завданнями зростання і довгостроковими потребами безпеки. Це, у свою чергу, формує основу для сталого розвитку в умовах зростаючої глобальної турбулентності.

Список використаних джерел

1. Liu, K. The economics of China's holistic view of national security: a preliminary assessment. *Economic Affairs*, 44(2), 218-244, 2024. <https://doi.org/10.1111/ecaf.12646>
2. Hasnat, B. US national security and foreign direct investment. *Thunderbird International Business Review*, 57(3), 185-196, 2015. <https://doi.org/10.1002/tie.21693>
3. Bulatova, O., Trofymenko, M., Karpenko, O., & Fedorov, E. The external component of national economic security. *Przegląd Strategiczny*, (13), 425-437, 2020. <https://doi.org/10.14746/ps.2020.1.26>
4. Urban, B. and Hwindingwi, R. The influence of institutional factors on MNC's triple bottom-line reporting. *International Journal of Emerging Markets*, 11(4), 497-513, 2016. <https://doi.org/10.1108/ijoem-08-2015-0164>
5. Andrews, D., Fainshmidt, S., Schotter, A., & Gaur, A. (2022). Formal institutional context in global strategy research: a layer cake perspective. *Global Strategy Journal*, 14(1), 3-24, 2022. <https://doi.org/10.1002/gsj.1455>

УДК 631.1:332.72:349.412
JEL Classification: Q15, Q01

Мартинюк М. П.,

канд. екон. наук, докторант,
Національний науковий центр
"Інститут аграрної економіки", м. Київ

Сабій І. М.,

старший науковий співробітник відділу
земельних відносин і природокористування,
Національний науковий центр
"Інститут аграрної економіки", м. Київ

Береговий О. Л.,

здобувач вищої освіти,
Національний науковий центр
"Інститут аграрної економіки", м. Київ

СУЧАСНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

В сучасному світі екологічні проблеми сільськогосподарського землекористування набувають особливого значення як на глобальному, так і на національному рівнях. Глобальні кліматичні зміни, деградація ґрунтів, скорочення біорізноманіття, водна криза та хімічне забруднення є лише частиною комплексу викликів, що супроводжують інтенсивну аграрну діяльність [1-5]. Особливо гостро ці проблеми проявляються в Україні, яка водночас стикається з новими ризиками, зумовленими повномасштабною війною [6].

Збройна агресія спричинила руйнування сільськогосподарської інфраструктури, забруднення земель вибухонебезпечними залишками, хімічними речовинами та паливно-мастильними матеріалами, що істотно ускладнює раціональне використання аграрного потенціалу [7]. Порушено систему державного моніторингу стану земель, посилено процеси ерозії й деградації ґрунтів на тимчасово окупованих і деокупованих територіях. Усе це вимагає не лише аналізу існуючих екологічних ризиків, а й розроблення комплексної стратегії їх подолання з урахуванням принципів сталого розвитку, відбудови та євроінтеграції.

Мета – дослідити актуальні екологічні проблеми сільськогосподарського землекористування в Україні в контексті нових викликів, спричинених війною та глобальними змінами, і визначити ключові напрями та інструменти їх подолання.

У науковій літературі екологічні проблеми землекористування розглядаються крізь призму таких підходів, як [2; 8-10]:

екосистемний підхід, що фокусується на збереженні функціонування агроєкосистем та забезпеченні екологічної рівноваги. Цей підхід акцентує на важливості біорізноманіття, родючості ґрунтів, регулювання водного режиму та замкнених біогеохімічних циклів.

ландшафтно-екологічний підхід, який передбачає просторовий аналіз землекористування з урахуванням рельєфу, структури землекористування, наявності лісосмуг, водних об'єктів та природоохоронних територій. Його особливість – у визначенні екологічної ємності територій та допустимих навантажень на землю.

сталий розвиток як методологічна парадигма, яка передбачає баланс між економічною доцільністю, соціальною відповідальністю та екологічною безпекою. У контексті агросфери це означає зменшення екологічного сліду сільського господарства при одночасному забезпеченні продовольчої безпеки.

інституційний підхід, що аналізує екологічні проблеми крізь призму ефективності державного управління, нормативно-правового забезпечення та ролі громадськості в ухваленні рішень щодо землекористування.

Застосування комплексного підходу дає змогу не лише ідентифікувати екологічні загрози, а й розробити ефективні механізми реагування на них як на стратегічному, так і на локальному рівнях.

Аналіз екологічного стану агросектору засвідчує, що багаторічні глобальні виклики, пов'язані з виснаженням природних ресурсів і техногенним навантаженням, суттєво загострились унаслідок повномасштабної війни. Це створює безпрецедентні ризики для сталого землекористування, потребуючи глибокого осмислення та перегляду екологічної політики в аграрній сфері.

До традиційних екологічних проблем, що впродовж останніх десятиліть залишаються актуальними, належать деградація ґрунтів, хімічне забруднення, зниження біорізноманіття, водний дефіцит та вплив кліматичних змін. Зокрема, процеси ерозії, засолення й ущільнення ґрунтів є наслідком надмірної інтенсифікації агровиробництва, нехтування сівоzmінами та застосуванням недосконалих агротехнологій [11]. Зростаюче використання агрохімікатів поглиблює проблему забруднення ґрунтів і вод, що безпосередньо впливає на здоров'я екосистем і населення [12]. Паралельно скорочення природних елементів ландшафту, таких як лісосмуги та водно-болотні угіддя, веде до втрати агробіорізноманіття, що в довгостроковій перспективі знижує стійкість агроєкосистем до зовнішніх шоків, зокрема кліматичних.

Водночас військова агресія РФ проти України породила новий спектр викликів, що не лише підсилюють уже існуючі загрози, а й формують нові – більш руйнівні за своїм масштабом та наслідками. Зокрема, території, де велися або ведуться бойові дії, зазнали забруднення важкими металами, залишками вибухових речовин, продуктами горіння та радіоактивними елементами. Пошкодження або повна втрата агроекологічної інфраструктури, зокрема, зрошувальних систем, дренажів, захисних насаджень, суттєво ускладнює відновлення земельного фонду. Особливої уваги заслуговує мінна небезпека, яка фактично виключає тисячі гектарів з господарського обігу, сприяючи занедбаності угідь і неконтрольованій вторинній деградації [6].

Таким чином, сучасні екологічні виклики у сфері сільськогосподарського землекористування охоплюють природні, техногенні, соціальні та безпекові компоненти, що накладаються одне на одного, посилюючи сукупний негативний ефект. У цьому контексті головним висновком є те, що подолання екологічної кризи в агросекторі України неможливе без синергетичного поєднання заходів з відновлення, реформування, інноваційного переосмислення практик землекористування та системної державної підтримки екологізації сільського господарства.

Для ефективного вирішення екологічних проблем сільськогосподарського землекористування важливо застосовувати комплексні механізми, які охоплюють інституційні, технологічні, економічні та соціальні підходи [13]. Урахування глобальних викликів і післявоєнних труднощів вимагає інтегрованих стратегій для стабільного розвитку аграрного галузі.

Ключовим в даному контексті є створення ефективних інституцій для управління природними ресурсами та впровадження екологічної політики, що включає: дотримання екологічних стандартів (регулювання використання пестицидів, добрив, відновлення ґрунтів); інтеграцію екологічних вимог в аграрну політику через сталий менеджмент земельних ресурсів; удосконалення систем контролю та моніторингу відстеження стану природних ресурсів [14].

Зменшити екологічний вплив на довкілля значною мірою допомагають інноваційні технології, серед яких: органічне землеробство та агроекологічні сівоzmіни, що відновлюють біорізноманіття та зберігають ґрунти; технології зрошення та водоносні горизонти для збереження водних ресурсів; цифрові платформи для моніторингу екологічних змін.

Важливим аспектом екологізації аграрного землекористування є фінансова підтримка, що включає: субсидії та гранти для впровадження екологічних заходів; екологічні кредити для фінансування ресурсозберігаючих технологій; податкові пільги для підприємств, що сприяють відновленню ґрунтів і зниженню забруднення [15].

Вагома роль у забезпеченні сталого землекористування належить соціальним та освітнім механізмам. Так, підвищення екологічної свідомості серед землекористувачів важливе для впровадження сталих практик: навчання і підтримка агровиробників через державні програми; громадські ініціативи для відновлення земель і збереження біорізноманіття; залучення місцевих громад до прийняття рішень щодо використання природних ресурсів.

Крім того, потрібно активно працювати в напрямі залучення механізмів міжнародної підтримки, таких як: участь у міжнародних угодах для доступу до фінансів на відновлення екологічної інфраструктури; підтримка іноземними донорами проектів сталого землекористування; обмін досвідом з іншими країнами для впровадження ефективних рішень в агросекторі.

Ці механізми дозволять зменшити екологічний слід аграрного виробництва та сприяти стабільному розвитку, враховуючи виклики війни та зміни клімату.

Таким чином, для подолання екологічних проблем у сільському господарстві необхідно впроваджувати комплексні та злагоджені механізми на рівні державної політики, інноваційних технологій, економічної підтримки, соціальної свідомості та міжнародної співпраці. Лише в умовах тісної взаємодії між державними, приватними та громадськими інститутами можна забезпечити сталий розвиток аграрного сектору та мінімізувати екологічні загрози, зокрема в контексті відновлення після війни.

Список використаних джерел

1. Горлачук В. В. Еколого-економічні проблеми раціонального землекористування Західної України. Л.:, 1996. 132 с.
2. Третяк А. М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія. Херсон : Грінь Д. С., 2012. 440 с.
3. Ходаківська О. В., Давиденко В. М. Сучасний стан сільськогосподарського землекористування: економічний та екологічний виміри. *Землевпорядний вісник*. 2015. № 10. С. 44-50.
4. Ходаківська О. В., Давиденко В. М. Оцінка екологічного стану земельних угідь Чернігівської області в умовах концентрації сільськогосподарського землекористування. *Інноваційна економіка*. 2015. № 3 (58). С. 150–156.
5. Ступень М. Г., Гулько Р. Й., Лавейкіна Є. С. Екологічні аспекти використання і відтворення земельних ресурсів. *Вісник Львів. держ. аграр. ун-ту*, 2007. № 10: *Землевпорядкування і земельний кадастр*. С. 109-113.

6. Ходаківська О.В., Мартинюк М.П. Наслідки впливу воєнних дій на стан аграрного сектору України. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень*: зб. наук. праць з мат. V Міжнар. наук. конф., м. Тернопіль, 22 березня, 2024 р. Вінниця: ТОВ "УКРЛОГОС Груп, 2024. 172 с. С. 19-23.

7. Skydan, O., Khodakivska, O., Bugaychuk, V., Grabchuk, I., Brodsky, Y. (2024). Post-war Development of Ukraine's Economy in the Context of Accelerated Integration into the European Union. In: Alareeni, B., Elgedawy, I. (eds) *Opportunities and Risks in AI for Business Development. Studies in Systems, Decision and Control*, 2024. vol 545. pp. 711-723. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-65203-5_62.

8. Зональні методичні рекомендації із захисту ґрунтів від ерозії : рекомендації / [Балюк С.А., Гуков Я.С., Сайко В.Ф., Ходаківська О.В., Корчинська С.Г., Фурдичко І.О. та ін.]. Харків: НТУ "ХПІ", 2010. С. 102–108.

9. Ходаківська О.В. Екологічні проблеми сільськогосподарського землекористування. *Сучасні наукові погляди на модернізацію, інноваційні технології та фінансові процеси: міжн. наук.-практ. конф.* м. Київ, 28 березня 2020 року, Київ, 2020, С. 57-61.

10. Khodakivska O., Sabii I., Sevryukov V. Competitive strategies for land management based on decentralization, European practice of resource conservation and environmental innovation. *Security management of the XXI century: national and geopolitical aspects. Issues 3 : Collective monograph*. Nemoros s.r.o. Prague. Czech Republic. 2021. P. 122–127.

11. Ходаківська О.В., Корчинська С.Г., Матвієнко А.П. Еколого-економічні аспекти відтворення родючості ґрунтів. *Землеробство*. 2017. №2. С. 16-21.

12. Ходаківська О.В., Корчинська С.Г. Еколого-економічні проблеми вапнування ґрунтів в Україні. *Землевпорядний вісник*. 2016. № 6 С. 30–33.

13. Методичні рекомендації щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення / Ходаківська О.В., Федоров М.М., Нечипоренко О.М., Корчинська С.Г., Солов'яненко Н.А., Матвієнко А.П. та ін. К.: ННЦ "ІАЕ", 2022, 66 с.

14. Рекомендації щодо забезпечення розвитку земельних відносин у ринкових умовах / Федоров М.М., Месель-Веселяк В.Я., Саблук П.Т., Ходаківська О.В. та ін. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2009. 60 с.

15. Методичні рекомендації щодо економічного стимулювання власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель / Федоров М.М., Снопко М.П., Ходаківська О.В., Корчинська С.Г., Солов'яненко Н.А. К. : ІАЕ УААН, 2010. 30 с.

УДК 378.4:339.137.22

JEL Classification: I23, L31, F23

Мирошник Т. О.,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний технічний університет
"Харківський політехнічний
інститут", м. Харків
Кобелєва Т. О.,
д-р екон. наук, професор,
Національний технічний університет
"Харківський політехнічний
інститут", м. Харків

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТУ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ РИНКУ: ЕКОНОМІЧНІ СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ

В умовах глобалізації вища освіта перетворилася на міжнародний конкурентний ринок. Успіх університетів більше не визначається виключно місцевими рейтингами; їхня здатність залучати студентів, персонал та інвестиції з усього світу стала вирішальним фактором у вимірюванні успіху. Зростаюча міжнародна увага до "підприємницького університету" спонукає академічні установи до фінансової автономії та диверсифікації джерел доходів. Для українських технічних університетів це зумовлює необхідність розробки нових стратегій виживання та розвитку поза межами державного фінансування.

Через обмежене державне фінансування університети все частіше шукають альтернативні джерела доходу. Серед них - навчання за контрактом, платна аспірантура, курси підвищення кваліфікації, бізнес-консалтинг, комерційні дослідження, гранти та пожертви. За даними Європейської асоціації університетів, здатність університету отримувати доходи з різних джерел тісно пов'язана зі ступенем його фінансової автономії. Вищі навчальні заклади докладають зусиль для впровадження "підприємницького" підходу. Ці зусилля включають впровадження платних освітніх програм, навчання за освітніми грантами, співпрацю з міжнародними фондами (наприклад, Horizon Europe) та інвестиції в бізнес-проекти[4, с.129].

За даними Європейської комісії, Україна виділяє лише 0,73% свого ВВП на дослідження і розробки, що значно менше 1%, який вважається необхідним

для розвитку інноваційних технологій. Це призвело до посилення уваги до отримання університетами доходів із зовнішніх джерел [3].

У контексті міжнародної практики такі реформи охоплюють такі заходи, як диверсифікація, стратегії співфінансування, діяльність, що приносить дохід, і приватизація освітніх послуг. Наприклад, аспірантура, MBA, платні англомовні програми, кейс-стаді з бізнесом, технікуми та сертифікати, як показує практика, приносять додатковий дохід.

Крім того, необхідно залучати благодійні фонди, спонсорів та випускників. Сильна ідентичність бренду та успішне впровадження наукових досягнень є ефективними стратегіями для збільшення пожертв та інвестицій.

Одним з основних механізмів, за допомогою якого університети можуть підвищити свою конкурентоспроможність та збільшити доходи, є співпраця з промисловістю. Українські технічні університети мають значний потенціал у галузі технічних наук. Отже, укладання угод про спільні дослідження з підприємствами, створення інноваційних лабораторій, технологічних парків та наукових хабів є пріоритетним завданням. ЮНЕСКО підкреслює важливість партнерства університетів з промисловістю та громадянським суспільством, стверджуючи, що така співпраця сприяє більш комплексному вирішенню соціально-економічних та регіональних проблем [5]. Симбіотичний зв'язок між науковими колами, урядом і бізнесом був визначений як вирішальний фактор у підвищенні інноваційного потенціалу регіону. Наприклад, досвід розвинених країн показує, що вищі навчальні заклади відповідають за більшість інноваційних технологій, а зв'язок з університетськими відділами досліджень і розробок (R&D) має важливе значення для успіху підприємств на ринку. Як наслідок, уряди багатьох країн висловили підтримку створенню спільних лабораторій та дослідницьких центрів, також на сьогодні відбувається підтримка стартапів, створюються інноваційні центри та заохочують молодих науковців до створення новітніх ідей та технологій[1].

В Україні спостерігаються аналогічні тенденції. Технічні університети укладають меморандуми з підприємствами аерокосмічного, ІТ- та машинобудівного секторів. Крім того, були створені наукові парки, які надають пріоритет відкритості, як, наприклад, ІТ-парк при КПП. Крім того, були створені бізнес-інкубатори. Результатом цієї ініціативи є започаткування спільних проектів, отримання дослідницьких замовлень від підприємств та інтеграція випускників у виробничий процес. Створення спін-аут компаній сприяє комерціалізації університетських досліджень та формуванню культури академічного підприємництва. Як зазначають вітчизняні економісти, спін-аут компанія функціонує як "один з основних

двигунів симбіозу комерційного, освітнього та наукового середовища". Такі стартапи дозволяють університетам отримувати дохід за рахунок ліцензування технологій та продажу дослідницьких продуктів, тим самим сприяючи розвитку інноваційної екосистеми [10, с.71].

Процес глобалізації університету підсилюється стратегічним залученням іноземних студентів. Для України це означає збільшення валютних надходжень та інвестицій в економіку. За даними Міністерства освіти, станом на 2023 рік кількість іноземних студентів, які навчаються в українських закладах вищої освіти, сягнула 80 470 осіб зі 158 країн світу [3]. Щорічні витрати цих студентів (навчання, проживання, харчування, послуги) становлять приблизно 570 мільйонів доларів США. Враховуючи середню тривалість навчання, яка становить приблизно п'ять-шість років, загальний дохід України від іноземних студентів перевищує 3 мільярди доларів. Отже, успіх технічних університетів у залученні цієї демографічної групи може суттєво поповнити їхні бюджети. Для того, щоб конкурувати на глобальному студентському ринку, університети повинні володіти наступними якостями:

- Англomовні програми в технічних і прикладних галузях (наприклад, інженерія, ІТ, енергетика) є привабливими.

- Процес вступу був спрощений, щоб забезпечити чіткість правил вступу та доступність інформаційних заходів. Крім того, були створені центри підтримки абітурієнтів для надання допомоги та рекомендацій майбутнім студентам.

- Іноземні громадяни, які демонструють виняткові здібності, можуть мати право на фінансову допомогу у вигляді стипендій та грантів, які можуть покривати частину або всі витрати на навчання. Ці програми часто підтримуються державними установами або корпоративними партнерами.

- Партнерська угода - це офіційна угода між двома або більше сторонами, яка визначає умови співпраці. Такі угоди часто використовуються в контексті міжнародної освітньої співпраці, про що свідчить приклад стипендіальних програм Campus France в африканських країнах. Значна кількість європейських країн, включаючи Францію та Німеччину, впроваджують політику, яка пропонує іноземцям пільгові або субсидовані тарифи, а також значні гранти. Ці заходи покликані сприяти розвитку конкретних технічних спеціальностей.

- Гнучка візова стратегія, що характеризується відкритістю політики післядипломної освіти та працевлаштування, виявилася ефективним методом залучення та утримання найбільш обдарованих студентів [11, с.63].

Україна має потенціал для розширення обсягу дозволів на роботу, доступних для іноземних випускників, та спрощення візових процедур.

Важливим фактором, який слід враховувати, є глобальна перспектива. Результати досліджень показують, що якість освіти та можливості післядипломної освіти, такі як доступ до ринку праці та дослідницьких проектів, відіграють вирішальну роль у визначенні результатів абітурієнтів. Ці фактори мають значно більший вплив порівняно з незначними змінами у вартості навчання.

Тому конкурентоспроможність технічного університету в глобальному освітньому просторі базується на поєднанні кількох економічних стратегій. Диверсифікація фінансування та бізнес-партнерства сприяє створенню міцного фінансового фундаменту. Транснаціональні освітні програми (тобто франчайзинг) та інтернаціоналізація діяльності генерують додаткові доходи, тим самим посилюючи глобальну присутність університету. Оптимізація цінової політики та підтримка високих академічних стандартів сприяють підвищенню привабливості вищих навчальних закладів серед потенційних студентів. Сильний бренд університету слугує каталізатором для інвестицій, тим самим посилюючи позитивний вплив на ширший регіон. Українські технічні університети мають можливість адаптувати ці моделі з урахуванням національних реалій (зокрема, законодавчих можливостей і бюджетних обмежень) і використовувати їх для зміцнення своїх позицій на світовому ринку освіти.

Список використаних джерел

- 1.Varghese, N. V. *The limits to diversification of sources of funding in higher education*. (IIEP, UNESCO, 2001)
- 2.European University Association, *Athena – Analysis and Roadmap for Ukraine* (EUA, Brussels, 2015).
- 3.Міністерство освіти і науки України, "Дохід України від іноземних студентів... становить понад 3 млрд дол. США", офіційний сайт (17.11.2020).
- 4.Mrykhyina, O. et al. *Spin-out companies as a modern form of transfer of technologies from universities to the business environment*. *Фінансовий простір* №2(30), 2018, с.129–138
- 5.UNESCO (World Higher Education Conference 2022), "Universities need to build partnerships to close SDG gaps" (University World News, 2019)
- 6.OECD, *Science, Technology and Industry Policy Papers #66, Science-Industry Knowledge Exchange: A Mapping of Policy Instruments and Their Interactions*, 2019
- 7.Mackie, C., *Franchise and Validation Programs: Opportunities and Challenges in a Post-pandemic World*. *World Education News & Reviews* (WENR, Feb 2023)
- 8.OECD, *Education Indicators in Focus #88: What are the key trends in international student mobility?* (2025)
- 9.Chevalier, A., *How to attract international students?* IZA World of Labor, 2018 (updated)

10. Polishchuk, Є. та співавт., *University Impact on Regional Development in the Context of Smart Specialisation. Educ. of Economists and Managers*, 59(1), 2021, с.59–83.

11. Narimanova, U.K., *The efficacy of university brand management: A pivotal determinant in the enhancement of education quality. Higher Education Research and Innovation*, vol.15, 2024, с.62–75.

12. Забезпечення якості підготовки фахівців з менеджменту та економіки / Погорєлова Т. О., Кобєлева Т. О., Перерва П. Г. // *Вища освіта за новими стандартами: виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір* : матеріали 4-ї Міжнар. наук.-метод. конф., 03 квітня 2025 р. / редкол.: В. Богомолів [та ін.] ; Харківський національний автомобільно-дорожній університет [та ін.]. – Харків : Факт, 2025. – С. 333-337.

13. Розвиток системи вищої освіти в Україні / Кобєлева Т. О., Погорєлова Т. О. // *Вища освіта за новими стандартами: виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір* : матеріали 4-ї Міжнар. наук.-метод. конф., 03 квітня 2025 р. / редкол.: В. Богомолів [та ін.] ; Харківський національний автомобільно-дорожній університет [та ін.]. – Харків : Факт, 2025. – С. 317-321.

УДК 330.34(477):005.21

JEL Classification: L21, M16, H56

Петряков В. М.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Запорізький національний
університет, м. Запоріжжя

ЕКОНОМІЧНА ТА ВОЄННА ТУРБУЛЕНТНІСТЬ: ВИКЛИКИ ТА АДАПТАЦІЯ БІЗНЕС-УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Сучасне зовнішнє середовище бізнесу в Україні характеризується високою невизначеністю та турбулентністю, зумовленою як економічними кризами, так і воєнними подіями. Повномасштабна війна, що триває з 2022 року, спричинила безпрецедентні **виклики для управління бізнесом**: різкий спад ВВП (майже на 30% у 2022 році) та стрибок інфляції (понад 20% у розпал кризи), порушення логістики та енергопостачання, відтік населення і трудових ресурсів за кордон. Бізнес втратив виробничі потужності через бойові дії та окупацію окремих територій, зіткнувся з руйнуванням інфраструктури та фізичних активів. Керівники компаній опинилися перед

необхідністю ухвалювати рішення в умовах постійних змін та браку прогнозованості. У таких обставинах **нестабільне середовище** стало не лише загрозою, але і серйозним випробуванням гнучкості та інноваційності систем управління.

Економічна невизначеність. Воєнні дії та глобальні кризи спричинили макроекономічну нестабільність. Падіння економіки у 2022 році змінилося частковим відновленням у 2023-2024 роках, проте темпи зростання уповільнюються, а прогнози залишаються обережними. Інфляція, хоч і стримується владою, все ще впливає на собівартість і ціни. Державний бюджет переорієнтований на воєнні потреби, збільшується податкове навантаження в майбутньому для відновлення країни.

Воєнна небезпека та соціальні фактори. Безпосередня загроза бойових дій і ракетних ударів залишається реальністю для бізнесу. Це означає ризики руйнування виробництв, складських приміщень, торговельних точок.

Розрив ланцюгів постачання та ринків. Воєнна агресія порушила усталені ланцюги постачання сировини і збуту продукції. Імпортні поставки ускладнені, логістика подорожчала і подовжилася через закриття повітряного простору та портів на Чорному морі.

Інструменти адаптації бізнесу

Попри виняткові труднощі, українські компанії активно впроваджують **стратегії та інструменти адаптації**, щоб вижити і продовжити розвиток у таких умовах. Ключові підходи до адаптації бізнес-управління включають:

- **Гнучке управління.** Менеджмент перейшов до більш гнучких моделей керування, відмовляючись від жорстких довгострокових планів на користь **Agile-підходів** та швидкого реагування.

- **Управління ризиками та стійкість.** Більшість підприємств переглянули свої ризики і **системи ризик-менеджменту**. Якщо раніше воєнні ризики не бралися до уваги, то тепер вони в центрі уваги керівників.

- **Цифровізація та технологічні інновації.** Цифрові технології стали рятівним колом для бізнесу в умовах карантинів і війни. Українські підприємства прискореними темпами впроваджують **digital-рішення** в усіх сферах – від переходу на віддалену роботу до автоматизації виробництва. Масовий перехід офісних працівників на дистанційну зайнятість дозволив багатьом компаніям продовжити діяльність навіть під час локдаунів і обстрілів, забезпечивши гнучкість робочих процесів.

- **Кооперація та підтримка.** В умовах загальнонаціональної кризи український бізнес демонструє солідарність і співпрацю. Формуються бізнес-асоціації та галузеві кластери для обміну досвідом виживання, спільного вирішення проблем логістики чи пошуку ресурсів.

Висновки. **Нестабільне зовнішнє середовище** у вигляді економічної та воєнної турбулентності стало безпрецедентним викликом для українського

бізнесу та систем його управління. Проте досвід останніх років демонструє, що бізнес-спільнота України виявила високу адаптивність, стійкість і креативність у подоланні цих викликів. Гнучке управління, проактивний ризик-менеджмент, прискорена цифровізація та інновації, а також взаємопідтримка і партнерство стали ключовими факторами виживання і розвитку підприємств. Внаслідок застосування цих інструментів багато компаній не лише зберегли свою діяльність, але й змогли знайти нові можливості для зростання навіть у найскладніших умовах.

Список використаних джерел

1. Центр економічної стратегії (2025). Трекер економіки України під час війни (аналітичний огляд макропоказників).
2. Український соціологічний портал (2022). Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування (підсумки загальноукраїнського дослідження серед підприємців).
3. ФінСтрим (30.10.2023). Український бізнес під час війни: реальна аналітика та перспективи на 2024 рік.
4. AIN.UA (2023). Як український бізнес пережив рік повномасштабної війни – у фактах та цифрах (спільний матеріал з ПриватБанком).
5. Опендатабот (17.02.2025). Тренди української фопономіки під час великої війни (статистичні дані щодо відкриття та закриття бізнесів).

УДК 339.9:338.24

JEL Classification: O11, F15, L25

Роздорожний А. М.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м. Київ

ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА ПОСТВОЄННА ПЕРСПЕКТИВА

Вектор розвитку національної економіки визначається низкою взаємопов'язаних детермінант екзогенного та ендогенного характеру і в кінцевому рахунку сам стає вагомим чинником, здатним впливати на

процеси відтворення економічного потенціалу на всіх рівнях розвитку національної економіки в ті чи інші історичні періоди. Такий вплив носить довгостроковий системний складний інституційно визначений характер і може бути як конструктивним, так і деструктивним. Питання вектору розвитку економіки України та її суб'єктів у контексті характеру відтворення їх економічного потенціалу та розвитку набуло особливої актуальності в умовах повномасштабного вторгнення і має вирішальне значення не лише в умовах сьогодення, а й при реалізації стратегій та програм після воєнної відбудови.

Найчастіше у науковій літературі обраний Україною вектор розвитку, євроінтеграційний, згадується у контексті здобуття незалежності країни [1] й відповідних трансформаційних змін процесу відтворення економічного потенціалу, структурних зрушень на всіх рівнях соціально-економічної системи, яка перестала бути не лише де-юре, а й де-факто, частиною соціалістичної економічної системи, квазідержавного утворення. Першим етапом при цьому визначається період з 1991 р., коли фактично Постановою ВР України "Про основні напрямки зовнішньої політики України" було визначено, що вона "... повинна стати впливовою світовою державою, здатною виконувати значну роль в забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі" [2]. 2014 р. характеризує початок другого етапу євроінтеграції та пов'язаний з підписанням політичної й економічної частин Угоди про Асоціацію. Після ратифікації парламентом у 2014 р. її положення фактично стали "основою національного законодавства" та склали реальні підвалини для реалізації євроінтеграційного курсу на якісно новій інституційній основі [3, с. 62]. Ці етапи характеризувались (не зважаючи на окремі періоди відхилення від курсу та не беручи до уваги окуповані українські території) формуванням і поступовим удосконаленням інституційного каркасу економіки, встановленням соціально-орієнтованих ринкових "правил гри", набуттям підприємствами досвіду здійснення діяльності у нових умовах господарювання та зміною поведінки на всіх етапах процесу суспільного відтворення, розширилось поле міжнародних економічних відносин, з'явився доступ та усталились позиції на нових ринках збуту, вітчизняні підприємства поступово перебудували систему відносин власності та управління, змінились підходи до здійснення підприємницької діяльності тощо.

Водночас, якщо подивитись на історичний досвід України в контексті прагнення забезпечувати свій розвиток та відтворення економічного потенціалу в контексті загально цивілізаційних тенденцій, шляху політичної та соціально-економічно визначеності за прикладом так званих

постіндустріальних країн, то можна відзначити вибір проєвропейського напрямку фактично від часів формування української державності і навіть у періоди перебування частини українських земель під владою інших країн. Від часів Київської Русі реалізація економічної політики держави знаходилась у площині формування інститутів та інституцій, культурно-соціальних цінностей та організації економічних процесів, державно-управлінської вертикалі та горизонталі за кращими практиками європейських сусідів. Навіть за перебування частини українських земель у складі Польщі та Великого Князівства Литовського на цих територіях запроваджувались західні моделі та принципи суспільно-політичної і економічної діяльності, утверджувались основи приватної власності та правового суспільства (відповідно до еволюційно-історичного контексту та підґрунтя), активізувалась європеїзація у всіх сферах життєдіяльності, в т.ч. через рух капіталу та робочої сили, що відповідним чином вплинуло на особливості відтворення економічного потенціалу суб'єктів господарської діяльності. Власне і Українська козацька держава за своїм укладом була проєвропейською. Саме це, на наш погляд, і дозволило в тій чи іншій мірі продовжити рух за обраним напрямом в період після здобуття незалежності країни. А от процеси жорсткої ліквідації автономії українських земель, що перебували під гнітом московії навіть з урахуванням короткого періоду так званої "поверхневої" європеїзації і в подальшому перебування ж українських земель у складі ССРСР на тривалий історичний період часу "відкинуло" нас не лише з проєвропейського шляху розвитку [4; 5], а й суттєво загальмувало та штучно деформувало процеси суспільного відтворення на всіх рівнях економіки, суттєво вплинувши на можливості нарощення їх економічного потенціалу на інтенсивній основі.

Відповідно до контексту насамперед можемо говорити про наявність двох великих періодів євроінтеграції: до здобуття незалежності та після здобуття незалежності, де в рамках першого здобутий історичний досвід та безпосередньо державотворчі процеси вплинули на визначення соціально-економічних та геополітичних цілей й завдань українського суспільства, особливості розвитку національної економіки та її суб'єктів у складний історичний період здобуття незалежності. В рамках же останнього вагоме значення має третій етап, що розпочався у 2022 році та триває наразі. При цьому його вага зростає з урахуванням того, що він фактично розпочався в період російського повномасштабного вторгнення на територію України. Вже в лютому 2022 року було подано заявку на членство, а в червні цього ж року схвалено рішення про надання Україні статусу кандидата в члени ЄС, в грудні 2023 року Європейська рада прийняла рішення про початок

переговорів про вступ, а у червні 2024 р. було розпочато сам переговорний процес. У плані відтворення економічного потенціалу для суб'єктів національної економіки ці рішення відкрили відповідні можливості як тактичного, так і стратегічного характеру. Фактично з початком повномасштабного вторгнення значна частина вітчизняних підприємств зупинила повністю або призупинила частково свою економічну діяльність, були зрушені логістичні процеси, відбувалось скорочення персоналу, фінансові ресурси йшли на відновлення або виплати персоналу, закриття контрактних відносин тощо. Це призвело до суттєвих деформацій в структурі економічного розвитку на всіх рівнях економіки. Водночас швидкі дії держави та запровадження низки підтримуючих та стимулюючих програм, використання вбудованих стабілізаторів сукупно з можливостями, які додатково відкрились за рахунок продовження євроінтеграційного курсу (фінансово-матеріальні, техніко-технологічні, консалтингові, маркетингові тощо) відіграли свою роль у поступовому зниженні рівня невизначеності та активізації економічної діяльності суб'єктів господарювання [6, С. 181-182].

Відповідно антикризове державне регулювання, в т.ч. базуючись на досвіді інших країн, які переживали чи переживають збройну агресію (XX-поч. XXI ст.), експортна орієнтація, подальша підтримка та розбудова високотехнологічних сфер та сфер з високою доданою вартістю, проєктна орієнтація суб'єктів господарювання, розширення джерел залучення фінансово-інвестиційних ресурсів, удосконалення стандартів є і мають бути важливим базисом для відбудови економіки України та забезпечення умов відтворення економічного потенціалу її суб'єктів. Так, наприклад, за оцінками О. Охріменко дієве фінансування проєктної діяльності, яка буде здійснюватись прозоро, ефективно та з дотриманням принципів нетолерування корупції здатне сприяти інноваційному відновленню економіки в рамках 8-12 років [7].

Низка з означених базисних кроків прямо витікає з умов та особливостей євроінтеграційного процесу на сучасному етапі й буде посилюватись у процесі післявоєнного відтворення економічного потенціалу господарюючих суб'єктів та формування реальних механізмів розвитку національної економіки. Про це, зокрема, свідчать і напрямки вкладення як грантових, так і інших ресурсів в економіку країни та її господарюючих суб'єктів (посилення експортних та інноваційних спроможностей, модернізація управлінських і маркетингових інструментів, удосконалення системи корпоративного управління, стандартизація і сертифікація та ін.). Водночас перед інституціями України стоїть низка завдань, ефективна реалізація яких визначатиме серед іншого тривалість та умови євроінтеграційного процесу в подальшому. Серед

них такі складові удосконаленої методології розширення, які увійшли до переговорної рамки: принцип власних заслуг, система бенчмарків та позитивна і негативна обумовленість, дотримання копенгагенських критеріїв політичних, економічних, нормативних, адміністративних та інституційних [8; 9]. Відповідно політична та економічна інтеграція мають відбувались паралельно, послідовно та виважено, щоб забезпечити країні відносну послідовність та плавність процесу подальшої інтеграції у Європейську спільноту. Ці процеси вимагають злагодженості на всіх рівнях державної інституційно-управлінської вертикалі та у всіх сферах влади, водночас вони ставлять важливі завдання і перед суб'єктами господарювання. Останні в особі асоціацій, об'єднань, кластерів і особисто повинні дотримуватись чітких ринкових "правил гри", діяти у відповідності з інституційним каркасом, використовувати механізми взаємної підтримки та стратегування, запроваджувати і дотримуватись компленс-політик (антикорупція проходить наріжним каменем в процесі руху євроінтеграційним шляхом), прозоро здійснювати свою діяльність, в т.ч. проєктну, системно взаємодіяти з владою у процесі здійснення реформ та введення змін до законодавства згідно з вимогами переговорної процедури ЄС. Системність взаємодії та послідовність у реалізації дорожньої карти на шляху до членства в ЄС дозволить, на наш погляд, з меншими втратами та більш результативно відтворювати економічний потенціал підприємств національної економіки і забезпечувати її поступове зростання у післявоєнний період, мінімізуючи ризики від негативних чинників дії, обумовлених військовою агресією, які ще тривалий період часу будуть супроводжувати соціально-економічний розвиток України.

Список використаних джерел

1. Вуйко А. Основні етапи формування євроінтеграційного курсу України та Молдови : порівняльна характеристика. Науково-теоретичний альманах Грانی. 2023. Том 26. № 6. С. 33–42. DOI: <https://doi.org/10.15421/1723126>.
2. Про основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 р. № 3360-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.
3. Передерій О.С., Григоренко Є.І. Еволюція нормативних основ європейської інтеграції України на сучасному етапі державотворення. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія "Право". 2020. № 29. С. 60–66. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-07>.
4. Україна : історія. Пер. з анг. Ю. І. Шевчука. К. : Либідь, 1991. 512 с.
5. Роль європейських цінностей та традицій в становленні української державності: матеріали доповіді за виступом доц., к.і.н. кафедри політології

Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара Герман Ю.О.
URL: <https://dniprorada.gov.ua/old/files/tema-24-05-12.doc>.

6. Роздорожний А.М. Вплив євроінтеграції на відтворення економічного потенціалу вітчизняних підприємств : виклики та можливості. *Economic Synergy*. 2024. Вип. 2(12). С. 170–191. DOI: 10.53920/ES-2024-2-12.

7. Охріменко О.О, Попов Р.О. Повоєнна відбудова України : потенціал та стратегія перетворень. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-7>.

8. Ливч Д., Нагорняк І., Шаламберідзе М. Рамка для вступу України в ЄС : які "батоги та пряники" пропонує єврокомісія Києву. *Українська правда*. 27.03.2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/03/27/7182452>.

9. Переговори про вступ України до ЄС : повний гід у 12 питаннях. *EU-UA*. 21.06.2024. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-povnyj-gid-u-12-pytannyah-i-10-mifah-2>.

УДК 339.166.5.004.62

JEL Classification: O34, K11

Сенченко В. В.,

канд. техн. наук,

старший науковий співробітник,

ДУ "Інститут досліджень науково-

технічного потенціалу та історії науки

ім. Г. М. Доброва НАН України", м. Київ

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, РЕКОМЕНДАЦІЇ

В сучасних реаліях права на об'єкти інтелектуальної власності (ІВ), як різновид нематеріальних активів, стали товаром. Згідно статистичних даних ДП "Український інститут інтелектуальної власності" за 2021 р. було подано заявок на державну реєстрацію винаходів та корисних моделей відповідно 3 393 та 4425 заявок. З них 1 302 заявки подано національними заявниками [1]. ЗВО та НДІ залишаються основним джерелом створення інновацій та володіння об'єктами патентного права.

Нематеріальні активи (НМА) відіграють провідну роль в процесі формування капіталу, все більшу частину діяльності економічної сфери

складає обмін інформацією, ідеями, послугами та досвідом. Тобто, спрямовуючи розвиток підприємств в інноваційне русло та створюючи науково-технічний потенціал, можна вивести з кризового стану економіку України в цілому. Промислова діяльність підприємств має бути пов'язаною з оновленням продукції та виробництва, що є на ринку умовою для виживання. На сьогоднішній день інтелектуальний капітал є одним з ресурсів для покращення ефективності економіки, який має пріоритет у сучасному виробництві та є гарною перевагою у боротьбі з основними конкурентами підприємства. Останнім часом в розвинутих європейських країнах можна спостерігати зміщення акцентів в бік уваги саме до інтелектуальних фондів, ніж до фінансових й матеріальних, як основних виробничих факторів. Саме тому могутнім ресурсом покращення конкурентоспроможності підприємства є його інтелектуальна власність. Маючи виняткові зареєстровані права на винахід або технологію виробництва, продукція підприємства стає більш привабливою для споживача і має покращені споживчі якості. При цьому, технічне рішення, на яке оформлюється патент на винахід, має відповідати таким критеріям, як світова новизна, винахідницький рівень, промислова застосовність тощо. Існування патенту вказує на особливі властивості продукту та унікальність, що є ознакою якості.

Комерціалізація ІВ в даний час в світі перетворилася в самостійну сферу економічних відносин і за оцінками експертів складає близько 5 трлн дол. США на рік. Темпи зростання комерціалізації таких об'єктів на міжнародному ринку становлять 12%, що істотно вище темпів росту промислового виробництва (2,5–3% на рік). Завдяки комерціалізації інновацій провідні країни світу займають домінуючі позиції на міжнародному ринку наукомісткої продукції, частка яких становить: США – 39%, Японія – 30%, Німеччина – 16%, в той час як частка України – менше 0,1%. Тому проблема комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності підприємств має принципово важливе значення для інноваційного розвитку вітчизняної економіки [2, с. 51].

Існують такі основні способи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ): використання їх у власному виробництві; внесення прав до статутного капіталу; передача прав на ОІВ (що передбачає, у свою чергу, передачу прав власності шляхом їх продажу і передачу прав використання). Вважається, що комерціалізація через використання ОІВ у виробництві товарів і послуг є найбільш вигідною з точки зору отримання прибутку. Адже весь прибуток, що генерується об'єктами права інтелектуальної власності у

процесі виробництва товару, залишається у правовласника ОІВ. В той же час цей спосіб комерціалізації пов'язаний зі значними витратами на розроблення технології, запровадження продукції у виробництві тощо. Тому існує емпіричне правило, згідно з яким приступати до комерціалізації в такий спосіб слід у випадках, коли очікуваний прибуток від використання ОІВ у виробництві у 100 і більше разів перевищуватиме витрати на створення ІВ.

Продаж ліцензій на використання об'єктів права інтелектуальної власності є одним з найпопулярніших способів їх комерціалізації, передача прав за договором комерційної концесії (франшизи) сприяє поширенню бізнесу, а вибір такої схеми комерціалізації, як лізинг, дозволяє підприємцям-початківцям відкривати свою власну справу навіть за умов обмеженого стартового капіталу.

На практиці найчастіше передається лише право користування ОІВ. Власник прав (ліцензіар) може продати ліцензію (видати дозвіл на користування ОІВ) будь-якій особі (ліцензіату). Продаючи ліцензію, вони переслідують мету отримати прибуток, не втрачаючи капіталу на виробництво та освоєння ринку. Продаж ліцензії – це шлях упровадження технології на ринку без продажу товарної продукції.

Порівнюючи вищезазначені способи комерціалізації інтелектуальної власності можна зазначити, що спосіб комерціалізації шляхом використання об'єктів інтелектуальної власності у виробництві товарів може принести найбільший прибуток серед існуючих способів, але він пов'язаний із найбільшими ризиками. Тому що від моменту прийняття рішення про комерціалізацію і до моменту випуску продукції минає багато часу і за цей час можуть статися події (виробничого, фінансового, політичного характеру), що перешкоджатимуть здійсненню інноваційного проекту або будуть ускладнювати його здійснення. Серйозною перешкодою для цього способу комерціалізації є те, що він вимагає значних початкових інвестицій (внутрішніх або зовнішніх).

Правильне застосування в діяльності підприємства ІВ є запорукою покращення його конкурентних позицій на ринку, а також може слугувати джерелом зниження собівартості продукції й отримання додаткового доходу за рахунок ліцензійних платежів з боку зацікавлених партнерів, що користуються такими продуктами на законних засадах. Отже, підприємство зацікавлене у безпосередній комерціалізації власних об'єктів ІВ й розробці на цій основі сучасних, затребуваних ринком товарів, робіт, послуг. Крім того, до такого кроку їх можуть підштовхувати такі фактори споживчого ринку, як **виникнення нових запитів з боку споживачів** [3], загроза переходу продукції зі стадії зрілості в стадію занепаду, посилення конкуренції на ринку тощо. Створення унікальної продукції вирізнятиме підприємство

серед основних гравців на ринку та формуватиме його конкурентні переваги за рахунок умовної монополізації сегмента, на якому буде присутня така продукція. Об'єкт ІВ володіє першочерговим пріоритетом щодо розподілу ресурсів підприємства, формування його іміджу та іміджу його торговельної марки.

ІВ – це запорука впровадження ефективної інноваційної складової в діяльності підприємства, а також ціннісний елемент у складі його НМА.

Серед головних проблем в сфері комерціалізації науково-технічних розробок слід зазначити:

- політична, економічна, соціальна нестабільність, стагнація економіки, низький рівень технологічного укладу, відсутність послідовної державної політики в інноваційній сфері та дієвої підтримки новаторів з боку держави;

- незавершеність більшості науково-технічних розробок, тобто їх фактична непридатність для введення в господарський оборот, внаслідок відсутності чіткої та цілісної картини споживчих якостей продукту, що унеможлиблює відбір адекватних аналогів для визначення конкурентоздатності продукту та його комерційного потенціалу;

- відсутність усталеної практики проведення маркетингових досліджень, як інструменту розуміння реальних потреб ринку, наслідком чого є створення винаходів заради винаходів;

- практична відсутність ринку ІВ та недостатня розвиненість фондового ринку в Україні;

- фінансові проблеми, а саме пошук інвесторів готових взяти на себе ризики, пов'язані з реалізацією інноваційного проекту;

- соціокультурні проблеми, що полягають у відсутності усталеної практики, досвіду та знань щодо комерціалізації технологій, і як наслідок неспроможність та небажання представників бізнес - кіл адекватно оцінити потенціал науково-технічної розробки;

- низький рівень знань та відсутність досвіду розробників в сфері правової охорони ІВ та комерціалізації технологій.

На цьому фоні Україна досить контрастує з промислово розвиненими країнами, в яких 80-95% приросту валового внутрішнього продукту припадає на частку нових знань, втілених в техніці і технологіях. В цих країнах саме ІВ є найдинамічнішою частиною майна компаній, що займаються розробкою та реалізацією наукоємних технологій. Зростання багатств промислово розвинених країн в останнє десятиріччя зумовлене підвищенням долі нематеріальних активів національних корпорацій. Отже, якщо в країнах з розвинутою економікою частка інтелектуальної власності в капіталі промислових компаній складає в середньому 35%, то в Україні цей показник, на жаль, не перевищує 1%.

Проблема комерціалізації ІВ стає досить актуальною враховуючи підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Враховуючи наміри України щодо приєднання до ЄС, вітчизняні промислові підприємства та інші суб'єкти підприємницької діяльності, повинні бути готовими до більш жорстких правил гри на ринку об'єктів інтелектуальної власності.

Істотною загрозою для вітчизняних підприємців є поширена і відпрацьована в розвинених країнах практика використання ІВ в цивільному обороті, як інструменту конкурентної боротьби і капіталізації бізнесу. Отже, іноземні конкуренти більш жорстко будуть відстежувати порушення прав на ІВ, при цьому в більш нерівні умови при створенні і об'єднанні бізнесів потраплятимуть саме українські підприємства, які не захистили права на ІВ, не провели їх оцінку та не врахували їх вартість у складі своїх активів. Нажаль, слід констатувати, що більшість вітчизняних підприємств на сьогодні не готова до активних дій на відкритому ринку ІВ.

Наведений перелік засвідчує необхідність першочергової розбудови на теренах України системи ІВ, яку б було визнано у провідних країнах світу, та яка б відповідала міжнародним стандартам з її захисту. Крім того, функціонування такої системи сприяло б стимулюванню і розвитку творчого та винахідницького потенціалу, покращувало інвестиційну привабливість суб'єктів господарювання.

Таким чином, розвиток організаційно-економічного механізму комерціалізації ОІВ є необхідною і невід'ємною частиною побудови національної інноваційної системи, що направлена на підвищення конкурентоспроможності національної економіки і забезпечує перехід до стійкого економічного зростання України у післявоєнний період. Вибір найбільш прийняттого способу комерціалізації має бути обґрунтованим з точки зору очікуваного прибутку, який він може принести власникові прав на ОІВ.

Список використаних джерел

1. Річний звіт 2021. – [Електроний ресурс] – Режим доступу: <https://ukrpatent.org/atachs/zvit-ukr-2021.pdf>. Дата звернення 10.09.2022.

2. Бутнік-Сіверський, О.Б. Економіко-правові проблеми становлення механізму комерціалізації інтелектуальної власності / О.Б. Бутнік-Сіверський // Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки: матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Інститут інтелектуальної власності Національного університету "Одеська юридична академія" в м. Києві. – 2010. – С. 50–57.

3. Сенченко В.В. Аналіз впливу споживчого суспільства на процес створення інновацій, "Наука і техніка сьогодні" (Серія "Техніка)": журнал. 2022. Київ. - № 13(13) 2022. - 490 с. С.453 – 466.

УДК 659.113:338.2

JEL Classification: L82, O14

Storozhenko, S.,

student of the Department of graphic design,
Kyiv National University of Technology
and Design, Kyiv

GRAPHIC DESIGN AS A DRIVER OF ECONOMIC GROWTH IN A GLOBALIZED WORLD

In today's globalized world, graphic design is not only a form of artistic expression but also a strategic tool that contributes significantly to business profitability, effective communication with consumers, and overall competitiveness in both national and international markets. In the context of the global economy, graphic design represents a set of visual solutions aimed at optimizing brand communication, shaping consumer perception, and enhancing market efficiency. It is a key component of the creative economy – a sector that significantly contributes to GDP in many developed countries and drives entrepreneurial innovation in the digital age [1, 208 p.].

Modern graphic design includes several major areas:

Brand (identity) design – the development of a company's visual identity, including logos, color palettes, fonts, and overall brand style. It creates a strong image in consumers' minds and fosters loyalty and emotional connection with the brand. Successful examples include Coca-Cola, Apple, and Nike, whose design has become synonymous with their brand values.

Marketing (advertising) design – involves creating banners, flyers, posters, social media visuals, and advertisements. Its primary goal is to boost consumer activity and product visibility, directly influencing sales volume.

Digital design (UI/UX) – focuses on interfaces for websites, mobile apps, and digital platforms. High-quality UI/UX design improves user experience, increases conversion rates, and reduces support costs. For example, Amazon's website redesign resulted in a 21% increase in purchases [2, 384 p].

Illustrative design – includes creating original artwork for books, magazines, games, animations, and comics. It plays a vital role in publishing and entertainment industries, helping to attract audiences through unique visual language.

Information design – deals with the clear presentation of complex data through infographics, charts, and diagrams. In sectors like healthcare, finance,

and education, it helps convey information effectively, saving time and increasing audience trust [3, P. 98–108].

Environmental (spatial) design – involves the design of physical spaces, such as signage systems in airports, hospitals, and exhibitions. Effective spatial design enhances navigation, improves user comfort, and shapes the emotional perception of public or branded environments.

From an economic perspective, graphic design contributes to:

- increased business profitability;
- enhanced brand image and international market presence;
- reduced marketing costs through effective communication;
- the creation of jobs in creative industries;
- the growth of creative services exports.

According to UNESCO, creative industries – including design – are among the most dynamic sectors of the global economy, generating over \$2 trillion annually and providing more than 30 million jobs worldwide [4, 112 p.]. In countries with developed economies, governments invest actively in design as a source of innovation and sustainable growth.

Therefore, graphic design has evolved from an artistic discipline into a powerful economic tool that shapes business strategy, supports entrepreneurship, and fosters progress in a rapidly digitizing global economy.

References

1. Inozemtsev, V. L. (Ed.). Creative Economy: Global Experience and Ukrainian Perspectives. Kyiv: Fenix, 2020. – 208 p.
2. Norman, D. A. The Design of Everyday Things. New York: Basic Books, 2013. – 384 p.
3. Harmash, L. V. The Role of Design in Marketing Strategies of Enterprises // Marketing and Innovation Management. – 2022. – No. 2. – P. 98–108.
4. UNESCO. Culture and Creative Industries: The Decade Report 2013–2023. Paris: UNESCO Publishing, 2023. – 112 p.

УДК 004.8

JEL Classification: O44, Q57, O33

Череватський Д. Ю.,

д-р екон. наук, старший
науковий співробітник, завідувач відділу,
Інститут економіки промисловості

НАН України, м. Київ

Палант В. Г.,

магістр,
ГРІН СЕРТ УКРАЇНА, м. Київ

Копаниця І. Ю.,

магістр,
ГРІН СЕРТ УКРАЇНА, м. Київ

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ МІЖ ЦИРКУЛЯРНОЮ ЕКОНОМІКОЮ ТА ЕКОНОМІКОЮ КООПТУВАННЯ

Кожний рік 2,5 тис. великих міжнародних інвесторів колективно вкладають більш 1 трлн дол. у R&D – дослідження та розробки [1]. За даними Світового Банку у 2023 р. в середньому по світу цим займалися 18% фірм, у європейській зоні – 26% [2]. Серед інвесторів домінують продуценти апаратного та програмного забезпечення (Software and Internet; Computing and Electronics) або фармакологічні фірми (Health Care). Особливо прогресують компанії, що мають справу зі штучним інтелектом, яскравим прикладом чому є фірма NVIDIA. Хоча є й досвід компанії Intel, яка через зниження доходів оголосила план скорочення витрат на 10 млрд дол. і вивільнення 15 тис. штатних працівників [1].

Представники промисловості відстають від лідерів. Якщо компанія Alphabet (Google) вклала майже 49,6 млрд дол., то автомобілебудівний Volkswagen (VW), – 20,5 млрд дол. і балансує між фінансуванням R&D та прибутковістю.

Незважаючи на експоненціальний приріст нових наукових і технологічних знань, прогрес в кількох основних сферах сповільнився – наукові статті та патенти, як свідчать дослідження [3], стають все менш, за термінологією Йозефа Шумпетера (Joseph Schumpeter), руйнівними.

На тлі зазначеного цілком логічним виглядає прагнення "перелицювати" старі речі і цим кардинально зменшити витрати на дослідження та розробки. Так, співробітник одного з технічних українських науково-дослідних інститутів, скоріше з цікавості, завантажив у ChatGPT DOI своєї давньої статті, щоб генеративний попередньо тренований трансформер (Generative Pre-trained Transformer) як великий науковець оцінив напрацювання автора... Відповідь штучного інтелекту його оголомила: ChatGPT не тільки іншим чином

інтерпретував експериментально одержані результати, а й принципово розширив уявлення щодо галузі застосування технології в цілому.

У принципі, такий підхід є зверненням до засад 3R-циркулярної економіки: Reduce, Reuse, Recycle [4]. Але ті, хто сподіваються на циркулярну економіку в науці, не повинні забувати, що їх обумовлені вимогами "бути на рівні світових досягнень" англомовні публікації в журналах, які індексуються Scopus і WoS, вже цілком забезпечили штучний інтелект необхідним субстратом. І результатами багаторічних зусиль здатні скористатися зовсім інші, що і "пічку не топили і кашу не варили". Існує висока вірогідність переходу системи в царину економіки кооптування [5], суб'єктами якої є, за Е. Воткінс, (E. Watkins) та Д. Старком (D. Stark), м'юбіусні організації, які, на відміну від звичайних бізнесових одиниць, необхідні їм активи "не створюють, не купують і не використовують кооперативно – вони їх кооптують (Co-opt)", тобто використовують для власної мети неналежні їм активи [6]. Так, на початку розвитку Інтернет-торгівлі компанія Amazon кооптувала як свою вітрину магазини мережі роздрібної торгівлі Best Buy – відвідувачу магазину згаданої мережі було досить сфотографувати на смартфон товар, який йому сподобався, щоб тут же отримати від Amazon пропозицію до сплати.

Доречи, усуваючи вузькі місця та ручну передачу завдань, багатоагентний штучний інтелект має можливості спростити шлях від ідеї до подання заявки на інтелектуальну власність і скоротити терміни з тижнів до днів [7]. Китай за кількістю патентів стрімко наздоганяє США та найбільш розвинуті економіки, однак це не стосується якості розробок. Замість долучення до мереж співволодіння патентами великі китайські фірми воліють політекономію холодної технологічної війни [8] – економіку кооптування активів натомість кооперативного володіння ними.

Якою має бути виграшна стратегія технологічних розробок із застосуванням ШІ в середовищі економіки кооптування, тобто загальнодоступних баз даних?

Отримання найбільших шансів на виграш в конкурентній боротьбі в сфері R&D залежить від якості всієї системи з генерації та впровадження інноваційних надбань, а саме:

1. Підвищення якості промпт-інжинірингу (завдання питань) [9];
2. Пришвидшення процесів верифікації одержаних від "чорної скрині" результатів;
3. Забезпечення масштабування від одноразового агента до впровадження на рівні всього підприємства (управління, спільна інфраструктура, юридична, комерційна та наукова підтримка).

Список використаних джерел

1. Buntz, B. Top 15 R&D spenders of 2024. URL: <https://www.rdworldonline.com/top-15-rd-spenders-of-2024> [accessed May 14 2025].

2. Firms that spend on R&D (% of firms). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/IC.FRM.RSDV.ZS?end=2023&start=2006&view=chart> [accessed May 14 2025].
3. Park, M., Leahey, E. & Funk, R.J. (2023). Papers and patents are becoming less disruptive over time. *Nature* **613**, 138-144. <https://doi.org/10.1038/s41586-022-05543-x>.
4. Heshmati, A. (2017). A review of the circular economy and its implementation. *International Journal of Green Economics*, 11(3-4), 251-288. <https://doi.org/10.1504/IJGE.2017.089856>.
5. Cherevatskyi, D. Yu. (2024). On the economics of co-opting in energy sector. *Econ. promisl.*, 2 (106), 42-51. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2024.02.042>
6. Watkins, E.A., Stark, D. (2018). The Möbius Organizational Form: Make, Buy, Cooperate, or Co-opt. *Sociologica (International Journal for Sociological Debate)*. 12(1), 65-80.
7. Tiong, J. How AI agents are reshaping R&D. URL: <https://www.rdworldonline.com/how-ai-agents-are-reshaping-rd> [accessed May 14 2025].
8. Godinho, M. M., Simões, V. C. (2023). The Tech Cold War: What can we learn from the most dynamic patent classes? *International Business Review*, 32 (6), 102140, <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2023.102140>.
9. Oppenlaender, J., Linder, R., & Silvennoinen, J. (2024). Prompting AI Art: An Investigation into the Creative Skill of Prompt Engineering. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 1–23. <https://doi.org/10.1080/10447318.2024.2431761>.

УДК 338.5

JEL Classification: Q41, E30

Шевченко І. Ю.,
доктор екон. наук, професор,
декан факультету управління та бізнесу,
професор кафедри економіки і підприємництва,
Харківський національний автомобільно-
дорожній університет, м. Харків

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ЦІН НА АВТОМОБІЛЬНЕ ПАЛЬНЕ В УКРАЇНІ

Автомобільний транспорт є рушійною силою національної економіки, забезпечуючи переміщення пасажирів і вантажів.

Доступність послуг підприємств автомобільного транспорту (ПАТ) та їх конкурентоспроможність значно залежать від рівня тарифів на перевезення, що ґрунтуються на собівартості, вагомою складовою якої є витрати на пальне.

Метою дослідження є здійснення ретроспективного аналізу цін на пальне для автомобільного транспорту в Україні.

У якості основних видів автомобільного пального, зміни цін на які будуть досліджуватися, пропонуються найрозповсюдженіші – бензин А-95, дизельне пальне (ДП) та скраплений газ (СГ).

Як інформаційну базу використаємо наявні у відкритому доступі дані Державної служби статистики України щодо середніх споживчих цін на товари (послуги) у 2021-2024 рр. (за місяцями).

Для наочності представлення результатів аналізу, висвітлимо у табл. 1 середні ціни на автомобільне пальне в Україні за місяцями 2021-2024 рр.

Таблиця 1

**Середні ціни на автомобільне
пальне в Україні за місяцями 2021-2024 рр.**

Вид пального	Середні ціни за місяцями, грн./л											
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
2021 р.												
А-95	25,66	27,19	28,65	28,73	29,14	29,27	30,17	30,31	30,15	30,90	31,77	30,47
ДП	24,84	26,35	27,82	28,08	27,94	27,61	28,39	28,36	28,26	29,40	30,58	29,61
СГ	12,67	14,58	15,62	15,88	15,86	15,73	15,92	17,35	17,63	18,25	18,78	19,13
2022 р.												
А-95	31,46	34,32	36,33	34,58	42,55	51,63	50,57	49,81	49,31	49,15	49,48	51,34
ДП	30,32	33,38	36,65	37,84	46,26	56,58	55,44	53,57	53,06	53,30	54,03	55,00
СГ	19,03	18,98	22,36	27,57	34,75	41,24	33,45	27,20	26,10	27,07	28,44	29,13
2023 р.												
А-95	50,30	47,99	47,27	46,61	45,53	44,74	47,80	51,52	53,86	55,58	55,03	52,60
ДП	54,11	51,42	48,79	46,61	44,70	43,28	46,85	50,89	53,62	55,64	55,22	52,66
СГ	28,10	24,94	22,64	21,68	21,79	21,85	23,31	23,67	24,78	26,19	33,02	33,27
2024 р.												
А-95	51,02	51,01	52,28	54,44	55,89	56,30	56,57	56,62	56,65	56,44	55,56	55,45
ДП	51,15	51,22	52,46	54,34	53,33	52,65	52,79	52,92	52,87	52,58	52,09	52,24
СГ	28,43	26,99	27,88	27,96	26,92	26,54	26,87	28,07	30,84	34,16	35,02	35,43

Джерело: складено автором за даними [1-4].

З даних, представлених у табл. 1, бачимо, що загалом за досліджуваний період (з січня 2021 р. по грудень 2024 р.) середня ціна за 1 л бензину А-95 зросла з 25,66 грн. до 55,45 грн. (тобто на 116,1%); середня ціна за 1 л дизельного пального – з 24,84 грн. до 52,24 грн. (тобто на 110,31%); середня ціна 1 л скрапленого газу – з 12,67 грн. до 35,43 грн. (тобто на 179,64%). Попри те, що зростання ціни на скраплений газ у ретроспективі було

найсуттєвішим, даний вид автомобільного пального за рахунок своєї значно нижчої ціни є найдоступнішим і користується зростаючою популярністю в автомобілістів.

Доступність скрапленого газу стала певною мірою причиною стрімкого зростання його ціни в перші місяці повномасштабного вторгнення: у березні 2022 р. ціна за 1 л скрапленого газу зросла одразу на 18% порівняно з лютим 2022 р., тоді як в цей же період ціна 1 л бензину А-95 зросла на 6%, ціна 1 л дизельного пального – на 10%. У квітні-червні 2022 р. зростання ціни за 1 л скрапленого газу продовжилось. Загалом за березень-червень 2022 р. ціни за 1 л автомобільного пального зросли: бензину А-95 – на 50,44% (з 34,32 грн. у лютому 2022 р. до 51,63 грн. у червні 2022 р.); дизельного пального – на 69,5% (з 33,38 грн. у лютому 2022 р. до 56,58 грн. у червні 2022 р.); скрапленого газу – на 117,28% (з 18,98 грн. у лютому 2022 р. до 41,24 грн. у червні 2022 р.). Втім вже починаючи з липня 2022 р., ціни на автомобільне пальне в Україні певною мірою стабілізуються та подальша їх зміна (як зростання, так і зменшення) не відрізняється суттєво від довоєнних середньомісячних темпів.

Цікавість становить співвідношення цін на бензин А-95 і дизельне пальне: якщо у довоєнний 2021 р. ціна за 1 л бензину А-95 в середньому на 4% була вищою за ціну 1 л дизельного пального, то починаючи з березня 2022 р. і до березня 2023 р. дизельне пальне було дорожчим за бензин А-95. Протягом наступного року (з квітня 2023 р. по квітень 2024 р.) спостерігався своєрідний ціновий паритет бензину А-95 і дизельного пального. Проте вже починаючи з травня 2024 р. ціна 1 л бензину А-95 починає перевищувати (в середньому на 7%) ціну за 1 л дизельного пального. Таким чином ціни на автомобільне пальне наглядно ілюструють економічні процеси, що мають місце в Україні, – як турбулентність, так і стабілізацію.

Список використаних джерел

1. Середні споживчі ціни на товари (послуги) у 2021 році. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ct/sctp/sctp_21ue.xlsx
2. Середні споживчі ціни на товари (послуги) у 2022 році. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ct/sctp/sctp_22ue.xlsx
3. Середні споживчі ціни на товари (послуги) у 2023 році. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/ct/sctp/sctp_23ue.xlsx
4. Середні споживчі ціни на товари (послуги) у 2024 році. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/ct/sctp/sctp_24ue.xlsx

УДК 330.3:338.4

JEL Classification: L64, H56, O32

Юрків Н. Я.,

д-р екон. наук, професор, радник директора,
Національний інститут стратегічних
досліджень, м. Київ

Шемаєв В. М.,

д-р військ. наук, професор,
головний консультант
центру безпекових досліджень,
Національний інститут стратегічних
досліджень, м. Київ

СТРАТЕГІЧНІ ІНІЦІАТИВИ ЄС ЩОДО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОБОРОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Продовження довготривалої війни Російської Федерації проти України, постійні регіональні збройні конфлікти, які постійно зростають, вимагають перегляду стратегічних документів США, країн ЄС, країн НАТО та учасників збройних конфліктів щодо ефективного та інноваційного розвитку власного оборонно-промислового комплексу (ОПК). Виклики і загрози, які супроводжують європейський континент вимагають нарощувати оборонний потенціал за рахунок збільшення витрат на фінансування оборонної промисловості, яка протягом останніх десятиліть була недостатньо інвестована.

Зокрема, дослідження Міжнародного інституту стратегічних досліджень у Лондоні засвідчило, що у 2023 році у світі тривали 183 регіональні та локальні військові конфлікти, що є найбільшою кількістю за три десятиліття. У дослідженні також наголошується, що "їх нерозв'язаність є визначальною рисою сучасного глобального конфліктного ландшафту" [1]. Недержавні збройні угруповання, зокрема ХАМАС у Газі лише найпомітніший, грають згубну роль. У багатьох регіонах ці сили підтримуються великими руйнівними державами, зокрема Росією та Іраном.

Наявність рекордної кількості військових конфліктів та довготривалий перебіг сучасної війни в Україні підштовхнув США, країни ЄС та країн НАТО до прийняття нових стратегічних документів у сфері розвитку оборонної промисловості:

- Національна оборонно-промислова стратегія США-2023 (NDIS), в якій, зокрема, надано можливість адаптувати потреби галузі оборони до змін у конкурентному середовищі та бути готовими для його динамічного виробництва; визначення необхідності прискорення розвитку більш

різноманітної, динамічної та стійкої сучасної оборонно-промислової екосистеми як у приватному секторі, так і в державному; розроблення та впровадження більш стійких та інноваційних ланцюгів поставок; забезпечити інвестування в малий і середній бізнес у сфері розвитку оборонної промисловості [2];

- Європейська оборонно-промислова стратегія ((EDIS – European Defense Industry Strategy), яку Європейська комісія представила в березні 2024 року, Дана Стратегія (EDIS) пропонує перелік заходів, спрямованих на підтримку вимог держав-членів щодо колективної оборони (зокрема, за рахунок стимулювання співпраці держав-членів на етапі закупівлі оборонних можливостей); забезпечення того, щоб національні бюджети і бюджети ЄС підтримували адаптацію європейської оборонної промисловості до нового безпекового контексту. Зазначається також об'єднання зусиль з НАТО та стратегічними партнерами, односторонніми та міжнародними партнерами, розвиток тісніших зв'язків з Україною через її участь в ініціативах ЄС на підтримку оборонної промисловості та стимулювання співпраці між оборонною промисловістю ЄС та України. Важливо також, що дана Стратегія забезпечує Україні можливість стати невід'ємною складовою майбутньої системи європейської безпеки. Це дозволяє залучати українські компанії до програм розвитку та прямої бюджетної підтримки з ЄС, участі у оборонних закупівлях, інноваційному співробітництві, запуску стартапів, впровадженні спільних стандартів та ін. [3].

- Програма європейської оборонної індустрії (EDIP) [4]. Передбачається, що нова програма буде спрямована передусім на поліпшення поставок зброї, збільшення виробничих потужностей, скорочення термінів виробництва продукції оборонної промисловості та реалізувати принцип "купує європейське" на ринку зброї. Бо програма фінансуватиме лише ту продукцію, яка на 70% складається з компонентів, котрі походять з ЄС та асоційованих країн. Євродепутати виступають за те, щоб у таких проєктах могла брати участь і Україна. Цей крок підтримає потужності українського ОПК залучить його до оборонно-промислової бази ЄС та наблизить країну на шляху членства в Європейському Союзі.

- Біла книга європейської оборони – план "Готовність 2030", це звіт, який Єврокомісія представила 19 березня цього року, у межах якого було оприлюднено амбітний оборонний пакет (витрати обсягом понад 800 млрд євро), який надає країнам-членам ЄС фінансові важелі для стимулювання додаткових інвестицій в обороноздатність. Передбачається, що для зміцнення європейської оборонної технологічної та промислової бази, країни ЄС повинні купувати більше європейської продукції, що забезпечить створення загальноєвропейського ринку оборонного обладнання" [6]. І там визначаються підходи, які мають бути спрямовані з боку ЄС на посилення оборонних і військових спроможностей України (постачання боєприпасів,

посилення системи ППО, розширення логістичної участі України в певних транспортних коридорах на постачання озброєнь, долучення України до розвідданих ЄС). В тому звіті є цікавий момент, що Україна має організувати "Стратегію дикобраза" для захисту своєї території.

Раніше, в січні 2025р. на швейцарському Всесвітньому економічному форумі в Давосі активно обговорювалася "стратегія дикобраза" ("Porcupine Strategy") для України, що передбачає створення потужної оборонної спроможності країни, яка робить її максимально складною та витратною для агресора у випадку вторгнення, а тому фактично його унеможлиблює [5]. У контексті війни в Україні стратегія дикобраза може бути реалізована через:

- зміцнення оборони за рахунок постачання західної зброї: передача танків, систем ППО та сучасної авіації, таких як F-16, спрямована на посилення оборонного потенціалу країни;
- розвиток внутрішнього військово-промислового комплексу України: зменшення залежності від імпорту зброї та розвиток власних технологій;
- асиметричну тактику: Україна використовує високоточні дрони, мобільні артилерійські установки та протитанкові системи, які дозволяють ефективно протистояти чисельно сильнішому ворогу;
- дипломатичний фронт: активна співпраця з НАТО та іншими країнами для створення довгострокових гарантій безпеки;
- енергетична незалежність: підвищення стійкості до атак на інфраструктуру, таких як обстріли енергосистеми;
- підготовку населення до захисту: масштабне розгортання територіальної оборони та мобілізація громадян для підтримки військових операцій.

Таким чином, "Porcupine Strategy" дозволить Україні стримувати ворога, використовуючи поєднання сучасного озброєння, мобільності та широкої підтримки як всередині країни, так і за її межами. Водночас, ця стратегія є недостатньою для сучасних умов України та потребує доповнення в контексті створення системи стримування, яка ґрунтується й на далекобійних ударах.

Аналізуючи всі прийняті останнім часом стратегічні ініціативи ЄС щодо інноваційного розвитку оборонної промисловості, слід відмітити, що вони спрямовані на тісну взаємодію з Україною та визначають її головну мету. Вона полягає в підтримці України для досягнення справедливого миру у довгостроковій війні проти РФ в короткостроковій перспективі, а також намаганні задовольнити нагальну довгострокову потребу в посиленні безпеки і оборони Європи. Відбувається трансформація безпекового сектору ЄС через призму стимулювання співпраці між ОПК України та ЄС.

Список використаних джерел

1. Нове авторитетне дослідження Міжнародного інституту стратегічних досліджень у Лондоні засвідчило, що у 2023 році тривали 183 регіональні та

локальні військові конфлікти, що є найбільшою кількістю за три десятиліття. URL: <https://foreignukraines.com/2023/12/21/the-world-recorded-a-record-number-of-military-conflicts-over-the-past-30-years/>. (дата звернення 6.05.2025).

2. National Defense Industrial Strategy (NDIS). URL: <https://www.businessdefense.gov/docs/ndis/2023-NDIS.pdf>. (дата звернення 6.05.2025).

3. Україна стала частиною Європейської оборонно-промислової стратегії. Мінстратегпром України. Березень 2024. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-stala-chastynoiu-ievropeiskoi-oboronno-promyslovoi-stratehii> (дата звернення 6.05.2025).

4. Оборонна програма ЄС передбачає інструмент підтримки України. URL: <https://www.dw.com/uk/nova-oboronna-programa-es-peredbacaie-instrument-pidtrimki-ukraini/a-72337329>. (дата звернення 6.05.2025).

5. White Paper for European Defence – Readiness 2030. European Commission. March 2025. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_25_793/IP_25_793_EN.pdf (дата звернення 6.05.2025).

6. Давос 2025: "стратегія дикобраза", визначення від Трампа і штучний інтелект. URL: <https://tyzhden.ua/davos-2025-stratehiia-dykobraza-vyznachennia-vid-trampa-i-shtuchnyj-intelekt> (дата звернення 6.05.2025).

УДК 338.2:656.1.073

JEL Classification: R41, L92

Яновська В. П.,

д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри економіки,
маркетингу та бізнес-адміністрування,
Національний транспортний університет, м. Київ

Зіганшин Р. А.,

здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Національний транспортний університет, м. Київ

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ МІСЬКОГО ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТУ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розвиток міського транспорту впродовж останніх двох століть є яскравим прикладом трансформації технологій у відповідь на соціальні, економічні та екологічні виклики. За цей час транспортні системи еволюціонували від гужового транспорту до сучасних електричних засобів пересування. Одним із визначальних факторів впровадження та поширення

різних видів транспорту була і є його економічна ефективність. Розуміння історичних закономірностей впровадження електротранспорту дозволяє критично оцінити сучасні тенденції розвитку транспортних систем, що зумовлені викликами сталого розвитку міст, необхідністю оптимізації міських транспортних систем та зменшення негативного впливу на довкілля при збереженні або підвищенні економічної ефективності міської мобільності, а також окреслити можливі вектори їхнього подальшого розвитку.

У сучасному світі транспорт є одним із ключових компонентів економіки будь-якої країни, проте його функціонування безпосередньо пов'язане зі значним споживанням енергії та негативним впливом на навколишнє середовище. За даними досліджень, станом на 2015 рік у країнах ЄС на транспорт припадало 25% викидів парникових газів, з яких 71% на автомобільний транспорт [1]. Ці тенденції ставлять перед Європою важливі виклики щодо пошуку варіантів екологізації транспортної системи. Одним зі шляхів пришвидшення цього процесу є збільшення ролі електротранспорту для забезпечення логістичних та громадських потреб.

В цьому контексті історія міського транспорту, що безпосередньо пов'язана з розвитком міст, ілюструє зміни характеру міської мобільності з плином часу. До кінця XIX століття основним видом міського транспорту був гужовий транспорт, який мав суттєві недоліки. Використання коней у густонаселених містах призводило до значних проблем: забруднення вулиць, поширення хвороб, обмеженої швидкості пересування та необхідності відводити значні площі сільськогосподарських угідь для забезпечення життєдіяльності коней. Низька ефективність такого типу транспортної системи стала очевидною зі зростанням населення міст та розширенням міських територій. Перехід від гужового до механізованого транспорту значно розширив територіальну мобільність міських жителів [2].

Історія електротранспорту почалась з експериментів американського винахідника Томаса Девенпорта у 1830-х роках, який створив модель залізничного транспортного засобу з електричним двигуном. На початку XX століття електромобілі складали значну частку транспортних засобів – 38% усіх транспортних засобів у 1912 році. Вже тоді основними причинами для придбання електромобіля були знижений шум, простота використання та підвищений комфорт – ті ж самі переваги, що цінуються і сьогодні [3]. У 1897 році найбільш продаваним автомобілем у США був електромобіль "Columbia Motor Carriage", а винахідники Педро Салом і Генрі Морріс запустили сервіс електричного таксі в Мангеттені, що завдяки системі

швидкої заміни батарей працював цілодобово, проте через зовнішні обставини та фінансові проблеми проект не зміг масштабуватись [4].

Повертаючись до питання економічної ефективності різних видів транспорту, слід зауважити, що вона визначається не лише технологічними характеристиками, але й зовнішніми чинниками. Дослідження показують, що люди витрачають на транспорт приблизно однакову кількість часу (близько 60 хв на день) та приблизно однакову частку доходу (12–15%) незалежно від технології транспорту [2]. Натомість порівняльний аналіз різних типів автобусів, що використовуються у громадському транспорті польського міста Чеховиці-Дзедзиці станом на 2020 рік, демонструє, що попри вищу стартову вартість, при розрахунку сукупної вартості володіння та експлуатації протягом 10 років, електробуси показують кращу економічну ефективність, ніж дизельні чи гібридні аналоги [5].

На сучасному етапі, електротранспорт переживає ренесанс, що пов'язано також з розвитком акумуляторних технологій (зокрема, літій-іонних батарей) та зростаючим усвідомленням екологічних проблем, пов'язаних з використанням викопного палива [4]. Електрифікація міського транспорту розглядається як один із ключових елементів стратегії сталого розвитку міст, проте на практиці простою заміною одного типу силової установки на інший не можна вирішити всі проблеми міської мобільності, такі як затори, аварійність та неефективне використання простору [4]. Вирішення цих питань є комплексним процесом.

Сучасні дослідження демонструють низку недоліків використання транспортних засобів з двигунами внутрішнього згоряння. Ефективність електричного двигуна становить близько 70–90%, тоді як ефективність двигуна внутрішнього згоряння не перевищує 35% [5]. На практиці це означає, що за однакової кількості енергії електромобіль проїде приблизно вдвічі більшу відстань, ніж автомобіль з двигуном внутрішнього згоряння [3]. Якщо взяти до уваги українські реалії, то викиди в атмосферу від транспорту в Україні протягом останніх років складають близько 2,3 млн тонн забруднюючих речовин щорічно, або майже 35% від загального обсягу. При цьому в містах та промислових центрах частка транспорту у забрудненні повітря перевищує 80% [1]. Попри критичну необхідність декарбонізації громадського, вантажного та приватного транспорту станом на 2018 рік електромобілі складали лише 0,7% українського ринку нових автомобілів [1].

Історія розвитку міського електротранспорту в Україні після здобуття незалежності у 1991 році має свої особливості. Система громадського транспорту в Україні суттєво відрізняється від країн Центральної та Західної Європи. Вона складається з двох конкуруючих підсистем: міського електротранспорту (трамваї, тролейбуси, метро) та автобусного транспорту, представленого переважно маршрутками. Сучасна модель організації міського електротранспорту в Україні є наслідком радянської моделі організації громадського транспорту [6]. Протягом 1991–2016 років у більшості українських міст спостерігалася регресія міського електротранспорту. Вона мала двоякий характер: у перші роки вона поширювалася практично на всі мережі, пізніше відбулася поляризація – в одних містах ситуація продовжила погіршуватися, а в інших, завдяки інвестиціям, дещо покращилася. Кількість трамваїв та тролейбусів за цей період зменшилася майже вдвічі, а кількість вагонів метро зросла лише на половину. Загальна довжина трамвайних ліній в Україні скоротилася приблизно на 18%, тоді як протяжність тролейбусних ліній збільшилася на 8%, а лінії метрополітену зросли з 70 до 114 км [6].

Відповідно до Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року, схваленої у 2018 році, та її оновленої редакції від 27 грудня 2024 передбачається поступовий перехід до екологічно чистих видів транспорту, де електротранспорт розглядається як пріоритетний напрямок розвитку. Зокрема планується збільшити частку електротранспорту у внутрішньому сполученні до 75% до 2030 року. Також передбачається поетапна заміна автомобільного транспорту на електротранспорт у містах, включаючи розвиток міського електричного транспорту. Стратегія включає впровадження стимулів для використання електротранспорту через економічні та фіскальні механізми [7, 8].

Таким чином, економічна ефективність є одним із ключових факторів, що визначає впровадження різних видів міського транспорту, проте історичний розвиток технологій транспорту зумовлений також соціальними, екологічними, політичними та культурними аспектами. Перехід до механізованого транспорту значно розширив територіальну мобільність населення та сприяв трансформації міського простору, при цьому частка доходу та часу, що витрачається на транспорт, залишається відносно постійною. Попри те, що початкова вартість електротранспорту на даному етапі все ще є вищою порівняно з транспортом з двигуном

внутрішнього згоряння, його довгострокова економічна ефективність вища завдяки значно нижчим експлуатаційним витратам. В Україні екологізація транспорту має особливе значення, оскільки транспортний сектор є одним з основних джерел забруднення атмосферного повітря, натомість впровадження електротранспорту потребує комплексного підходу та підтримки на державному рівні. В даному контексті економічна ефективність міського електротранспорту є очевидною перевагою.

Список використаних джерел

1. Hens, L., Melnyk, L., Matsenko, O., Chygryn, O., Gonzales, C.C. Transport Economics and Sustainable Development in Ukraine. Marketing and Management of Innovations, 3, 2019, pp. 272-284. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2019.3-21>
2. Ausubel, J. H., Marchetti, C. The Evolution of Transport. The Industrial Physicist, 7(2), 2001, pp. 20-24. URL: <https://phe.rockefeller.edu/wp-content/uploads/2019/09/transport.pdf> (дата звернення: 10.05.2025)
3. Electric Mobility: towards zero emissions. Transform Transport. December 2020. URL: <https://transformtransport.org/research/innovative-technologies/electric-mobility-towards-zero-emissions> (дата звернення: 12.05.2025)
4. Standage, T. The lost history of the electric car – and what it tells us about the future of transport. The Guardian, 3 August 2021. URL: <https://blogs.vsb.bc.ca/pkwon/files/2021/09/The-lost-history-of-the-electric-car.pdf> (дата звернення: 10.05.2025)
5. Kubański, M. Prospects for the Use of Electric Vehicles in Public Transport on the Example of the City of Czechowice-Dziedzice. Transportation Research Procedia, 44, 2020, pp. 110-114. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2020.02.016>
6. Rudakevych, I., Soczówka, A., Sitek, S. Transformations of urban electric transport in Ukraine after 1991 in the view of transport policy. European Spatial Research and Policy, 26(1), 2019, pp. 61-80. DOI: <https://doi.org/10.18778/1231-1952.26.1.04>
7. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80> (дата звернення: 12.05.2025)
8. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : Постанова Кабінету Міністрів України від від 27 грудня 2024 р. № 1550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-2024-%D0%BF> (дата звернення: 12.05.2025)

УДК 330.3:620.9

JEL Classification: Q42, O13

Яновська В. П.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри економіки,
маркетингу та бізнес-адміністрування,
Національний транспортний університет, м. Київ
Салімовський М. В.,
здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Національний транспортний університет, м. Київ

РОЛЬ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Наразі альтернативна енергетика дедалі активніше набуває значення ключового напрямку сталого розвитку національних економік. У 2023 році частка відновлюваних джерел у світовому виробництві електроенергії перевищила 30% [1] та становила 10% зростання світового ВВП [2], що стало рекордним показником у світовій історії. Чисті джерела енергії сприяли зростанню багатьох параметрів економічного розвитку. Зокрема у 2023 році інвестиції в чисту енергетику склали близько 200 млрд дол. США, що на 75% більше, ніж у попередньому році [2]. При цьому найшвидше зростаючим джерелом електроенергії стала сонячна енергія. Використання альтернативних джерел енергії завдало позитивного впливу на екологічні показники. У 2023 році глобальні викиди CO₂ зросли лише на 1,1%, що свідчить про стримування зростання викидів завдяки розвитку чистої енергетики. При цьому у США викиди CO₂, пов'язані з енергетикою, зменшилися на 3% головним чином завдяки зниженню викидів у секторі електроенергетики на 7% [3]. В Україні частка відновлюваних джерел енергії в структурі виробництва електроенергії України, включаючи великі гідроелектростанції, досягла 22%. Незважаючи на виклики, у 2023 році в Україні було підключено понад 1 400 нових об'єктів відновлюваної енергетики, зокрема 182,3 МВт вітрових та близько 500 МВт сонячних електростанцій [4].

Як наслідок, пошук ефективних і безпечних джерел енергії, які забезпечують енергетичну безпеку, мінімізують вуглецевий слід і сприяють інноваційному оновленню виробництва, стає однією з головних стратегічних задач для держав, бізнесу та академічного середовища. Трансформації у напрямі

декарбонізації економіки та скорочення залежності від викопного палива відповідають вимогам екологічної безпеки та відкривають нові можливості для економічного зростання, зайнятості, технологічного розвитку та зовнішньоекономічного партнерства.

Економічний розвиток альтернативної енергетики пов'язаний із формуванням нового сектора економіки, який вирізняється високим рівнем капіталомісткості, інноваційності та залежності від державної підтримки на ранніх етапах. Залучення приватного капіталу до фінансування проектів у сфері відновлюваної енергетики відбувається за умов наявності стабільного правового поля, прозорої тарифної політики, доступу до довгострокового фінансування та державних гарантій [5]. Роль держави у цьому процесі надзвичайно важлива [6]. Вона полягає як у створенні нормативно-інституційних умов для розвитку галузі, так і в реалізації стратегічних інструментів, що спрямовані на стимулювання інвестицій, інновацій та формування попиту на "зелену" енергію.

Важливим чинником економічного розвитку альтернативної енергетики є її здатність створювати додану вартість не лише у межах енергетичного сектору, а й у суміжних галузях, зокрема у машинобудуванні, транспорті, логістиці, цифровій інфраструктурі, освіті. Зростання попиту на обладнання для сонячної та вітрової генерації [7], розвиток енергетичних кооперативів і створення мікромереж [8], впровадження технологій енергозбереження [9] формують нові ринки і сприяють диверсифікації економіки. Водночас відновлювана енергетика створює сприятливе середовище для локалізації виробництва, залучення малого і середнього бізнесу, зменшення енергетичної бідності в окремих регіонах.

Особливу увагу слід приділити питанням регіональної політики у сфері відновлюваної енергетики. Міжрегіональні відмінності у потенціалі використання вітрової, сонячної чи біоенергії, відмінності у доступі до інфраструктури, фахових кадрів та адміністративної підтримки зумовлюють потребу у розробці децентралізованих стратегій розвитку з урахуванням локальних переваг і потреб. У цьому контексті важливим є розвиток громадських ініціатив, муніципальних програм, механізмів державно-приватного партнерства, що дозволяють ефективно поєднувати інтереси держави, місцевої влади, бізнесу і громадськості.

У контексті України розвиток альтернативної енергетики є не лише економічною необхідністю, а с безпековою стратегією. З одного боку, країна має значний потенціал у сфері сонячної, вітрової та біоенергетики, з іншого зазнає серйозних викликів, пов'язаних із руйнуванням енергетичної

інфраструктури, нестачею інвестицій, зміною тарифної політики та зниженням довіри інвесторів. Водночас післявоєнне відновлення країни відкриває унікальне вікно можливостей для формування нової енергетичної архітектури на засадах декарбонізації, децентралізації та цифровізації. Економічна політика в цій сфері має бути спрямована на довгострокову підтримку проєктів із високим рівнем локалізації, розвиток дослідницько-інноваційної бази, інтеграцію до європейського енергетичного ринку та посилення ролі громад у енергетичному управлінні.

Таким чином, альтернативна енергетика є каталізатором структурних змін в економіці, що сприяє формуванню нових ланцюгів створення вартості, розвитку екосистем інновацій, зміцненню енергетичної незалежності та підвищенню якості життя населення. Її економічний розвиток потребує системного міждисциплінарного підходу, в якому об'єднуються інструменти енергетичної політики, інвестиційного планування, інноваційної діяльності та соціального партнерства.

Список використаних джерел

1. Ambrose J. Renewable energy passes 30% of world's electricity supply. The Guardian, 8 May 2024. URL: <https://www.theguardian.com/environment/article/2024/may/08/renewable-energy-passes-30-of-worlds-electricity-supply> (дата звернення: 30.04.2025).
2. Cozzi L., Gül T., Spencer, T., Levi P. Clean energy is boosting economic growth. International Energy Agency (IEA), Summit on the Future of Energy Security, 18 April 2024. URL: <https://www.iea.org/commentaries/clean-energy-is-boosting-economic-growth> (дата звернення: 30.04.2025).
3. U.S. Energy-Related Carbon Dioxide Emissions, 2023. U.S. Energy Information Administration, 2024, 10 p. URL: https://www.eia.gov/environment/emissions/carbon/pdf/2023_Emissions_Report.pdf (дата звернення: 30.04.2025).
4. Альтернативна енергетика. Ukraine invest, 2024, 9 с. URL: <https://ukraininvest.gov.ua/industries/energy/alternative-energy> (дата звернення: 30.04.2025).
5. González Esquinca K.D., Maguire Лю, Yahmed Z.B., Peres T. Energizing Private Capital: Innovations in Guarantee Offerings for Climate Finance. Climate Policy Initiative, 2025, 19 p. URL: <https://www.climatepolicyinitiative.org/publication/energizing-private-capital-innovations-in-guarantee-offerings-for-climate-finance> (дата звернення: 01.05.2025).
6. Friday C., Mills M., McQueen J. Six ways that governments can drive the green transition. Ernst & Young, 13 May 2022. URL: https://www.ey.com/en_gl/insights/government-public-sector/six-ways-that-governments-can-drive-the-green-transition (дата звернення: 01.05.2025).

7. Nwagu C.N., Ujah C.O., Kallon D.V.V., Aigbodion V.S. Integrating solar and wind energy into the electricity grid for improved power accessibility. *Unconventional Resources*, Vol. 5, January 2025, 100129. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.uncrest.2024.100129>

8. Yañez-Barnuevo M. Microgrids and Energy Improvements in Rural Areas. Environmental and Energy Study Institute (EESI) June 12, 2023. URL: <https://www.eesi.org/articles/view/microgrids-and-energy-improvements-in-rural-areas> (дата звернення: 06.05.2025).

9. Fonger J. How Microgrids can Boost Economic Development for a Community and its Residents. *Microgrid Knowledge*. Guest Post, Dec. 21, 2022. URL: <https://www.microgridknowledge.com/sponsored/article/21439153/ameresco-microgrids-can-boost-economic-development-for-a-community-and-its-residents> (дата звернення: 06.05.2025).

СЕКЦІЯ 2. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
SECTION 2. INTERNATIONAL RELATIONS

УДК 327:327.82(417)

JEL Classification: F53, F59

Марусинець М. М.,
канд. філол. наук, доцент,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри історії та суспільних дисциплін,
старший дослідник Науково-дослідного
центру імені Тіводора Легоцькі,
Закарпатський угорський інститут
імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегово

**ДІАСПОРАЛЬНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ФЕНОМЕН "НОВОЇ
ДИПЛОМАТІЇ" У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ІРЛАНДІЇ**

В умовах розвитку сучасної системи міжнародних відносин дипломатичні стратегії повинні враховувати діяльність усіх суб'єктів світової політики, з якими державам необхідно взаємодіяти, таких як "корпорації, неурядові організації, університети, культурні асоціації та діаспори" [2, с. 711]. У деяких державах діаспори можуть розвинути міцні зв'язки з лідерами країн свого перебування і тим самим впливати на їхню зовнішню та внутрішню політику. Цей феномен відомий в американських наукових колах як діаспоральна дипломатія. В останні роки зростає важливість аналізу об'єктивних та суб'єктивних факторів формування зовнішньої політики деяких країн та ролі діаспори у світових процесах.

В умовах розвитку сучасної системи міжнародних відносин дипломатичні стратегії повинні враховувати діяльність усіх суб'єктів світової політики, з якими державам необхідно взаємодіяти, таких як "корпорації, неурядові організації, університети, культурні асоціації та діаспори" [2, с. 711]. У деяких державах діаспори можуть розвинути міцні зв'язки з лідерами країн свого перебування і тим самим впливати на їхню зовнішню та внутрішню політику. Цей феномен відомий в американських наукових колах як діаспоральна дипломатія. В останні роки зростає важливість аналізу об'єктивних та суб'єктивних факторів формування зовнішньої політики деяких країн та ролі діаспори у світових процесах.

Британські дослідники Й. Шайн і А. Барт зокрема переконані, що у тісно взаємопов'язаному глобалізованому світі мережі та знання стають все

більш важливими, і діаспори можуть запропонувати унікальні можливості в цьому аспекті та відкрити цілий новий світ. Пройшли ті часи, коли основним внеском діаспор були лише гроші, відправлені додому на підтримку своїх бідніших родичів. Діаспори можуть запропонувати набагато більше, ніж просто фінансову допомогу. Однак саме країнам базування належить з'ясувати, як використовувати ці можливості і забезпечити, щоб вони отримали з них максимальну користь. "З огляду на їх важливість і статус постійної складової недосконалої системи національних держав, діаспори в даний час привертають увагу, що зростає з боку осіб, які приймають рішення в усьому світі" [3, с.450].

У цьому контексті Е. Хо та Ф. Макконал, у рамках вивчення феномену діаспоральної дипломатії, пропонують ввести в науковий обіг нову наукову категорію – "поліатералізм (англ. Polyateralism). Зокрема Е. Хо та Ф. МакКоннел заявляють, що вважають за необхідне аналізувати проблеми, що пов'язані з діаспоральною дипломатією з погляду "полілатералізму". Поліатералізм можна розглядати як включення до дипломатії третього виміру на додаток до двостороннього та багатостороннього підходу. Дослідники далі пояснюють, що "багатостороння дипломатія" передбачає встановлення відносин між офіційними організаціями – такими як держава чи міжурядова організація – і, принаймні, однією неофіційною недержавною організацією [1, с. 10]. На переконання Е. Хо і Ф. МакКоннела, оскільки діаспори є незалежними акторами, можна розрізнити "дипломатію засобами діаспори" та "дипломатію діаспори" [1, с. 14,15]. Діаспори можуть вести дипломатію незалежно задля досягнення своїх власних цілей – це те, що називається дослідниками "дипломатією діаспори". З іншого боку, те, як держави беруть участь у дипломатії через діаспору з метою просування своїх національних програм, є так званою "дипломатією засобами діаспори" [1, с. 15].

Діаспори лобіюють міжнародні організації, засоби масової інформації, приватний сектор, неурядові організації та інших суб'єктів, щоб вони "звернулися до держав, що відправляють мігрантів, держав, які приймають мігрантів, та інших держав, які є учасниками діаспоральної дипломатії" [1, с. 10]. Дії діаспор об'єднують різні компоненти дипломатії в "діаспоральний асамбляж, де діаспори налагоджують відносини з безліччю соціальних суб'єктів, таких як держава, міжурядові чи наднаціональні організації, громадські організації та інші суб'єкти діаспори" [1, с. 10].

На сьогоднішній день основне завдання держави полягає у збереженні контактів із новим поколінням діаспори. Це нове покоління включає три

групи людей: друге і третє покоління існуючих діаспор, молодих людей, які в основному поїхали під час різноманітних фінансово-економічних та політичних криз у своїх рідних країнах в пошуках навчання або роботи, і діаспору, що складається з людей, які раніше жили в "рідній" країні" але вони родом з іншої країни, і відтоді повернулися до країни свого походження. Усі три категорії об'єднує те, що вони часто-густо виходять за рамки стратегій діаспори, особливо у випадку традиційно орієнтованих країн. Тому перші дві категорії поєднуються у категорію "нове покоління діаспори".

Список використаних джерел

1. Ho E. L., Mcconnell F. Conceptualizing diaspora diplomacy: Territory and populations betwixt the domestic and foreign. *Progress in Human Geography*. 2017. Vol. 43(2). P. 235-255. doi:10.1177/0309132517740217.
2. Stone D., Douglas E. Advance diaspora diplomacy in a networked world. *International Journal of Cultural Policy*. 2018. Vol. 24(6). P. 710-723. doi:10.1080/10286632.2018.1495712.
3. Shain Y., Barth A. Diasporas and International Relations Theory. *International Organization*. 2003. Vol. 57(03). P. 449-479. doi:10.1017/s0020818303573015.

СЕКЦІЯ 3. ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ
SECTION 3. ACCOUNTING AND TAXATION

УДК 657

JEL Classification: M41, C80

Мороз А. В.,
здобувач вищої освіти,
Національний технічний університет
"Харківський політехнічний
інститут", м. Харків

**РОЛЬ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В
ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Бухгалтерський облік – процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень [1, Р1]. Відповідно до П(С)БО 9 "Запаси", виготовлені товари відносяться до запасів компанії. Виробленою продукцію являються конкретні готові вироби, які повністю пройшли всі етапи технологічної обробки на підприємстві та відповідають усім встановленим стандартам чи технічним умовам, прийнятих технічним відділом контролю і відправлені на склад або безпосередньо реалізовані замовнику [2].

Готова продукція – це продукція (виріб, напівфабрикат, послуга), що повністю закінчена обробкою на даному підприємстві, пройшла всі стадії технічного випробування, приймання, укомплектування згідно з умовами договорів із замовниками і відповідає технічним умовам і стандартам, не потребує подальшої обробки на цьому підприємстві і здана на склад [4, с. 926]. Ефективна організація бухгалтерського обліку готової продукції у сучасних умовах господарювання є ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Зміни в економічному середовищі, впровадження цифрових технологій та підвищення вимог до прозорості фінансової інформації зумовлюють необхідність удосконалення облікових процесів.

Основними завданнями автоматизації ведення бухгалтерського обліку на підприємстві є:

- спрощення повсякденної роботи бухгалтера;
- прискорення обробки бухгалтерських документів і створення умов для оперативного отримання облікової інформації;
- оптимізація чисельності облікового персоналу, зменшення кількості працівників, які займаються розрахунками та веденням обліку вручну;

- скорочення витрат на ведення обліку завдяки зменшенню паперового документообігу та використанню спеціалізованих програмних продуктів;
- мінімізація ризику помилок, що виникають під час ручного введення та обробки облікових даних.

Одним із ключових досягнень сьогодення є впровадження автоматизованих систем обліку, які дозволяють інтегрувати аналітичний та синтетичний облік. Це забезпечує високу точність даних та оперативність у формуванні звітності. Автоматизовані системи дозволяють уникнути помилок, пов'язаних із ручним перенесенням даних, та забезпечують своєчасне оновлення інформації [3, с. 323].

Впровадження спеціалізованих програмних продуктів дозволяє автоматизувати облік витрат та калькулювання собівартості продукції, що підвищує точність і оперативність облікових даних. Крім того, впровадження електронного документообігу та використання електронного підпису сприяє підвищенню ефективності облікових процесів, що дозволяє підприємствам оперативно передавати звітність до контролюючих органів та забезпечує прозорість фінансової інформації.

У майбутньому очікується поширення цифровізації облікових процесів, зокрема впровадження штучного інтелекту та аналітики великих даних, котре дозволить підприємствам більш точно прогнозувати виробничі потреби та оптимізувати запаси готової продукції.

Ще одним важливим фактором є гармонізація національних облікових стандартів з міжнародними, що забезпечить прозорість та порівнюваність фінансової звітності. Вона сприятиме залученню іноземних інвестицій та інтеграції українських підприємств у глобальні економічні процеси. Не менш важливою є підготовка кваліфікованих кадрів, які будуть здатні ефективно працювати з сучасними обліковими системами та адаптуватися до змін у нормативно-правовому середовищі. Постійне підвищення кваліфікації бухгалтерів та фінансових аналітиків є запорукою успішного впровадження інновацій у сфері обліку.

Автоматизація бухгалтерського обліку готової продукції на підприємстві є важливим кроком у напрямку підвищення ефективності управління фінансовими процесами. Проте, як і будь-яке нововведення, вона має свої переваги та недоліки.

1) Переваги:

- автоматизовані системи значно скорочують час на обробку даних, формування звітності та розрахунки, що дозволяє співробітникам зосередитися на стратегічних завданнях;
- системи забезпечують доступ до актуальної інформації в режимі реального часу, що сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських рішень;

- сучасні програми регулярно оновлюються відповідно до змін у законодавстві, що забезпечує коректність звітності та уникнення штрафів;
- автоматизовані рішення можуть бути інтегровані з CRM, ERP та іншими системами, створюючи єдину інформаційну екосистему підприємства.

2) Недоліки:

- впровадження автоматизованих систем потребує значних фінансових витрат на придбання програмного забезпечення, обладнання та навчання персоналу;
- функціонування системи залежить від стабільності інтернет-з'єднання, електропостачання та технічної підтримки. Будь-який збій може призвести до зупинки бізнес-процесів;
- успішне впровадження та використання автоматизованих систем вимагає наявності фахівців з відповідними знаннями та навичками, тому недостатня підготовка персоналу може знизити ефективність системи;
- попри високу надійність сучасних систем, існує ризик технічних помилок або збоїв, що можуть призвести до втрати даних або некоректної роботи програми;
- працівники можуть виявляти опір до впровадження нових технологій, особливо якщо вони звикли до традиційних методів роботи, що може ускладнити процес переходу на автоматизовану систему.

На сьогоднішній день не всі підприємства України перейшли на автоматизовані системи обліку. І навіть ті, що вже впровадили такі системи, часто стикаються з проблемами, пов'язаними з їхньою застарілістю та недостатньою функціональністю. При вирішенні поетапного переходу до створення інформаційної системи потрібен цілеспрямований вибір програмного забезпечення, який повинен спиратися на системну комплексну оцінку. Система має бути досить функціональною, завершеною з погляду обліку (автоматизації обліку), бути універсальною, враховувати специфіку галузевих особливостей підприємств.

Отже, сучасні досягнення в обліку готової продукції створюють передумови для підвищення ефективності управління підприємствами. Переваги, такі як підвищення точності облікових даних, оперативність отримання інформації та оптимізація виробничих процесів, сприяють покращенню фінансових результатів. Водночас, існують і певні недоліки, зокрема високі витрати на впровадження систем та необхідність постійного навчання персоналу. Перспективи розвитку цієї сфери пов'язані із подальшою цифровізацією, гармонізацією стандартів та розвитком людського капіталу. Автоматизація бухгалтерського обліку готової продукції на підприємстві має значний потенціал, проте успішне

впровадження таких систем вимагає ретельного планування, інвестицій та підготовки персоналу. Важливо враховувати як переваги, так і можливі ризики, щоб забезпечити максимальну віддачу від автоматизації та сприяти сталому розвитку підприємства.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність" від 16.07.99 року № 996 – XIV; зі змінами та доповненнями. URL: <https://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2025).
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси": затв. Наказом Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р. №246; зі змінами та доповненнями (дата звернення: 10.05.2025).
3. Саввон О.О. Удосконалення обліку готової продукції та її реалізації / Саввон О.О. // Держава та регіони. – 2007. № 3. 323 с.
4. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : підручник /Н. М. Ткаченко. – зі змінами та доповненнями. – К. : Алерта, 2008. 926 с.

УДК 657

JEL Classification: H25, M41

Сук П. Л.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Відокремлений підрозділ Національного
університету біоресурсів і природокористування
України "Ніжинський агротехнічний інститут", м. Ніжин

ОБЕРНЕНИЙ МЕТОД РОЗПОДІЛУ ВИТРАТ МАЙБУТНІХ ПЕРІОДІВ НА ОСНОВІ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Щоб здійснювати діяльність в епоху глобалізму підприємства повинні використовувати витрати.

Витрати, що виникають в одному періоді, а відображаються у складі фінансових результатів наступних періодів, є витратами майбутніх періодів (далі – ВМП).

У Методичних рекомендаціях щодо заповнення форм фінансової звітності зазначено, що ВМП – це витрати, що мали місце протягом поточного або попередніх звітних періодів, але належать до наступних звітних періодів [1].

Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій до ВМП відносяться витрати, пов'язані з підготовчими до виробництва роботами в сезонних галузях промисловості; з освоєнням нових виробництв та агрегатів; сплачені авансом орендні платежі; оплата страхового поліса; оплата торгового патенту; передплата на газети, журнали, періодичні та довідкові видання тощо.

Обліковують ВМП на рахунку 39 "Витрати майбутніх періодів", за дебетом якого ВМП накопичуються, а за кредитом – вони списуються (розподіляються) та включаються до складу витрат звітного періоду [2; 3].

ВМП знаходяться у статті "Витрати майбутніх періодів" (код рядка 1170), у розділі II "Оборотні активи", в активі Балансу (Звіту про фінансовий стан) (форма № 1) [1; 4].

Для позначення ВМП у міжнародній практиці застосовують різні терміни: "deferred expenses", "deferred charges", "deferred costs", "deferred expenditures" – відстрочені витрати, відкладені витрати, а також "prepaid expenses", "prepayments" – передплачені витрати.

Відстрочені витрати, також відомі як відкладені платежі, – це витрати, які підприємство сплатило авансом, але з часом розподілятиме як витрати, оскільки вони забезпечують майбутні вигоди. Ці витрати спочатку відображаються як активи в балансі компанії і поступово списуються на витрати в міру їх використання. Такий обліковий підхід гарантує, що витрати визнаються в тих періодах, коли вони створюють цінність для бізнесу [5].

При розподілі ВМП між послідовними періодами користуються спеціальними методами. Приміром, можна застосовувати обернений метод розподілу ВМП на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції.

Згідно з НП(С)БО 9 "Запаси" готова продукція – це продукція, що виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом [6].

Прибуток (збиток) від реалізації готової продукції вираховується на субрахунку 791 "Результат операційної діяльності" рахунку 79 "Фінансові результати". За кредитом суб(рахунку) відображається в порядку закриття рахунків сума доходу від реалізації готової продукції (рахунок 70 "Доходи від реалізації", субрахунок 701 "Дохід від реалізації готової продукції"), за дебетом – сума в порядку закриття рахунків обліку собівартості реалізованої готової продукції (рахунок 90 "Собівартість реалізації", субрахунок 901 "Собівартість реалізованої готової продукції").

Облік витрат з податку на прибуток здійснюється на рахунок 98 "Податок на прибуток". За дебетом рахунку узагальнюються нараховані суми податку на прибуток, а за кредитом – вони включаються до фінансових результатів на рахунок 79 "Фінансові результати" (або субрахунок 791 "Результат операційної діяльності") [2; 3].

Податок на прибуток від реалізації готової продукції в бухгалтерському обліку окремо не обчислюється. Підприємство може його розраховувати виходячи з потреб здійснення господарської діяльності.

Податок на прибуток від реалізації готової продукції обраховують за ставкою 18 % від прибутку з реалізації готової продукції (валового прибутку).

Порядок обчислення та сплати податку на прибуток підприємств встановлено Податковим кодексом України [7], а методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати, доходи, активи і зобов'язання з податку на прибуток та її розкриття у фінансовій звітності визначено НП(С)БО 17 "Податок на прибуток" [8].

У Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) (форма № 2) податок на прибуток від реалізації готової продукції наводиться у статті "Витрати (дохід) з податку на прибуток" (код рядка 2300) у складі податку на прибуток підприємства [1; 4].

Обернений метод розподілу ВМП на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції робиться із попереднього обрахунку методу розподілу ВМП на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції, і потім суми необхідно проставити у протилежній послідовності: перший рік – в останній, другий рік – у передостанній тощо.

Річна сума розподілу ВМП за методом на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції визначається множенням суми розподілу ВМП на коефіцієнт розподілу ВМП, який підраховується діленням податку на прибуток від реалізації готової продукції за відповідні періоди на плановий обсяг податку на прибуток від реалізації готової продукції за увесь період.

Розрахунок валового прибутку (збитку) від реалізації готової продукції здійснюється за формулою:

$$\text{ВП(З)РГП} = \text{ЧДРГП} - \text{СРГП}, \quad (1)$$

де: ВП(З)РГП – валовий прибуток (збиток) від реалізації готової продукції; ЧДРГП – чистий дохід від реалізації готової продукції; СРГП – собівартість реалізованої готової продукції.

Податок на прибуток від реалізації готової продукції обраховується за формулою:

$$\text{ППРГП} = \text{ВПРГП} \times 18\%, \quad (2)$$

де: ППРГП – податок на прибуток від реалізації готової продукції; ВПРГП – валовий прибуток від реалізації готової продукції; 18% – ставка податку на прибуток від реалізації готової продукції.

Дистрибуцію (від англ. *distribution* – розподіл) ВМП за методом на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції можна визначати двома способами: 1) від первісної (початкової) суми ВМП; 2) від залишкової (поточної) суми ВМП.

Алгоритм розрахунку оберненого методу розподілу ВМП на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції покажемо на прикладі.

Приклад. Початкова (первісна) сума ВМП – 85000 грн, строк розподілу – 5 років. Протягом цього періоду часу прогнозується сплатити 420000 грн податку на прибуток від реалізації готової продукції, у тому числі: за 1-й рік – 103000 грн, за 2-й рік – 97000 грн, за 3-й рік – 82000 грн, за 4-й рік – 78000 грн, за 5-й рік – 60000 грн.

Коефіцієнти розподілу ВМП дорівнюють: за 1-й рік – 0,2452 ($103000 : 420000 = 0,2452$), за 2-й рік – 0,2310 ($97000 : 420000 = 0,2310$), за 3-й рік – 0,1952 ($82000 : 420000 = 0,1952$), за 4-й рік – 0,1857 ($78000 : 420000 = 0,1857$), за 5-й рік – 0,1429 ($60000 : 420000 = 0,1429$).

Результати прорахунку 1-го способу (від первісної (початкової) суми ВМП) простого і оберненого методів на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції сформовано в таблицях 1 і 2.

Таблиця 1

Обчислення 1-го способу (від початкової (первісної) суми ВМП) методу розподілу ВМП на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції

Рік	Сума розподілу ВМП, грн	Податок на прибуток від реалізації готової продукції, грн	Коефіцієнти розподілу ВМП	Річна сума розподілу ВМП, грн
1	85000	103000	0,2452	20842
2	85000	97000	0,2310	19635
3	85000	82000	0,1952	16592
4	85000	78000	0,1857	15784
5	85000	60000	0,1429	12147
x	Разом	420000	1	85000

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 2

Обчислення 1-го способу (від початкової (первісної) суми ВМП) оберненого методу розподілу ВМП на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції

Рік	Сума розподілу ВМП, грн	Податок на прибуток від реалізації готової продукції, грн	Коефіцієнти розподілу ВМП	Річна сума розподілу ВМП, грн
1	85000	60000	0,1429	12147
2	85000	78000	0,1857	15784
3	85000	82000	0,1952	16592
4	85000	97000	0,2310	19635
5	85000	103000	0,2452	20842
x	Разом	420000	1	85000

Джерело: авторська розробка.

З показників таблиць 1 і 2 можна зробити висновок, що розрахунок простого і оберненого методів на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції за 1-м способом (від початкової (первісної) суми ВМП) забезпечує протягом 5-ти років повний розподіл ВМП.

В таблицях 3 і 4 розглянуто особливості обрахунку 2-го способу (від залишкової (поточної) суми ВМП) простого і оберненого методів на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції.

Таблиця 3

Обчислення 2-го способу (від залишкової (поточної) суми ВМП) методу розподілу ВМП на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції

Рік	Сума розподілу ВМП, грн	Податок на прибуток від реалізації готової продукції, грн	Коефіцієнти розподілу ВМП	Річна сума розподілу ВМП, грн
1	85000	103000	0,2452	20842
2	64158	97000	0,2310	14820
3	49338	82000	0,1952	9631
4	39707	78000	0,1857	7374
5	32333	60000	0,1429	32333
х	Разом	420000	1	85000

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 4

Обчислення 2-го способу (від залишкової (поточної) суми ВМП) оберненого методу розподілу ВМП на основі доходу від реалізації готової продукції

Рік	Сума розподілу ВМП, грн	Податок на прибуток від реалізації готової продукції, грн	Коефіцієнти розподілу ВМП	Річна сума розподілу ВМП, грн
1	32333	60000	0,1429	32333
2	39707	78000	0,1857	7374
3	49338	82000	0,1952	9631
4	64158	97000	0,2310	14820
5	85000	103000	0,2452	20842
х	Разом	420000	1	85000

Джерело: авторська розробка.

Аналіз таблиць 3 і 4 показує, що у разі використання 2-го способу (від залишкової (поточної) суми ВМП) простого і оберненого методів на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції в останньому (табл. 3) і в першому (табл. 4) роках ВМП не включаються у витрати пропорційно до коефіцієнтів розподілу ВМП, а списуються у витрати періодів (32333 грн).

Висновки. ВМП можна розподіляти за оберненим методом на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції.

Податок на прибуток від реалізації готової продукції розраховують за ставкою 18 % з прибутку від реалізації готової продукції (валового прибутку).

Прорахунок оберненого методу розподілу ВМП на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції робиться із попереднього обрахунку методу розподілу ВМП на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції, і потім суми потрібно записати у зворотній черговості: перший рік – в останній, другий рік – у передостанній і т. п.

Відраховувати ВМП у наступні періоди можна за двома способами оберненого методу на основі податку на прибуток від реалізації готової продукції: 1) від первісної (початкової) суми ВМП; 2) від залишкової (поточної) суми ВМП.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності (Наказ Міністерства фінансів України). № 433. (2013). Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv>.

2. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (Наказ Міністерства фінансів України). № 1591. (2011). Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.

3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (Наказ Міністерства фінансів України). № 291. (1999). Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73. Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

5. Deferred Expense: A comprehensive Guide with Examples (August 17, 2023). Вилучено з : <https://www.actouch.com/knowledgebase/deferred-expense>.

6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси" (Наказ Міністерства фінансів України). № 246. (1999). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.

7. Податковий кодекс України (Закон України). № 2755-VI. (2010). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 "Податок на прибуток" (Наказ Міністерства фінансів України). № 353. (2000). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01>.

СЕКЦІЯ 4. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ
SECTION 4. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

УДК 336.7:004.8

JEL Classification: G32, O33

Москвяк Я. Є.,
канд. екон. наук, доцент,
Національний університет
"Львівська політехніка", м. Львів

**ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В УМОВАХ
ЦИФРОВІЗАЦІЇ РИНКІВ: ОЦІНКА ТА
МІНІМІЗАЦІЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЙ**

Цифровізація фінансових ринків є одним із ключових трендів останнього десятиліття, який значно змінив традиційний ландшафт фінансових послуг. З одного боку, це призвело до полегшення доступу до ринку для інвесторів і споживачів, зниження вартості фінансових транзакцій і покращення ефективності банківських та фінансових установ. З іншого боку, з появою нових технологій виникли і нові типи фінансових ризиків, які потребують ретельного моніторингу і оцінки.

Ключові слова: цифровізація фінансових ринків, фінансові ризики, моніторинг, управління ризиками, великі дані, штучний інтелект, блокчейн, автоматизація, кібербезпека.

У сучасних умовах стрімкої цифровізації фінансових ринків змінюється не лише структура фінансових операцій, а й характер ризиків, з якими стикаються як інвестори, так і фінансові установи. Використання цифрових технологій – таких як штучний інтелект, блокчейн, хмарні сервіси та великі дані – створює нові можливості для підвищення ефективності, прозорості й доступності фінансових послуг. Водночас це супроводжується виникненням нових ризиків або загостренням вже відомих, зокрема кіберризиків, ризиків пов'язаних із технічними збоями, алгоритмічними помилками та недосконалістю регулювання. Саме тому надзвичайно актуальним є питання ідентифікації основних фінансових ризиків у цифровому середовищі та визначення ефективних шляхів їх мінімізації за допомогою сучасних технологічних інструментів.

Розглянемо основні фінансові ризики, що виникають в умовах цифровізації фінансових ринків, а також способи їх мінімізації з використанням технологічних інструментів. Основні фінансові ризики в умовах цифровізації:

1. **Кіберризики.** Одним із найбільших викликів цифровізації фінансових ринків є зростання кіберзагроз. Збільшення кількості цифрових платформ для фінансових послуг, онлайн-банкінгу, криптовалютних бірж і мобільних додатків створює вразливості, які можуть бути використані зловмисниками. Хакерські атаки на фінансові системи можуть призвести до крадіжки коштів, витоку конфіденційної інформації, маніпулювання ринковими цінами або навіть до цілеспрямованого збої в системах для створення дестабілізації на ринку.

2. **Ризики волатильності.** В умовах цифрових фінансових інструментів, таких як криптовалюти або деривативи, ринки стають все більш волатильними. Ці активи, часто характеризуються різкими коливаннями цін через спекулятивні фактори або недосконалість самих ринкових механізмів. І хоча цифрові технології дозволяють трейдерам швидше реагувати на зміни, ці зміни можуть бути надто швидкими і непередбачуваними для багатьох учасників ринку.

3. **Асиметрія інформації.** Поява нових цифрових платформ може сприяти збільшенню асиметрії інформації на ринку. Багато учасників ринку можуть опинитися в нерівних умовах, якщо вони не мають доступу до одних і тих самих даних або технологічних можливостей. Наприклад, алгоритмічні трейдери можуть мати доступ до більш точних і швидких даних, ніж звичайні інвестори, що робить їхні рішення більш обґрунтованими і ефективними.

4. **Регуляторні ризики.** Іншою проблемою є недостатній рівень регулювання цифрових фінансових ринків у багатьох країнах. Зміна законодавства або неясні правові норми можуть створити правову невизначеність, яка в свою чергу знижує довіру до фінансових ринків та призводить до додаткових ризиків для інвесторів і фінансових установ.

У цифрових умовах, коли обсяг фінансової інформації стрімко зростає, а ринки стають дедалі динамічнішими, оцінка фінансових ризиків потребує використання новітніх технологічних рішень. Застосування цифрових інструментів дозволяє ефективніше здійснювати моніторинг, аналіз і прогнозування ризиків, що виникають у фінансовій системі. Серед ключових підходів до оцінювання фінансових ризиків можна виділити кілька основних напрямів. По-перше, це аналіз великих даних (Big Data). Сучасні технології дають змогу обробляти значні обсяги інформації з різноманітних джерел – таких як фінансові ринки, соціальні мережі, інформаційні портали – у режимі реального часу. Завдяки цьому можна виявляти ринкові тренди, аномалії та інші сигнали, що можуть свідчити про

наявність потенційних ризиків, наприклад, кіберзагроз або маніпулювання ринком. По-друге, важливу роль відіграє використання штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання (МН). Ці технології дозволяють системам самостійно навчатися на основі історичних даних, виявляючи закономірності, які важко помітити людині. Це дає змогу точніше передбачати коливання ринку, оцінювати ризики та формувати ефективні стратегії управління ними. Третій важливий інструмент – це технологія блокчейн. Вона забезпечує високий рівень прозорості й безпеки фінансових операцій. Блокчейн знижує ризики шахрайства, дозволяє проводити транзакції без участі посередників, зменшуючи тим самим витрати та ймовірність помилок, спричинених людським фактором. Така технологія є особливо актуальною для ринку цифрових валют і нових фінансових продуктів. Крім того, з огляду на зростання загроз у цифровому середовищі, важливе місце посідають інструменти кібербезпеки. Сюди входить використання алгоритмів для виявлення аномальної активності в мережі, системи захисту від DDoS-атак, а також криптографічні методи, які гарантують конфіденційність і цілісність даних. Надійна кібербезпека є необхідною умовою стабільності цифрової фінансової інфраструктури.

Отже, сучасні технології не лише відкривають нові можливості для розвитку фінансових ринків, а й створюють ефективні інструменти для виявлення та зменшення ризиків, що дозволяє забезпечити надійність та безпеку фінансової системи в умовах цифрової трансформації.

Сучасні технології відіграють важливу роль у зниженні фінансових ризиків, забезпечуючи більш точне управління активами, оперативність прийняття рішень та зменшення впливу людського фактору. По-перше, автоматизація та алгоритмічне управління дозволяють виконувати фінансові операції в автоматичному режимі. Це дає змогу миттєво реагувати на коливання ринку та приймати рішення на основі заздалегідь визначених критеріїв, що знижує ймовірність помилок, спричинених емоціями або суб'єктивною оцінкою. По-друге, цифрові інвестиційні платформи значно спрощують процес диверсифікації портфеля. Інвестори можуть комбінувати різноманітні активи та фінансові інструменти, що допомагає зменшити ризики в умовах нестабільності на ринку. І нарешті, роботизовані фінансові консультанти, або так звані робо-адвайзери, застосовують алгоритми штучного інтелекту для аналізу великого обсягу даних. Вони формують та автоматично коригують інвестиційні стратегії відповідно до змін ринкової ситуації, що підвищує ефективність інвестування та знижує потенційні фінансові втрати.

Висновок. Цифровізація фінансових ринків відкриває нові можливості для інвесторів та фінансових установ, але також створює нові фінансові ризики, які потребують ретельного моніторингу та управління. Завдяки розвитку сучасних технологій, таких як аналіз великих даних, штучний інтелект, блокчейн і автоматизація процесів, можна значно знизити ці ризики і підвищити стабільність фінансових ринків. Однак для того, щоб забезпечити ефективну мінімізацію ризиків, важливо продовжувати розвивати та вдосконалювати технологічні інструменти і стратегії їхнього використання на фінансових ринках. Крім того, ключову роль у зменшенні фінансових ризиків відіграє кібербезпека, оскільки зростання обсягів цифрових транзакцій супроводжується збільшенням загроз з боку кіберзлочинності. Надійний захист даних, багаторівнева автентифікація та система раннього виявлення загроз є невід'ємними елементами безпечного функціонування цифрової фінансової інфраструктури. Також важливим напрямом є підвищення фінансової грамотності користувачів та інвесторів. Сучасні технології мають супроводжуватися доступом до зрозумілої аналітики та рекомендацій, які дозволяють приймати обґрунтовані рішення, зменшуючи ризики, пов'язані з неправильним трактуванням фінансової інформації.

У перспективі, поєднання інноваційних технологій, прозорості регуляторного середовища та підвищення компетентності учасників ринку сприятиме формуванню більш стійкої, передбачуваної та ефективної фінансової системи.

Список використаних джерел

1. Бенджамін, М. (2020). "Кібербезпека та ризики на фінансових ринках: нові виклики цифрового світу". *Journal of Financial Stability*, 45(3), 115-130.– Стаття аналізує основні кіберризики, що виникають у зв'язку з розвитком цифрових фінансових платформ і їх вплив на стабільність фінансових ринків.
2. Мартін, Д. (2022). "Волатильність на фінансових ринках у епоху цифрових технологій: алгоритми прогнозування та аналіз". *International Journal of Financial Engineering*, 36(4), 240-258.– Огляд інструментів і методів прогнозування фінансової волатильності з використанням цифрових технологій, таких як машинне навчання.
3. Лі, С. (2021). "Блокчейн і мінімізація ризиків: нові можливості для фінансових ринків". *Journal of Blockchain Technology*, 9(2), 48-60.– Розглядається, як блокчейн може сприяти зниженню фінансових ризиків і забезпечувати більшу прозорість і безпеку фінансових операцій.

УДК 336.71

JEL Classification: G21

Чапайло В. В.,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Національний технічний університет

"Харківський політехнічний

інститут", м. Харків

РОЛЬ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

Розвиток цифрових технологій має значний вплив на прибутковість установ та корпорацій, і фінансовий сектор, зокрема банки, не є винятком. Цифровізація в банківському секторі – це процес впровадження цифрових технологій у всі аспекти банківської діяльності з метою покращення обслуговування клієнтів, підвищення ефективності операцій і створення нових можливостей для розвитку бізнесу. Це включає в себе автоматизацію банківських процесів, розвиток онлайн-банкінгу та мобільних застосунків, використання баз даних, штучного інтелекту, а також посилення кібербезпеки [1].

Автоматизація процесів у банківському секторі є одним з найважливіших аспектів цифровізації. Впровадження цифрових технологій дозволяє значно підвищити ефективність банківських операцій, мінімізуючи ризик людських помилок, які можуть виникати під час ручного виконання завдань. А також це впливає на оптимізацію витрат під час проведення банківських процесів, так як автоматизована система є набагато економнішою та ефективною в порівнянні з ручною працею. Наприклад, автоматизація обробки платежів забезпечує швидку та точну обробку транзакцій, що скорочує час, необхідний для завершення операцій, і знижує ймовірність помилок. Аналогічно, управління рахунками клієнтів за допомогою цифрових систем дозволяє банкам ефективно контролювати баланси, нарахування відсотків, зняття коштів і депозити в режимі реального часу. Завдяки автоматизації обліку та звітності банки можуть автоматично генерувати фінансові звіти, проводити аудити та аналізувати дані, що значно спрощує процеси відповідності регуляторним вимогам. Це також дозволяє банкам зосередити ресурси на стратегічних завданнях, таких як розвиток нових продуктів і поліпшення обслуговування клієнтів. Робота над автоматизацією процесів ніколи не зупиняється, за останні роки банки досить стрімко розвинулись в цьому напрямку, особливо в

порівнянні з минулим десятиліттям, а поява штучного інтелекту лише спонукає ще більше працювати над автоматизацією та оптимізацією банківської системи. Штучний інтелект все частіше починає зустрічатись в банківському середовищі, а тенденція його використання лише набирає обертів. За допомогою штучного інтелекту можна знизити час обробки звернень від клієнтів, час проведення платежів, його починають використовувати при побудові скорингових моделей при видачі кредитних лімітів, для розрахунку ризиків та раннього виявлення можливого дефолту клієнтів в кредитному портфелі.

Також слід відзначити перехід на дистанційні канали обслуговування як один із важливих елементів цифровізації. Завдяки таким інструментам, як онлайн-банкінг, мобільний застосунок та чат-бот, банки значно спрощують доступ клієнтів до своїх послуг, роблячи їх доступними цілодобово та з будь-якого місця. Онлайн-банкінг дозволяє клієнтам управляти своїми рахунками, здійснювати платежі, переказувати кошти та відстежувати фінансові операції без необхідності відвідувати відділення банку. Це економить час і забезпечує зручність для користувачів. Мобільний застосунок за минулі десять років став основним інтерфейсом взаємодії клієнта з банком, за допомогою власного мобільного пристрою клієнти отримують ще більшу гнучкість, перелік функцій, які можна виконати зі смартфона більш широкий ніж в онлайн-банкінгу. У мобільному застосунку клієнтам пропонують персоналізовані рекомендації, аналітику витрат, автоматичні платежі та багато інших послуг, що робить фінансове управління зручним і ефективним, це особливо важливо в сучасному світі, де багато людей віддають перевагу швидкості та простоті у виконанні фінансових операцій будь-де та будь-коли. Чат-боти та інші інструменти на основі штучного інтелекту забезпечують миттєву підтримку клієнтів, відповідаючи на типові запитання, допомагаючи вирішувати проблеми та навіть здійснювати прості операції, такі як перевірка балансу, зміна фінансового номеру тощо. Це значно підвищує ефективність обслуговування клієнтів і зменшує навантаження на традиційні канали підтримки, такі як контакт центр або фізичні відділення. Дані цифрові канали обслуговування не лише покращують доступність банківських послуг, але й сприяють підвищенню рівня задоволеності клієнтів, оскільки вони отримують більш швидке, зручне та персоналізоване обслуговування. Крім того, цифровізація сприяє розробці нових фінансових продуктів та послуг, таких як онлайн-кредити, інвестиційні платформи або фінансове планування на основі штучного інтелекту [2]. Ці інновації не лише задовольняють поточні потреби клієнтів, але й відкривають нові джерела доходів для банків. Проте слід зауважити, що впровадження цифрових

каналів обслуговування стимулює зростання конкуренції між банками та небанківськими фінансовими компаніями, які активно масштабуються на фінансовому ринку за рахунок гнучких цифрових рішень. У такому середовищі потрібно мати здатність швидко адаптуватися до впровадження нових інновацій та забезпечувати високий рівень клієнтського сервісу. А також виникає загроза кібербезпеки користувачів, банки змушені інвестувати значні ресурси в удосконалення систем цифрового захисту, впроваджувати передові технології виявлення шахрайства, а також проводити постійне навчання персоналу й клієнтів з питань кібергігієни. Надійна кібербезпека стає не лише технічним, але й стратегічним пріоритетом для кожної фінансової установи. Саме тому, для розвитку цього напрямку та забезпечення безперебійної роботи останніми роками все активніше впроваджується використання штучного інтелекту.

Ще одними з важливих компонентів цифровізації банківського сектору є аналіз даних і використання штучного інтелекту, які дозволяють значно покращити якість і точність фінансових рішень. **Аналіз даних** дозволяє банкам обробляти та аналізувати великі обсяги інформації, включаючи транзакції, поведінку клієнтів, ринкові тенденції та багато іншого. Наприклад, аналіз історичних даних і ринкових тенденцій допомагає передбачати потенційні ризики, такі як невиконання кредитних зобов'язань або нестабільність на ринку, що дозволяє приймати більш обґрунтовані рішення. А використовуючи великі дані та алгоритми штучного інтелекту, банки можуть своєчасно виявляти підозрілі транзакції та аномалії, що свідчать про можливе шахрайство. Штучний інтелект може аналізувати поведінку клієнтів у реальному часі та сигналізувати про підозрілі активності, що допомагає швидше реагувати на загрози. А якщо говорити про покращення клієнтського досвіду, то зібрані дані про клієнтів дозволяють банкам створювати індивідуальні пропозиції та рекомендації, що відповідають потребам кожного клієнта. Це може бути пропозиція конкретного кредитного продукту, адаптованого до фінансових можливостей клієнта, або рекомендації з інвестування на основі його фінансових цілей. **Штучний інтелект** робить ці процеси більш автоматизованими та точними. Він здатний обробляти великі обсяги інформації за короткий час, знаходити приховані закономірності та робити прогнози з високим ступенем точності. Це допомагає банкам залишатися конкурентоспроможними, підвищуючи рівень обслуговування та забезпечуючи безпеку фінансових операцій.

Отже, цифровізація банківської діяльності є ключовим чинником підвищення ефективності, конкурентоспроможності та безпеки фінансових установ у сучасних умовах. Впровадження цифрових технологій, таких як штучний інтелект,

автоматизація процесів, база даних, мобільні застосунки та онлайн-банкінг, дає змогу банкам не лише оптимізувати внутрішні операції, а й покращити якість клієнтського обслуговування, скоротити витрати, зменшити ризики та своєчасно реагувати на ринкові зміни. Цифровізація є стратегічний напрям розвитку банківського сектору, який забезпечує його стійкість, гнучкість та здатність задовольняти потреби сучасного клієнта. Її ефективне впровадження дозволяє банкам адаптуватися до глобальних технологічних змін, залишаючись конкурентоспроможними в умовах динамічного фінансового ринку. Але завжди слід приділяти увагу питанню кібербезпеки, адже зростання обсягів цифрових даних та онлайн-транзакцій створює нові виклики. Системна робота у сфері захисту інформації, використання штучного інтелекту та інших аналітичних засобів є необхідною умовою безпечного цифрового середовища.

Список використаних джерел

1. Кретов, Д., & Міндова, О. (2024). Цифровізація банківського сектору України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Сталий розвиток економіки*, (2 (49)), 223-228.
2. Бондаренко, Л., & Подарин, А. (2022). Особливості діджитал-трансформації банківського сектору України. *Економіка та суспільство*, (41). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-28> (дата звернення 03.05. 2023).

УДК 352:336(477)

JEL Classification: H71, H23

Ясенецький В. С.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Державний податковий
університет, м. Ірпінь

ОСНОВНІ ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ: ДИНАМІКА ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ

Серед основних податкових інструментів, які формують бюджети територіальних громад, можна виділити податок на доходи фізичних осіб, єдиний податок для суб'єктів малого бізнесу, податок на нерухоме майно, акцизний податок, податок на прибуток підприємств, плата за землю, що

складається з земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності [1; 2]. Зазначені джерела є ключовими для забезпечення надходжень і створення умов для сталого розвитку громад, водночас важливо враховувати, що ефективність цих податкових інструментів залежить від якості та результативності їхнього адміністрування, використання сучасних цифрових рішень. Електронні сервіси полегшують процедури адміністрування, створюють умови для добровільної сплати податків, зменшують ризики розширення тіньової економіки.

У період 2015–2024 років доходи місцевих бюджетів без урахування трансфертів зросли з 99,8 млрд грн до 451,0 млрд грн. Разом з цим, цей тренд розгортався на фоні складних економічних чинників, включаючи торговельні війни з росією у 2013 році, анексію Криму, війну на Донбасі у 2014 році та повномасштабне вторгнення у 2022 році. Значну роль відігравали інфляційні процеси, зокрема у 2014 р. – річний показник становив 124,9% у 2015р. -143,3%, а у 2022 році - 126,6% [3].

Протягом вказаного періоду найбільш помітний приріст надходжень місцевих податків відбувся у 2016 р. (на 46,9 %) та у 2017 р. (на 30,9 %), а найменший – у 2020 (5,4 %) та у 2023 р. (11,0 %). На економічну активність у 2020 р. значно вплинула пандемія COVID-19. Через локдауни багато підприємств, зокрема у сфері послуг, торгівлі та громадського харчування, зазнали збитків або були змушені закритися. Це призвело до зниження надходжень від місцевих податків. Крім того, бюджетна система зіткнулася зі зростанням соціальних видатків, зокрема на охорону здоров'я та підтримку вразливих груп населення [3].

У період 2022-2024 рр. на надходження податків значно вплинула повномасштабна військова агресія. Цей фактор суттєво ускладнив можливості державного та місцевих бюджетів у формуванні фінансової спроможності територіальних громад на високому рівні. Разом з цим, фінансова система України продемонструвала свою міць та надійність, долаючи загрозливі виклики та ризики.

У 2022 році широкомасштабні бойові дії спричинили масове руйнування інфраструктури, втрату економічного потенціалу та міграцію населення. Малий бізнес зазнав значних втрат через руйнування, зменшення платоспроможного попиту та логістичні труднощі. У цих умовах громади змушені були адаптуватися, залучаючи міжнародну допомогу та спрямовуючи ресурси на пріоритетні завдання, такі як підтримка переселенців та відновлення базової інфраструктури.

Аналіз динаміки доходів місцевих бюджетів демонструє успішність кроків з проведення децентралізації та посилення спроможності громад. Збільшення

доходів зіграло позитивну роль для економічної стабілізації та створило підґрунтя для збереження соціально-економічної рівноваги в громадах.

У структурі доходів місцевих бюджетів у розрізі основних податків найбільшу питому вагу протягом 2018-2024рр. має ПДФО – понад 60 %. Також значними за обсягами надходжень є плата за землю, акцизний податок та єдиний податок.

Щодо чинників, що впливають на мобілізацію місцевих податків, то на надходження ПДФО насамперед впливає розмір середньої заробітної плати. Збільшення середньої заробітної плати сприяє зростанню загальної суми. Відповідно - зміни в структурі зайнятості, рівень безробіття та темпи економічного зростання. За плановими показниками державного бюджету України на 2025 рік, рівень середньої заробітної плати визначено в обсязі 24,4 тис. гривень на місяць. Це означає, що порівняно з попередніми роками спостерігається позитивна динаміка у зростанні заробітних плат. Зокрема, у 2024 році середня зарплата становила близько 20,1 тис.грн., що свідчить про зростання на 13% порівняно з попереднім роком. Основними факторами такого зростання є дефіцит кваліфікованих кадрів на ринку праці та поступове відновлення економіки країни.

Влада територіальних громад може впливати на зростання ПДФО, а відтак – на наповнення свого бюджету, через стимулювання розвитку підприємництва, створення умов для залучення інвесторів та підтримку малого і середнього бізнесу. Також важливими умовами фінансової спроможності громад є сприяння зростанню кількості робочих місць і збільшенню бази оподаткування.

Аналіз основних податкових інструментів, що формують бюджети територіальних громад України, демонструє їх ключову роль у забезпеченні фінансової бази для сталого розвитку. Ефективне адміністрування податків, включаючи використання сучасних цифрових рішень, є критично важливим для максимізації надходжень та забезпечення фінансової спроможності громад. Подальший розвиток економіки та прогнозоване зростання середньої заробітної плати у 2025 році створюють позитивні передумови для подальшого зміцнення фінансової бази територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 252 "Про деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF>.
3. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>.

СЕКЦІЯ 5. МЕНЕДЖМЕНТ
SECTION 5. MANAGEMENT

УДК 334:005:[616-071:005.8

JEL Classification: M11, I18

Amrakhov, P. E.,

Doctoral student (third level of higher education),
University of Economics and Law "KROK", Kyiv

THE ROLE OF RISK MANAGEMENT
STANDARD SELECTION IN ENSURING QUALITY
AND EFFICIENCY OF CLINICAL TRIAL PROJECTS

Patient safety in clinical trials (CTs) for new medicinal products, as well as the reliability of data, are the primary priorities in conducting scientific research projects. The rules governing such projects are regulated by the authorities of the countries where CTs are conducted, as well as by the International Council for Harmonization (ICH). Over the past decade, the concepts of quality and risk management in CT projects have become increasingly aligned. In the 2016 revision of ICH GCP E6(R2), requirements for quality and risk management are described sequentially in Section 5, *Sponsor* (the biopharmaceutical company developing a new drug, responsible for patient safety and data quality) [1, pp. 30–31]. The contract research organization (CRO), to whom the Sponsor delegates part of the project responsibilities, is also accountable for ensuring quality within its scope of obligations [1]. In the latest 2025 update, ICH GCP E6(R3), risk management is incorporated in Chapter 3.10 "*Quality Management*," and Chapter 3.11 "*Quality Assurance and Quality Control*" prescribes the implementation of a **risk-based strategy** to identify and manage risks [2]. Additionally, the guidance **ICH E8(R1) 2021 – General Considerations for Clinical Studies** – addresses the entire drug development life cycle, including the design and quality aspects of CTs - it encourages applying the concept of *risk* to all elements of a study. Section 3.3 of the document outlines approaches to identifying **critical quality factors**, highlighting: 1) Fostering a culture of open, proactive dialogue and critical thinking regarding quality, which promotes the development of innovative quality assurance methods and training programs; 2) Allocating resources to identify, prevent, or control errors in processes that impact the reliability and relevance of results for patient safety, while eliminating non-essential activities through simplification of CT execution; 3) Involving a broad range of stakeholders in trial design, with openness to feedback from both internal and external subject

matter experts; 4) Reviewing critical quality factors based on accumulated experience and knowledge to periodically reassess the necessity of risk control measures throughout the CT life cycle; 5) Identifying critical quality factors in practice through feasibility assessments comparing CT design and operational implementation elements. [3] p 4-6.

Thus, industry requirements dictate that **risk management must be integrated into quality assurance at all levels** - strategic, tactical, and operational - through active stakeholder involvement. Responsibility for this integration lies primarily with the **Sponsor**, and partially with the **CRO**. Effective collaboration between these stakeholders is key to both sound planning and achieving the goals of CTs. At the same time, Sponsors and CROs are distinct organizations, each with their own history, structure, culture, and experience. To ensure proper motivation and understanding, **rules are needed that are flexible, reproducible, and well-tested**. A solution may lie in implementing **risk management standards** that meet the following criteria:

- a) Comply with the needs of the CT industry and regulators;
- b) Are universal, with a wide range of applications;
- c) Have proven effectiveness;
- d) Allow for control of business process risks;
- e) Consider the experience and cultural specifics of the organizations involved (Sponsor and CRO).

The two most widely used global standards are **ISO 31000:2018** and the **COSO ERM 2017** framework - both representing **modern integrated risk management models**. Numerous scientific articles have compared their similarities, differences, advantages, and drawbacks. Both aim to achieve organizational objectives and create value, considering the internal and external context, and both emphasize leadership involvement, adaptability, continuous improvement, and dynamism.

However, there are notable differences:

COSO ERM is a U.S.-based framework focused on **corporate governance and internal control**. It is highly structured and built on five components - a top-down approach from high level corporate structures to operational business processes:

1. Establishing governance structures, operational procedures, culture, and values;
2. Setting objectives with context, risk appetite, and business goals;
3. Performance – risk identification, prioritization, and response strategies;
4. Adaptation and change management;
5. Communication and reporting [4].

Advantages of COSO ERM for CT organizations: it's an **integrated internal control system**, aligned with the **ICH GCP E6(R3)** concept, including notions of **risk appetite and tolerance**. **Drawbacks**: the framework can be somewhat **complex and resource-intensive**; developing the required culture takes time and effort [5].

ISO 31000 - is an **international standard**, originating from the Australian risk management model. Its structure consists of:

1. **Principles** – with the goal of creating and protecting value;
2. **Framework** – leadership and commitment, design, implementation, improvement;
3. **Risk management process** – a cyclical sequence of actions/risk communication [6].

Advantages: ISO 31000 is **more flexible**, easily embedded into any organizational structure, applicable at all levels of the organization, and compliant with ICH requirements. **Drawbacks:** lacks an **internal control system**, the organization needs to establish a quality control system at all levels and integrate it with the standard; does not address **risk appetite or tolerance**, while ICH GCP E6(R3) requires consideration of quality tolerance limits at the trial level.

Conclusion:

Both standards are applicable in CT organizations. When choosing between them, two key factors should be considered:

1) Sponsor maturity - if the Sponsor has **limited CT experience**, lacks internal procedures, and needs to build systems for value creation, quality, and risk control from scratch, to be able to monitor success of the processes - **COSO ERM** is preferable. Its structured approach helps develop governance, processes, and culture step-by-step - although it requires more time and resources, it builds resilience to the numerous risks inherent in CTs. If the Sponsor is more **mature**, with a well-defined vision, quality culture, and control mechanisms is already in place, **ISO 31000** is more suitable due to its flexibility and efficiency.

2) Collaboration model between Sponsor and CRO:

FSP (Functional Service Provider) model – the CRO performs specific functions, often using the Sponsor's systems and procedures. This model implies a **strong vertical structure and Sponsor responsibility**; collaboration is typically long-term. **COSO ERM** is more appropriate in such cases:

FS (Full-Service) model – the CRO uses its own systems and procedures, with more freedom and creative responsibility, and collaboration may be short-term. **ISO 31000** offers the flexibility needed to integrate risk management across different parts of the CRO's organization.

References

1. International Council for Harmonisation of Technical Requirements for Pharmaceuticals for Human Use. (2016). ICH harmonised guideline: Integrated addendum to ICH E6(R1): Guideline for good clinical practice E6(R2). https://database.ich.org/sites/ich/files/E6_R2_Addendum.pdf.
2. International Council for Harmonisation of Technical Requirements for Pharmaceuticals for Human Use. (2016). ICH harmonised guideline: Guideline for good clinical practice E6(R3). https://database.ich.org/sites/ich/files/E6_R3_FinalConceptPaper.pdf.

3. International Council for Harmonisation of Technical Requirements for Pharmaceuticals for Human Use. (1996). ICH harmonised tripartite guideline: General considerations for clinical trials E8. https://database.ich.org/sites/ich/files/E8_Guideline.pdf.

4. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. (2017). Enterprise risk management: Integrating with strategy and performance. <https://www.coso.org/Documents/2017-COSO-ERM-Integrating-with-Strategy-and-Performance-Executive-Summary.pdf>.

5. Rampini, G. H. S., & Berssaneti, F. T. (2022). Similarities and differences between COSO ERM and ISO 31000: Descriptive and content analyses. *Revista Gestão & Tecnologia*, 22(2), 10–28. https://www.researchgate.net/publication/364496890_Similarities_and_differences_between_COSO_ERM_and_ISO_31000_-_descriptive_and_content_analyzes.

6. International Organization for Standardization. (2018). ISO 31000:2018, Risk management – Guidelines. <https://www.iso.org/standard/65694.html>.

УДК 331.101.3:005.96:656.13

JEL Classification: J53, L92

Ангелов П. Д.,
здобувач вищої освіти,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечнікова, м. Одеса

МАТЕРІАЛЬНА І НЕМАТЕРІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ В УМОВАХ ОБМЕЖЕНИХ РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Повномасштабна війна в Україні кардинально змінила реалії функціонування всіх сфер економіки, зокрема транспортної галузі. Логістика, перевезення, доставка - усе це стало не лише комерційною діяльністю, а й частиною обороноздатності країни. В умовах постійної загрози життю, обмеженого доступу до ресурсів та психологічного виснаження, особливої ваги набуває питання ефективної мотивації персоналу. Саме тому аналіз матеріальної та нематеріальної мотивації на автотранспортних підприємствах є актуальним і соціально значущим.

Автомобільний транспорт в перші місяці війни став основним способом доставки експортних та імпорتنих вантажів по причині того, що порти не працювали, авіасполучення до сих пір закриті, а залізничний транспорт постійно піддається атакам з боку російських військових.

Так, автомобільний транспорт став одним з ключових елементів логістичної системи країни в умовах війни. Його мобільність, гнучкість і здатність працювати у змінних обставинах робить цей вид транспорту незамінним як для цивільного сектора, так і для оборонних потреб.

Під час війни автомобільний транспорт виконує різні функції, наприклад, перевезення гуманітарних вантажів, евакуація населення, військова логістика, комерційні перевезення, медична допомога.

Розглянемо основні види мотивації працівників автотранспортних підприємств, які є найбільш поширеними у наш час:

Матеріальна мотивація.

У період війни матеріальна мотивація залишається одним з ключових інструментів для збереження стабільності роботи транспортних компаній. Основні форми:

- Підвищення заробітної плати: Згідно з даними порталу Work.ua, середня заробітна плата водія вантажівки в Україні у 2025 році становить близько 30 000 грн, а у водіїв-міжнародників - 55 000 грн. [1] Це на 20 - 22% більше, ніж у попередні роки, що свідчить про необхідність фінансового заохочення в умовах підвищеного ризику. Крім того, в залежності від виду вантажу, який перевозиться, заробітна плата може бути ще вищою.

- Надбавки за складні маршрути: Працівникам, які перевозять вантажі в прифронтові або небезпечні регіони, часто пропонуються додаткові грошові виплати.

- Компенсації: Деякі компанії забезпечують своїх водіїв житлом, гарячим харчуванням, засобами захисту.

Проте варто зазначити, що через загальне зростання цін і нестачу фінансування не всі компанії здатні забезпечити достатній рівень матеріальної винагороди. Це змушує шукати альтернативні шляхи підтримки персоналу.

Нематеріальна мотивація.

У кризових умовах особливо важливою стає нематеріальна мотивація - тобто створення таких умов праці, при яких працівник відчуває свою значущість, підтримку і турботу.

- Патріотичне піднесення: Багато працівників залишаються на роботі не лише заради заробітку, а й через усвідомлення власної ролі у захисті країни. Водії часто перевозять гуманітарні вантажі, допомагають з евакуацією тощо.

До речі, дуже багато водіїв повернулись працювати в Україні після початку широкомасштабної війни саме для того, щоб бути корисними рідній країні.

- Психологічна підтримка: Деякі компанії почали впроваджувати послуги кризових психологів, проводять тренінги з емоційної витривалості.

- Визнання заслуг: Прості слова вдячності від керівництва, грамоти, внутрішні номінації ("Працівник місяця") - усе це підвищує моральний дух навіть більше, ніж бонуси.

- Гнучкість у роботі: Можливість працювати в ротаційному режимі, брати короткі відпустки, адаптувати графік- це дуже важливі в умовах постійного стресу.

- "Бронювання" працівників. Згідно наказу Мінрозвитку від 16.01.2025 № 50 підприємства, які визнані критично важливими, мають можливість "бронювати" працівників. [2]

По причині того, що не працювали порти, експорт та імпорт товарів здійснюється в основному через порти сусідніх країн: Румунії та Польщі. Таким чином, багато водіїв, які до війни здійснювали лише внутрішні перевезення, стали водіями – міжнародниками. Це підвищило їх статус, а також покращило їх професійні якості.

Таким чином, можна зробити висновки, що автомобільний транспорт під час війни є не просто засобом пересування, а критично важливою складовою національної безпеки, гуманітарної стабільності та економічної витривалості. Його роль зросла в рази, а значення - стало стратегічним. Тому збереження і розвиток автотранспортної галузі має бути одним із пріоритетів державної політики.

Сучасна війна в Україні показала, що мотивація працівників - це не лише про гроші. У ситуаціях, коли ресурси обмежені, особливо важливо підтримувати працівників морально, забезпечити їм безпечне і гідне середовище, показати значення їхньої праці для суспільства. Транспортні підприємства, які поєднують матеріальне стимулювання з комплексною підтримкою, зберігають кадри та ефективність навіть у найскладніших умовах.

Список використаних джерел:

1. Сайт пошуку роботи №1 в Україні WORK.UA. URL: <https://www.work.ua>.
2. Про затвердження Критеріїв визначення підприємств, установ і організацій, які мають важливе значення для національної економіки у галузях авіаційного та автомобільного транспорту, туризму та будівництва в особливий період. Наказ Міністерства розвитку громад і територій України від 16.01.2025 № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0116-25>.

УДК 005.336.3

JEL Classification: M14

Григор'єва О. В.,

здобувачка вищої освіти,

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

Науковий керівник:

Білик В. В.,

д-р екон. наук, професор,

професор кафедри освітнього менеджменту,

артменеджменту і соціальної роботи

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

СУТНІСТЬ ТА БАЗОВІ ЕЛЕМЕНТИ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

В сучасному економічному середовищі, значення корпоративної культури набуває все більшої значущості в системі управління інноваційним розвитком як підприємств, так і в управлінні освітніми закладами.

Поняття "корпоративна культура" почало формуватися у 20-тих роках минулого століття, але до нині немає чіткого його трактування, єдиного погляду до визначення її змісту. У сучасних дослідженнях науковці по різному підходять до визначення поняття "корпоративна культура", виділяють різні найбільш характерні підходи до детального опису кожного зі специфічних застосувань даного поняття.

Так за визначенням Т. І. Мазура - "Корпоративна культура – це сукупність етичних, естетичних, управлінських та комунікативних норм, що регулюють поведінку працівників і сприяють досягненню цілей підприємства". [1].

У той же час, дослідник О. С. Гаврилюк визначає корпоративну культуру як загальні погляди і переконання, думки, ціннісні орієнтації, вірування, установки та тенденції, які поділяються більшістю співробітників організації. За її трактуванням "Корпоративна культура – це система цінностей, норм, переконань, уявлень, які розділяють працівники організації, що проявляється в їх поведінці, взаєминах, способах комунікації та прийнятті рішень" [2]

Інші дослідники визначають корпоративну культуру як органічну систему істотних базових припущень, які цілком розділяються співробітниками організації. З точки зору Л. Г. Шкварі "Корпоративна культура – це система

колективних уявлень, звичаїв, традицій, правил і норм поведінки, що формуються в процесі розвитку організації і є важливим інструментом управління персоналом" [3].

Так узагальнюючи пропоновані інтерпретації, необхідно відзначити в них наявність заміни суті визначення детальним описом уявлення будови корпоративної культури, за допомогою трактування через "множину" різноманітних компонентів.

Корпоративна культура може бути ефективною лише в тому випадку, якщо її дійсно приймають, підтримують і керуються в роботі її принципами всі співробітники організації. Для виявлення базових елементів корпоративної культури та факторів соціально-економічної ефективності діяльності організації, вдосконалення управління формуванням корпоративної культури і досягнення ефективної діяльності потрібно звернутися до класифікації корпоративних культур.

Так, К. М. Гнезділова виділяє культури, що орієнтовані:

- на владу – змагальні, що реагують швидше на індивідуальні властивості членів організації, ніж на компетентність;
- на особистість – збалансовані, що відхиляють будь-який контроль в управлінні;
- на значимість і положення – схильні до легітимності та бюрократії [4].

Дещо інший підхід пропонує В.Юрченко, подаючи власну класифікацію корпоративної культури:

- культура сили – адміністративні функції сконцентровані в руках декількох людей;
- рольова культура – управління врівноважено між керівником і офіційною структурою;
- культура результатів – основний упор робиться на мотивацію і відданість, цінують співробітників з високим рівнем трудової маневреності;
- сприяюча культура – члени організації беруть участь у спільній справі з почуття відданості та одностайності [5].

Наведена вище систематизація допомагає здійснити дослідження корпоративної культури, запропонувати заходи для її зміни і розвитку.

Виділені види корпоративної культури є основними факторами ефективності управління:

- в організаціях з культурою влади особливе значення має персона лідера; його індивідуальні особливості та дані визначають напрямок розвитку організації, його позиція є вузловою умовою в кар'єрному пересуванні співробітників, його здатності організовувати і координувати стають головним фактором ефективності управління;
- культура завдання спрямовує організацію на вирішення питань і поточних проблем; висока компетентність співробітників і їх ефективне кооперування визначають ефективність управління;

- в організаціях, в яких домінує культура особистості, ефективність управління досягається за умови об'єднання співробітників

Для всіх типів корпоративних культур доцільно виділити склад базових елементів, що її формують. Так, Френк Харріс і Річард Моран сформулювали шість основних блоків елементів корпоративної культури (табл. 1).

Так, Е. Шейн відзначає: "побудова ефективної організації, в кінцевому підсумку, зводиться до поєднання різних субкультур шляхом розробки загальних цілей, спільної мови і загальних процедур прийняття рішень"

Діяльність будь-якої організації не є однорідною в культурному контексті, тому ми розглядаємо корпоративну культуру як складний комплекс локальних субкультур активних груп, завданнями яких є пошук ідентичності та протиставлення себе іншим групам.

Таблиця 1

Склад елементів корпоративної культури організації

Блоки корпоративної культури	Елементи корпоративної культури
1. Філософія фірми	Місія; цінності; принципи роботи організації
2. Ціннісно - нормативна культура	- етичні кодекси; - фірмові стандарти
3. Культура внутрішніх комунікацій	Зібрання і наради; інформаційні стенди; корпоративні видання
4. Соціально - психологічна культура	- соціально-психологічний клімат; - система стимулювання і мотивування роботи
6. Культура зовнішньої ідентифікації	Фірмовий колір. Товарний знак. Слоган. Логотип

Субкультури присутні тоді, коли конкретні критерії дають можливість виділити одну групову спільність від іншої. У певному сенсі всі зазначені елементи присутні у навчальних закладах, які іманентно є носіями власних культур, їх слід розглянути більш детально.

Список використаних джерел

1. Мазур Т. І. Корпоративна культура: теорія і практика: навч. посіб. – Київ: Центр учбової літератури, 2010. – С. 15.
2. Гаврилюк О. С. Корпоративна культура в системі управління персоналом: монографія. – Київ: КНЕУ, 2013. – С. 28.
3. Шкваря Л. Г. Організаційна культура: навчальний посібник. – Київ: Знання, 2011. – С. 21
4. Гнезділова К. М. Корпоративна культура викладача вищої школи : навч.-метод. посібник / К. М. Гнезділова – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – 124 с.
5. Юрченко В.В. Корпоративна культура організації / В.В. Юрченко, Ю.В. Мельник, Н.В. Богданова. – К., 2016. – 58 с.

УДК 005.21

JEL Classification: L21, M10

Дібрівка А. М.,

здобувачка вищої освіти,

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

Науковий керівник:

Шпильова В. О.,

д-р екон. наук, професор,

професор кафедри освітнього менеджменту,
артменеджменту і соціальної роботи,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ

На сучасному етапі розвитку ефективність економіки України безпосередньо пов'язана з управлінням стратегічним розвитком будь-якої організації, підприємств, чи освітніх закладів. Стратегічне управління є головним засобом збереження конкурентоспроможності й невід'ємною частиною їх розвитку, визначає темпи зростання рівня освіченості всієї країни й перспективи суспільного розвитку в цілому.

При визначенні особливості формування стратегії управління організації, доцільно визначити сутність поняття "стратегія". Як показує огляд фахової літератури, на фоні безлічі визначень цього поняття, у науковому дискурсі відсутнє загальновизнане визначення стратегії, воно постійно інтерпретується, доповнюється, змінюється відповідно до того, що є наріжним каменем в концепції стратегічного менеджменту, або інші аспекти стратегічного управління [1].

У сучасних умовах єдиного підходу до формування стратегії не існує, у зв'язку із цим необхідно проаналізувати погляди вчених щодо формування стратегії. Так Василюк С. М. під стратегічним управлінням організацією розглядає діяльність, пов'язану з визначенням цілей і завдань організації та забезпеченням взаємовідносин між організацією й зовнішнім оточенням, що відповідає її внутрішнім можливостям і дозволяє залишатися сприйнятливою до зовнішніх вимог" [1]. На думку Малика І. П. - "розвиток стратегічного управління підприємством – це вид управління, спрямований на формування бажаного економічного стану господарюючого суб'єкта в

розглянутій сфері, досяжного в довгостроковій перспективі шляхом істотної зміни якісних характеристик його розвитку, що має необоротні або довгострокові наслідки" [2]. Визначення повинно розкривати суть поняття, тому у випадку визначення стратегічного управління в освіті – це систематичний процес формулювання, реалізації та оцінювання рішень, які забезпечують досягнення довгострокових цілей освітньої організації в умовах змінного зовнішнього середовища" [3].

Яцунська О.Л. під стратегічним управлінням освітньою організацією вбачає діяльність керівництва щодо визначення місії, бачення, цілей і шляхів розвитку закладу освіти з урахуванням його внутрішнього потенціалу та зовнішніх викликів [4].

Узагальнюючи наявні погляди на сутність стратегії, можна зробити висновки, що в них присутні спільні риси, всі автори зазначають, що основними обов'язковими складниками стратегії виступають визначення довгострокових цілей, мети, місії.

Стратегія передбачає певні дії: прийняття курсу дій, прийняття рішень, модель дій, розроблення обґрунтованих заходів і планів досягнення намічених цілей, комплекс рішень, які спрямовані на досягнення поставлених цілей.

Отже, стратегію будемо розглядати як концепцію досягнення основних довгострокових цілей організації за допомогою максимальної нейтралізації загроз, та з урахуванням наявних ресурсів.

Дослідження підходів до трактування сутності поняття стратегії дозволило встановити ряд особливостей її формування, стратегія визначає напрямок подальшої діяльності організації, вона має узагальнений характер та містить альтернативні варіанти розвитку організації з урахуванням непередбачених обставин, подій та зовнішніх загроз. Формування стратегії дозволяє організації швидше вийти на запланований шлях розвитку, допомагає сконцентруватися на одному або декількох основних процесів, абстрагуючись від другорядних.

В процесі реалізації на стратегію впливають багато факторів, що змінюють або коригують діючу модель діяльності організації, тому початковий варіант стратегії може видозмінюватися та сильно відрізнятися, порівняно із кінцевим, причому на певному етапі будь-який елемент стратегії може перетворитися у визначальний орієнтир подальшого розвитку.

Таким чином стратегія визначає напрямок подальшої діяльності організації, вона має узагальнений характер та містить альтернативні варіанти розвитку організації з урахуванням непередбачених обставин, подій та зовнішніх загроз. Формування стратегії дозволяє організації швидше вийти на запланований шлях розвитку, допомагає сконцентруватися на одному або декількох основних процесів.

Список використаних джерел

1. Васи́лига С. М. Поняття стратегії розвитку підприємства. Економіка та держава. 2020. № 1. С. 122-125.
2. Малик І. П., Вецко Т. М. Механізм забезпечення сталого розвитку підприємств України. Сучасні підходи до управління підприємством: зб. тез доп. IX Всеукраїнської наук.- практ. конф., м. Київ, 12 квіт. 2017 р. Київ, 2017. С. 64-69.
3. Стратегічне управління освітніми організаціями / За ред. Л.М. Міщенко. – Київ: Університет "Україна", 2020. – С. 45.
4. Яцунська О.Л. Стратегічне управління в закладах освіти: теоретичні засади та практичний досвід // Педагогічний дискурс. – 2021. – № 30. – С. 112–117

УДК 658.5:005.21

JEL Classification: M10, L22

Захарченко В. В.,
здобувач вищої освіти,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КОРПОРАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

В основі гармонійного розвитку підприємства лежать його розробки та ідеї, які визначають основні орієнтири господарської діяльності та потенційні можливості розвитку. Зважаючи на це, важливого значення набуває організація системи стратегічного управління на підприємстві. Стратегічне управління на підприємстві завжди розпочинається з вибору корпоративної стратегії, головна мета якої полягає у формуванні бачення майбутнього розвитку суб'єкта і визначенні етапності розвитку основних подій. Керівництво підприємства, не маючи розробленої стратегії, здійснює управління ним у "ручному режимі", керуючись тактичними цілями. Корпоративна стратегія підприємства по суті є процесом розроблення векторів його перспективного розвитку на основі визначення якісно нових цілей, категорій та індикаторів їхнього досягнення, погодження внутрішніх ресурсів підприємства з умовами макросередовища та впровадження комплексу заходів, що будуть забезпечувати їх досягнення.

Концептуальні основи використання стратегії в управлінні розробили І. Ансофф, А. Чандлер та К. Ендрюс тільки в 60-х роках ХХ ст. У процесі розвитку стратегічного управління сформулювалися різні підходи до визначення

стратегії. Так, перший підхід визначає стратегію як "...засіб досягнення окреслених цілей підприємства..". Основоположником цього підходу можна назвати А. Чандлера, який стратегію представив як "...визначення ключових довгострокових цілей та завдань підприємства, пріоритетного курсу дій та розподіл ресурсів, необхідних для їхнього досягнення.." [11, с. 129]. Відповідно до другого підходу стратегію розуміють як "...встановлену послідовність дій..". Прихильником цього підходу є Б. Карлоф [12 с. 91]. Представники третього підходу пов'язують стратегію із "...процесом прийняттям рішень.." (Ансофф І.) [9, с. 59]. Крім того, потрібно зазначити і про певний комплексний підхід до визначення стратегії, яким не тільки поєднуються окремі елементи інших підходів, але й істотно розширюються межі використання стратегії [13, с. 106].

Стратегія посилення позиції на ринку може здійснюватися за допомогою наступних стратегій (рис. 1).

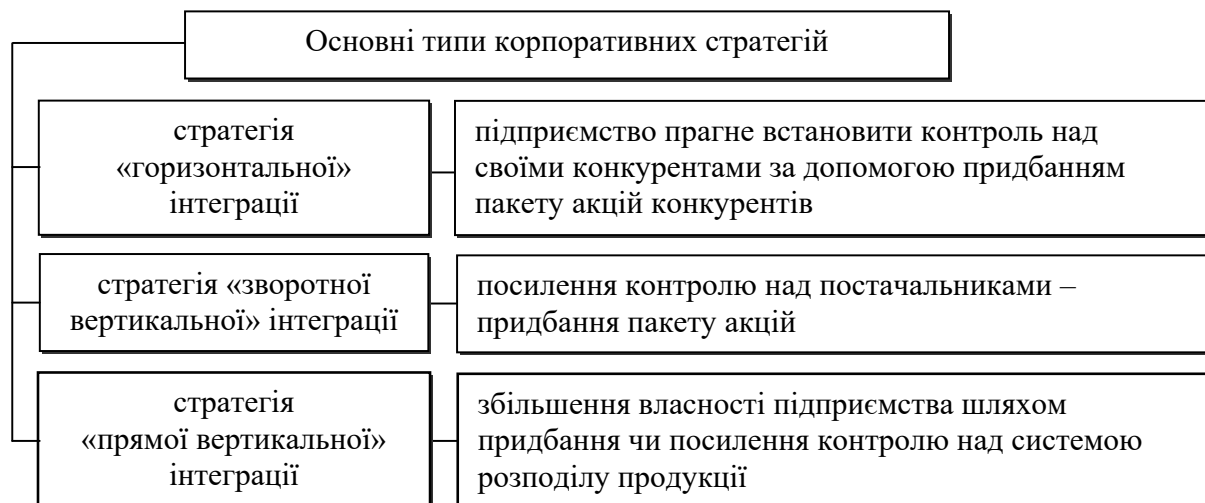

Рис. 1. Основні типи корпоративних стратегій [4, с. 169]

Стратегія диверсифікації може реалізовуватись за допомогою наступних стратегій (рис. 2).

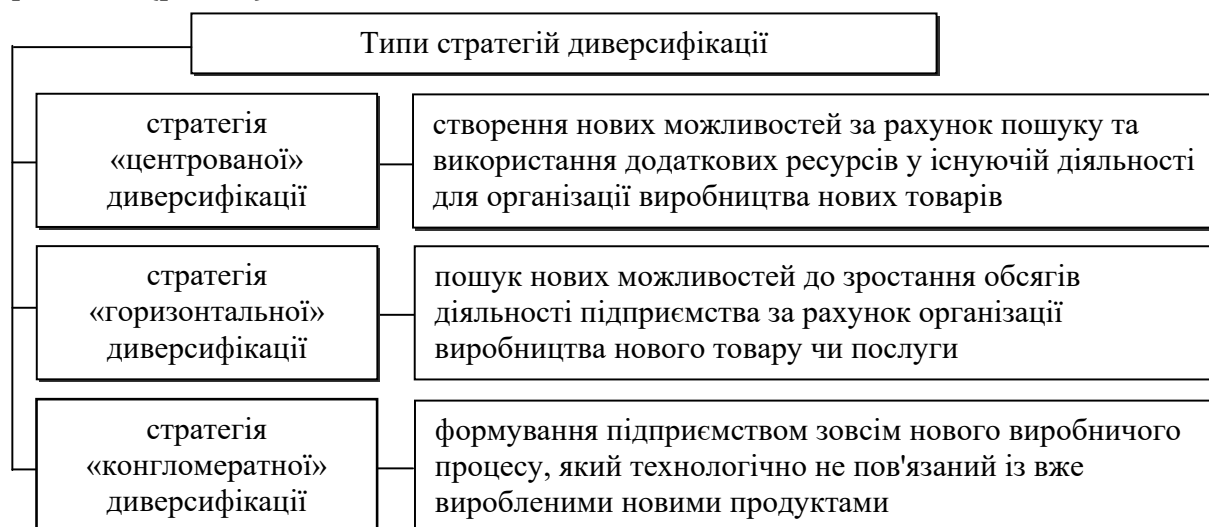

Рис. 2. Типи стратегій диверсифікації [4, с. 169]

Слід відмітити, що практика діяльності провідних світових компаній свідчить, що підприємство може одночасно впроваджувати декілька стратегій, що особливо поширено в багатогалузевих компаніях. У даному контексті використовується комбінована стратегія.

Зважаючи на існування різних підходів до визначення дефініції "корпоративна стратегія" та низки типів стратегій, керівництву компаній, особливо малого та середнього бізнесу досить важко обрати правильний варіант стратегії і на цій основі сформулювати відповідний план дій, що дасть змогу компанії закріпити конкурентні переваги та здійснювати прибуткову діяльність. На нашу думку, наступний алгоритм дій дасть змогу керівництву обрати найбільш вдалу корпоративну стратегію (табл. 1).

SWOT-аналіз передбачає оцінювання сильних і слабких сторін підприємства, його можливостей та загроз. Поширеним методом аналізу зовнішнього середовища підприємства є PESTEL-аналіз, що використовується для ідентифікації основних груп факторів макросередовища [5, с. 115]. SPACE-аналіз є комплексним методом оцінювання положення підприємства на ринку та вибору оптимальної стратегії розвитку [3].

Таблиця 1

**Алгоритм дій, пропонований до використання
 керівництвом компанії при розробці корпоративної стратегії**

№	Етап	Інструментарій стратегічного аналізу
1	Визначення мети та цілей діяльності підприємства на ринку товарів та послуг	дерево цілей, канва бізнес-моделі
2	Виокремлення стратегічних зон господарювання (бізнес-одиниць), визначення цілей та векторів діяльності даних підрозділів в загальній структурі підприємства	за принципом інтегрованого управління – дерево цілей, канва бізнес-моделі
3	Оцінювання сильних та слабких сторін компанії та її конкурентів	SWOT-аналіз, аналіз конкурентоспроможності
4	Аналіз чинників зовнішнього спрямування	SWOT-аналіз, PESTEL-аналіз, SPACE-аналіз
5	Деталізація заходів на перетині квадрантів "сильні сторони/можливості" та "слабкі сторони/загрози"	SWOT-аналіз
6	Узагальнення результатів дослідження із метою визначення стратегічного вектору діяльності компанії та вибору типу корпоративної стратегії	матриця Ансоффа, матриця GE / McKinsey, матриця BCG, ABC-аналіз
7	Узгодження результатів формування корпоративної стратегії	матриця розподілу відповідальності, цикл Демінга
8	Інтеграція стратегії у діяльність підприємства	матриця контролю виконання завдань

Джерело: розроблено автором.

Матриця BCG є інструментом портфельного аналізу. Вона базується на займаній частці ринку та його темпах зростання [10]. У матриці GE/McKinsey фактор росту ринку трансформований в багатофакторне поняття "привабливість ринку", а фактор частки ринку використовується для оцінки стратегічного потенціалу бізнес-одиниць [6, с. 188]. ABC-аналіз є методом класифікації товарів за пріоритетністю на основі обраних критеріїв, де *A* – високий пріоритет, *B* – середній пріоритет, *C* – низький пріоритет. ABC-аналіз базується на принципі Парето (правило 80/20) [8].

Запропонований алгоритм може допомогти структурувати підходи компанії в процесі розробки та реалізації корпоративної стратегії, дати змогу систематизувати інструменти стратегічного аналізу та організувати роботу персоналу в напрямку досягнення поставлених стратегічних цілей. На підприємствах малого та середнього бізнесу задачі із питань розробки та впровадження в діяльність корпоративної стратегії покладаються на керівника компанії. У великих корпораціях в розробці стратегії задіяний персонал різних департаментів, зокрема департаменту маркетингу (оцінювання сильних та слабких сторін компанії та її конкурентів; аналіз чинників зовнішнього спрямування); департаменту розвитку бізнесу (визначення мети та цілей діяльності підприємства на ринку товарів та послуг; виокремлення стратегічних зон господарювання (одиниць), визначення цілей та векторів діяльності даних підрозділів у загальній структурі підприємства).

Отже, проаналізувавши підходи до визначення стратегії, можна зробити висновок, що вони в сукупності формують загальне уявлення про стратегію як модель, яка є багатограним поняттям та будучи прив'язаною до фактичних умов функціонування підприємства, може забезпечити досягнення ним заздалегідь встановлених цілей шляхом реалізації певної чітко обґрунтованої послідовності дій. Лише при виконанні структурованого алгоритму дій можливою є розробка дієвої корпоративної стратегії, яка дасть змогу компанії досягнути поставлених цілей та збільшити частку на ринку товарів та послуг.

Список використаних джерел

1. Берницька Д. Стратегічний аналіз зовнішнього середовища підприємства методом PEST/STEP аналізу. *Економічний аналіз*. 2012 рік. Випуск 11. Частина 2. С. 41–45.
2. Водолажська Т. О. Операційна стратегія: дефініція поняття та місце у піраміді стратегій підприємства. *Економіка транспортного комплексу*. 2023. Вип. 42. С. 182–193.
3. Гайденок С.М., Телятник С.В. SPACE-аналіз стратегічних перспектив підприємства. *Матеріали II міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки"*. 2016.

4. Кононова І. В. Класифікація стратегій розвитку соціально-економічних систем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 12. С. 167–171.
5. Міщенко А. П. Стратегічне управління. Київ "Центр навчальної літератури", 2004. 336 с.
6. Рудченко Н. В. Багатофакторна матриця "Мак-Кінсі": переваги та недоліки. *Стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств у сучасних умовах господарювання*: зб. тез доп. VII Всеукр. наук.-практ. заоч. конф.; м. Черкаси, 17 квітня 2020 р. С. 188–190.
7. Стратегічний менеджмент: навч. посіб. За заг. ред. Бутка М. П. К.: "Центр учбової літератури", 2016. 376 с.
8. Що таке ABC-аналіз, як і для чого його проводити в категорійному менеджменті. URL: <https://pricer24.com/uk/blog/shho-take-abs-analiz-yak-i-dlya-chogo-jogo-provoditi-v-kategorijnomu-menedzhmenti>
9. Ansoff H. I.: *Strategia*, Book Comp, New York, 2007.
10. BCG матриця: Ефективне управління асортиментом мережі. URL: <https://datawiz.io/uk/blog/bcg-matrix-efficient-chain-assortment-management>
11. Chandler A.D. *Strategy and structure; Chapters in the History of the history of the Industrial Enterprises*. MIT Press. Cambridge. 1962. 463 p.
12. Karloff B. *Business Strategy: A Guide to Concepts and Models*. Springe. 1989. 166 p.
13. Kotter J., Schlesinger L. *Choosing Strategies for Change*, Harvard Business Review, 2008. July-August Issue.
14. Thompson A., Strickland A. *Strategic Management*. McGraw-Hill Education. Edition 12. 2001.

СЕКЦІЯ 6. МАРКЕТИНГ
SECTION 6. MARKETING

УДК 658.8:159.944

JEL Classification: M31, D91

Гармаш К. О.,

здобувачка вищої освіти,
Державний торговельно-
економічний університет, м. Київ

Науковий керівник:

Дубовик Т. В.,

д-р екон. наук, професор
кафедри журналістики та реклами,
Державний торговельно-
економічний університет, м. Київ

**ЕМОЦІЙНИЙ БРЕНДИНГ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОБУДОВІ
ДОВГОСТРОКОВИХ ВІДНОСИН З КЛІЄНТАМИ**

У сучасному світі з високою насиченістю ринку товарами та послугами, споживачі все частіше керуються не раціональними міркуваннями, а емоційними факторами при прийнятті рішень про покупку. Традиційні маркетингові підходи, зосереджені виключно на функціональних характеристиках продукту та ціновій політиці, втрачають свою ефективність. На їх місце приходить емоційний брендинг – стратегічний підхід, що спрямований на формування глибокого емоційного зв'язку між брендом та його цільовою аудиторією. Цей зв'язок базується на розумінні психології споживачів, їхніх прихованих бажань, цінностей та прагнень. Саме емоційний брендинг дозволяє компаніям виділитися серед конкурентів, створити потужну ідентичність бренду та побудувати довгострокові відносини з клієнтами, що базуються не лише на задоволенні функціональних потреб, а й на спільних цінностях, довірі та емоційному резонансі.

Актуальність дослідження емоційного брендингу зумовлена трансформацією споживчої поведінки у цифрову епоху, де емоційні фактори стають визначальними для формування лояльності до бренду. Сучасні дослідження демонструють, що 64% споживачів здійснюють покупки у брендів, з якими відчувають емоційний зв'язок, а 86% клієнтів готові платити більше за продукцію бренду, якому довіряють [1]. Особливої актуальності ця тема набуває в контексті розвитку штучного інтелекту та гіперперсоналізації в

маркетингу, які за даними прогнозів Kantar на 2025 рік, стануть основними трендами в брендингу [2]. Мета даного дослідження полягає у визначенні найголовніших механізмів формування емоційного зв'язку між брендом та споживачами, аналізі їх впливу на лояльність клієнтів та дослідженні сучасних стратегій емоційного брендингу, що допомагають розвитку довгострокових відносин між компанією та її цільовою аудиторією.

Емоційний брендинг як концепція була сформульована та популяризована Марком Гобе, за його визначенням, емоційний брендинг передбачає зміну фокусу від сприйняття споживачів як простих покупців до розуміння їх як цілісних особистостей з комплексом емоцій, бажань та потреб. Це вимагає від компаній нового підходу, заснованого на 4-х ключових принципах: сприйняття клієнтів як повноцінних особистостей, а не просто покупців; надання продуктів та послуг, що відповідають очікуванням; формування стосунків на основі довіри та лояльності; підтримка постійної комунікації для закріплення цих відносин [3].

На відміну від традиційних маркетингових підходів, емоційний брендинг звертається безпосередньо до людських почуттів та підсвідомості. Це важливо, адже відповідно до досліджень у сфері нейромаркетингу, до 95% споживчих рішень приймаються на підсвідомому чи несвідомому рівні, зокрема під впливом емоцій. Раціональні аргументи, такі як ціна та технічні характеристики, часто відходять на другий план, коли між брендом та споживачем формується емоційний зв'язок. Це підтверджується статистикою: клієнти, які мають емоційний зв'язок з компанією, залишаються з нею в середньому 5,1 роки порівняно з 3,4 роками для тих, хто просто задоволений продуктом [4, с. 20].

Ключовим елементом емоційного брендингу є сторітеллінг – створення та трансляція історій, які викликають емоційний відгук у аудиторії. Він дозволяє транслювати цінності та ідеї компанії у формі, яка природно сприймається людьми, оскільки наш мозок еволюційно запрограмований на сприйняття інформації через історії. Історії, що викликають сильні емоції запам'ятовуються значно краще, ніж звичайні рекламні повідомлення. Успішним прикладом є компанія Patagonia, яка розповідає історії про свої зусилля щодо збереження природи та боротьби за екологію, тим самим створюючи емоційний зв'язок з екологічно свідомими споживачами [2]. Важливістю емоційного брендингу також є автентичність та послідовність у комунікації. Компаніям потрібно розповідати справжні історії з демонстрацією реальних людей і їхнього досвіду, говорити чесно про цінності та місію і активно залучати аудиторію до діалогу в спільноті бренду, оскільки сучасні споживачі надзвичайно чутливі та швидко розпізнають фальш у комунікації брендів.

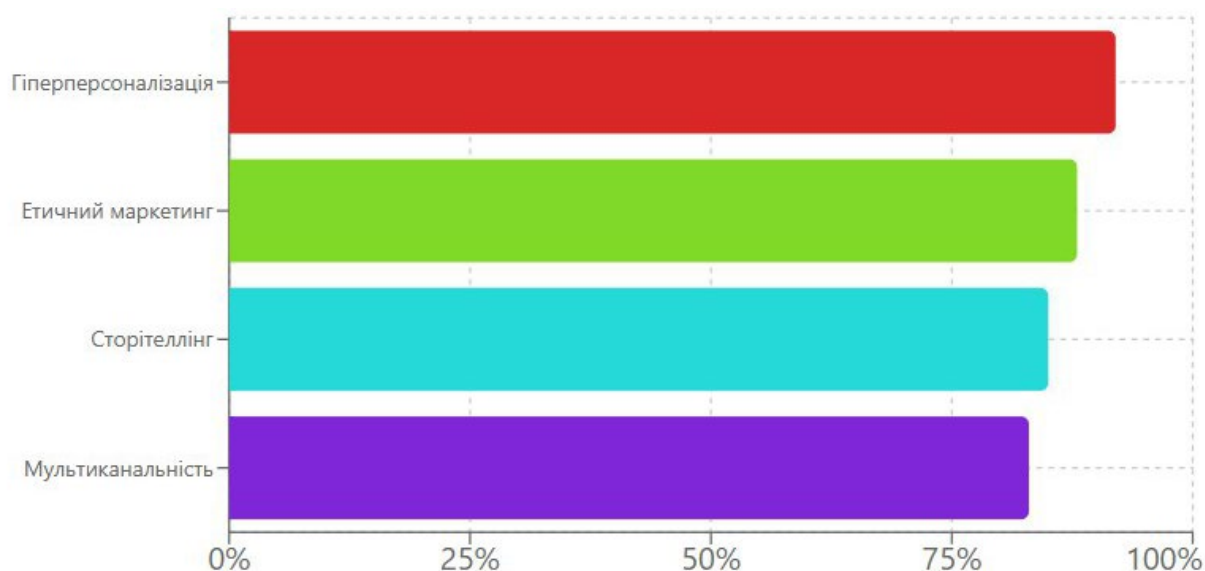

Рис. 1. Тренди брендингу 2025 за прогнозами Kyivstar Business Hub
Джерело: створено автором на основі [5].

Варто відзначити, що успішний емоційний брендинг вимагає глибокого розуміння емоційних тригерів цільової аудиторії. Як зазначається у дослідженнях Kyivstar Business Hub, ставити споживачам прямі запитання недостатньо, бо вони часто не усвідомлюють власних мотивацій. Натомість рекомендується використовувати непрямі методи дослідження, такі як прохання змодельовати поведінку в певних ситуаціях або розповісти про минулий досвід, що демонструє значення емоційних факторів для клієнта. Важливо також регулярно оновлювати такі дослідження, оскільки емоційні мотиватори можуть змінюватися з часом. Процес покупки при наявності емоційного зв'язку з брендом суттєво відрізняється від раціонального вибору. Коли споживач робить покупку на основі раціональних міркувань, він зазвичай витрачає багато часу на порівняння характеристик та цін. Натомість при наявності емоційного зв'язку вибір відбувається швидше та більш інтуїтивно, з меншою увагою до ціни. Такі методи мають значний вплив на рішення про покупку, адже під впливом емоцій люди легше приймають рішення, що підтверджується численними дослідженнями в галузі поведінкової економіки. Одним з найяскравіших прикладів успішного застосування емоційного брендингу є компанія Apple. За словами Стіва Джобса, Apple намагається знайти точки перетину технологій та гуманітарних наук, технологій та креативності. Кожна презентація нового продукту Apple розроблена з метою викликати емоційний відгук у аудиторії. Легендарна фраза Джобса "Сьогодні Apple збирається перевинайти телефон" під час презентації першого iPhone у 2007 році є прикладом такого підходу. Результатом цієї стратегії є високий рівень лояльності клієнтів, які готові купувати нові продукти компанії

одразу після їх виходу, керуючись не стільки раціональними міркуваннями, скільки емоційним зв'язком з брендом [5].

Формування лояльності клієнтів є одним з ключових результатів успішного емоційного брендингу. Важливо розуміти різницю між справжньою, латентною та хибною лояльністю. Справжня лояльність базується на емоційній прихильності до бренду і характеризується повторними покупками та готовністю рекомендувати бренд іншим. Латентна передбачає емоційну симпатію до бренду, але відсутність регулярних покупок (часто через фінансові обмеження або специфіку продукту). Хибна лояльність базується лише на звичці чи відсутності альтернатив, без емоційного зв'язку, і легко руйнується при появі кращої пропозиції від конкурентів.

З точки зору економічної ефективності, емоційний брендинг демонструє вражаючі результати. Споживачі, які мають емоційний зв'язок з брендом, у середньому на 52% цінніші для компанії, ніж просто задоволені клієнти. Це проявляється у різних галузях: на 27% більше візитів до ресторанів швидкого харчування, на 103% більше покупок засобів для прибирання, на 52% більше покупок в онлайн-магазинах. Крім того, такі клієнти вище оцінюють бренди (71% проти 45% у задоволених клієнтів без емоційного зв'язку), що відкриває можливості для преміального ціноутворення [5].

Важливим інструментом підтримки емоційного зв'язку з клієнтами є мультиканальний маркетинг, який дозволяє взаємодіяти з аудиторією через різні точки контакту. Успішний бренд має бути присутнім у всіх релевантних каналах комунікації та забезпечувати послідовний досвід взаємодії, що підтримує емоційний зв'язок з клієнтами. Це також дозволяє знизити ризики залежності від одного каналу залучення клієнтів та оптимізувати маркетингові витрати. А саме сучасні CRM-системи з функціями автоматизації дозволяють забезпечити персоналізоване спілкування з клієнтами в реальному часі, що є особливо важливим у контексті емоційного брендингу, тоді персоналізація комунікації, пропозицій та обслуговування на основі аналізу даних про клієнтів стає не просто конкурентною перевагою, а необхідною умовою для формування емоційного зв'язку в цифрову епоху.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що у світі, де споживачі щодня стикаються з сотнями брендів, саме емоційний зв'язок стає тим фактором, який визначає вибір та лояльність. Статистичні дані переконливо свідчать про економічну ефективність цього підходу: клієнти з емоційним зв'язком залишаються з брендом на 50% довше, ніж просто задоволені споживачі, 86% клієнтів готові платити більше за бренд, якому довіряють, а 65%

продажів компаній припадає саме на лояльних клієнтів [1]. Ключовими елементами успішного емоційного брендингу є автентичність, сторітеллінг, послідовність у комунікації та глибоке розуміння емоційних тригерів цільової аудиторії. Технологічні інновації, зокрема у сфері штучного інтелекту та аналізу даних, відкривають нові можливості для гіперперсоналізації взаємодії з клієнтами. Прогнози на 2025 рік вказують на зростання важливості етичного маркетингу, оскільки споживачі все більше цінують соціальну відповідальність брендів. Таким чином, емоційний брендинг є не просто маркетинговою стратегією, а фундаментальним підходом до ведення бізнесу, який дозволяє створювати довгострокові, стійкі та взаємовигідні відносини між компаніями та їхніми клієнтами.

Список використаних джерел

1. Калюжна К., Прохода О. Сила бренду: як побудувати впізнаваність та емоційний зв'язок із клієнтами [Запис вебінару] | SendPulse UA. *Блог про email та інтернет-маркетинг*. URL: <https://sendpulse.ua/blog/brand-power> (дата звернення: 15.05.2025).
2. Marketing Trends. Kantar : [Електронний ресурс] URL: <https://www.kantar.com/campaigns/marketing-trends> (дата звернення: 15.05.2025).
3. Маркетингові стратегії у цифрову еру [Відео]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rTi8ERePgvI> (дата звернення: 15.05.2025).
4. Вовченко Д. Перспективи розвитку та впровадження нейромаркетингу : [Кваліфікаційна робота магістра] : Маркетинг 075. Запоріжжя, 2023. 94 с. URL: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/18561/1/Вовченко%20Дмитро_%20Маркетинг_2023.pdf (дата звернення: 15.05.2025).
5. KMBS. Емоційний брендинг в цифрову епоху: що це та як його використовувати | Kyivstar Business Hub : *Kyivstar Business Hub – корпоративний блог для бізнесу* : [Електронний ресурс] URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/emocijnij-brening-v-czifrovu-epohu-shho-cze-ta-yak-jogo-vikoristovuvati> (дата звернення: 15.05.2025).

УДК [631.95:502.174]:658.8

JEL Classification: M31, Q13

Лазебник В. В.,

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, м. Київ

МАРКЕТИНГОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЛЕОНАРДИТУ В ОРГАНІЧНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Органічне виробництво в Україні набирає обертів у контексті Європейського "зеленого курсу", що передбачає екологізацію аграрного сектору. У цьому контексті зростає попит на ефективні й екологічно безпечні добрива. Леонардит – природне джерело гумінових кислот – виступає перспективною альтернативою хімічним препаратам, однак його широке впровадження потребує грамотної маркетингової стратегії [1-2].

Наведена таблиця 1 узагальнює ключові маркетингові параметри, які визначають потенціал леонардиту як продукту для просування на ринку органічного землеробства. Вона дозволяє оцінити товар з позицій маркетингового комплексу (product, price, place, promotion), а також сформулювати унікальну торгову пропозицію (УТП) для різних споживчих сегментів.

Таблиця 1

Маркетингові характеристики леонардиту

Показник	Характеристика
Походження	Леонардит є природною формою окисленого бурого вугілля, з високим вмістом гумінових і фульвових кислот (до 85%), що робить його ефективним для біологічного живлення ґрунту.
Унікальна торгова пропозиція (УТП)	"Екологічне добриво природного походження, яке відновлює родючість ґрунтів і активізує мікрофлору" – підкреслюється природність, довготривалий ефект і дія на глибинному рівні ґрунту.
Сегменти споживачів	Основними цільовими сегментами є фермерські господарства, сертифіковані органічні виробники, агрохолдинги, експортно-орієнтовані компанії, а також аграрії, що працюють у зонах деградованих ґрунтів.
Канали збуту	Оптимальними каналами є спеціалізовані аграрні платформи, інтернет-магазини добрив, участь у виставках (AgroExpo, Biofach), співпраця з дистриб'юторами, а також B2B-продажі через агросервісні центри.
Основні конкуренти	До прямих конкурентів належать: компост, біогумус, торф, сапропель, гумати натрію та калію (імпортного та вітчизняного походження), деякі з яких можуть мати нижчу ціну, але коротший ефект.

Джерело: запропоновано на основі [1-5]

Леонардит має чіткі конкурентні переваги завдяки високому вмісту гумусових речовин, довготривалому впливу на структуру ґрунту та екологічній безпечності. Для ефективного просування слід акцентувати саме на цих характеристиках у брендovих і комунікаційних кампаніях [5-6].

Успішне виведення леонардиту на аграрний ринок, особливо в умовах активного розвитку органічного виробництва, вимагає комплексного застосування сучасних маркетингових стратегій. Урахування специфіки цільової аудиторії, потреб аграрного сектору, а також глобальних трендів у сталому сільському господарстві є критично важливим для формування сталого попиту.

Таблиця 2 дозволяє системно оцінити маркетингові можливості для просування леонардиту та визначити, які саме напрямки варто розвивати залежно від аудиторії та ринку.

Таблиця 2

Сучасні маркетингові стратегії просування леонардиту

Стратегія	Суть	Конкретні інструменти та підходи
Позиціонування	Формування уявлення про леонардит як екологічно чисте добриво для відновлення родючості	- Екологічне позиціонування- УТП: "Сила гумусу з природи"- Акцент на тривалій дії
Брендинг	Створення впізнаваного образу леонардиту як національного еко-продукту	- Сертифікація (Organic Standard, USDA Organic)- Розробка логотипу, дизайну упаковки- Гасло
Цінова стратегія	Преміальне ціноутворення як відображення високої ефективності та натуральності	- Висока ціна для сегменту органіки- Знижки для гуртовиків- Вартість/ефект для фермерів
Комунікація	Формування обізнаності про продукт через аграрну просвіту та партнерство з лідерами думок	- Відеоогляди, польові демонстрації- Публікації у ЗМІ- Участь у виставках (AgroExpo)
Цифрові канали	Просування через онлайн-платформи, соціальні мережі, інтерактивні сервіси	- SEO та блог-контент- Сайт з калькулятором дозування- Платформи AgroPortal, AgroChart
Агрономічна підтримка	Побудова довгострокової довіри через супровід клієнтів та рекомендації	- Консультації агрономів- Навчальні матеріали- Прямий контакт з виробником

Джерело: запропоновано автором на основі [3; 7].

Комплекс наведених сучасних маркетингових стратегій підкреслює необхідність багаторівневого підходу до просування, а саме:

- позиціонування забезпечує цілісну комунікацію з ринком;
- брендинг створює довіру через стандартизацію і візуальну впізнаваність;
- цінова політика відображає справжню вартість продукту та орієнтує його на сегмент "професійного органічного фермерства";

- комунікація та цифрові канали дозволяють ефективно працювати як з локальними клієнтами, так і з глобальними ринками;

- агрономічна підтримка підсилює лояльність споживачів і підвищує рівень ефективності застосування добрива.

Маркетингові засади використання леонардиту в органічному виробництві ґрунтуються на поєднанні науково підтверджених агрономічних переваг продукту та сучасних інструментів просування, орієнтованих на цільові сегменти ринку. Леонардит, як природне джерело гумінових кислот, володіє унікальними властивостями, які задовольняють актуальні потреби аграрного сектору: екологічність, тривалий ефект на ґрунт, відновлення біологічної активності та підвищення врожайності.

У сучасних умовах зростаючого попиту на органічну продукцію, а також на фоні глобального екологічного тренду, леонардит має усі передумови для успішного позиціонування як основа сталого добривного підходу. Його просування має спиратися не лише на традиційні канали, але й на цифрові платформи, освітні кампанії, участь у виставках та агрополітичну підтримку. У результаті, саме маркетинг здатен перетворити леонардит із нішевого ресурсу на ключовий елемент інноваційного органічного землеробства в Україні та світі.

Список використаних джерел

1. Engin V. Taylan, Cöcen E. İlknur. Leonardit ve humik maddeler. *MT Bilimsel*, 2012, 2: 13-20.
2. Engin Vedat Taylan, Cöcen İlknur; İNCİ, Uğur. Türkiye’de leonardit. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 2012, 1: 435-443.
3. Лазебник В.В. Світовий досвід формування маркетингових стратегій на ринку органічних добрив. *Collection of scientific papers "SCIENTIA"*, 2025, March 7, 2025; Stockholm, Sweden: 39-41.
4. Переваги використання леонардиту. *Суперагроном*. <https://superagronom.com/dobryva-kompleksni/leonardit-id18546> (дата звернення: 29.04.2025).
5. Хімія із глибин землі на користь ґрунту, клітині та рослині. *Агробізнес сьогодні*. <https://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/10483-khimia-iz-hlybyn-zemli-na-koryst-gruntu-klityni-ta-roslyny.html> (дата звернення: 29.04.2025).
6. Перегній та гумінові препарати як фактор, що підвищує ефективність рядкового удобрення. *АгроБіо*. <https://agro.bio/humus-and-humic-preparations-as-a-factor-increasing> (дата звернення: 29.04.2025).
7. Лазебник В.В. Маркетингові дослідження у сфері агробізнесу: нові виклики. *Collection of scientific papers "ΛΟΓΟΣ"*, 2025, February 14, 2025; Boston, USA: 36-42.

СЕКЦІЯ 7. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ
SECTION 7. PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

УДК 35.07:004.738.5(477)
JEL Classification: H83, O38

Бира І. Р.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний університет
"Львівська політехніка", м. Львів

**ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ
МОБІЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ**

Всеохоплююча цифровізація призводить до масштабних змін в економіці багатьох країн, включаючи Україну, та стимулює проведення реформ і структурних перебудов у сфері публічного управління. Цифровізація вже протягом тривалого часу виступає рушійною силою трансформації традиційних управлінських моделей, орієнтуючи їх на гнучкість, прозорість і результативність.

Також впровадження цифрових технологій є не лише засобом модернізації управлінських процесів, а й стратегічним чинником соціально-економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної господарства. У цьому контексті цифрова трансформація є ключовою умовою інтеграції України до глобального цифрового ринку та забезпечення її сталого розвитку в умовах посиленої міжнародної конкуренції.

Примітно, що цифрова трансформація стає визначальним фактором підвищення ефективності державного сектору, у результаті чого в системі державного управління стабільно відбувається: (1) впровадження нових техніко-технологічних підходів до організації роботи публічних службовців; (2) перегляд компетентнісної моделі державного регулювання, де перевага надається процесам впровадження та масштабування інноваційно-технологічних розробок; (3) оновлення стандартів професійного розвитку публічних службовців на основі принципів інноваційності, інформатизації, матеріально-технічного озброєння, технологічного оновлення та ін.; (4) активне використання інструментів електронного урядування в публічній роботі державного апарату.

Особливої актуальності в цьому контексті набуває розвиток цифрової мобільності – здатності публічних службовців якісно виконувати свої посадові обов'язки завдяки використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Безперечно, розвиток цифрової мобільності в системі державного регулювання має низку переваг – насамперед дозволяє державним інституціям оперативного реагувати на виклики та непередбачувані зміни, забезпечувати безперервність управлінських процесів, знижувати витрати на утримання апарату державного управління та формувати інноваційне середовище під час ухвалення й впровадження управлінських рішень.

Потрібно погодитися з експертами та дослідниками стосовно актуальності впровадження прикладних підходів модернізації системи державного управління шляхом пріоритетного дотримання та удосконалення базових положень інституційного й нормативно-правового забезпечення цифрової мобільності публічних службовців [1, с. 381–392; 2; 3, с. 271–277]. Такий підхід є необхідним для створення ефективної та адаптованої до сучасних вимог системи державного управління. При цьому йдеться не лише про оновлення законодавчої бази, але й інтеграцію сучасних цифрових технологій та інновацій у практику роботи публічних службовців, створення умов для безпечного й ефективного використання інформаційно-комунікативних платформ.

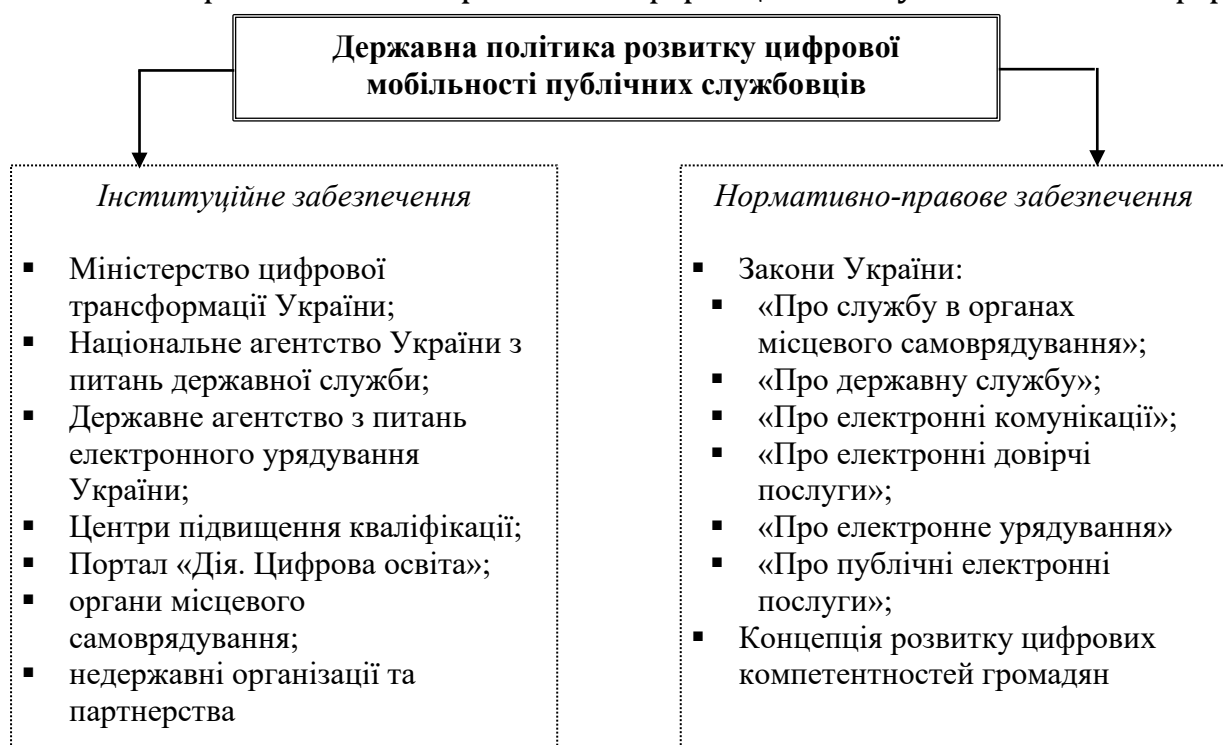

Рис. 1. Елементи інституційно-правового забезпечення державної політики розвитку цифрової мобільності публічних службовців в Україні

Як бачимо з рис. 1, в Україні головними інституціями, що відповідають за формування та реалізацію державної політики розвитку цифрової мобільності

публічних службовців, є (1) Міністерство цифрової трансформації України, (2) Національне агентство України з питань державної служби, (3) Державне агентство з питань електронного урядування України, (4) Центри підвищення кваліфікації, (5) Портал "Дія.Цифрова освіта", (6) органи місцевого самоврядування, (7) недержавні організації та партнерства. Зокрема, основними органами, що відповідають за розвиток цифрової мобільності публічних службовців в Україні, є Міністерство цифрової трансформації, яке координує загальну стратегію цифровізації, та Національне агентство України з питань державної служби, що займається навчанням та розвитком державних службовців.

Примітно, що Державне агентство з питань електронного урядування забезпечує інтеграцію цифрових технологій у державне управління, в той час як Центри підвищення кваліфікації та Портал "Дія. Цифрова освіта" організовують навчання і підвищення кваліфікації публічних службовців. Натомість органи місцевого самоврядування реалізують відповідні ініціативи на місцевому рівні, а недержавні організації та партнерства сприяють впровадженню інноваційних рішень у сфері цифрових технологій.

Стосовно нормативно-правового забезпечення державної політики розвитку цифрової мобільності публічних службовців в Україні слід відзначити низку важливих законодавчих актів, які формують правову основу для цифровізації публічного управління. Йдеться про такі закони України: (1) "Про службу в органах місцевого самоврядування"; (2) "Про державну службу"; (3) "Про електронні комунікації"; (4) "Про електронні довірчі послуги"; (5) "Про електронне урядування"; (6) "Про публічні електронні послуги".

Змістовно, закони, що регулюють цифрову мобільність публічних службовців в Україні, охоплюють різні аспекти електронного урядування та діяльності публічних службовців у цифровому середовищі, зокрема, визначають права та обов'язки службовців на місцевому та державному рівнях, забезпечують розвиток електронної інфраструктури та встановлюють правила для використання електронних підписів і довірчих послуг. Крім того, дотримання таких нормативно-правових актів сприяє інтеграції цифрових технологій в управлінські процеси та покращенню ефективності надання електронних послуг громадянам.

Важливе значення має також Концепція розвитку цифрових компетентностей громадян, яка спрямована на: (1) підвищення рівня цифрової грамотності серед населення та публічних службовців; (2) забезпечення ефективної взаємодії громадян з органами влади через цифрові канали; (3) впровадження практики використання електронних послуг для полегшення доступу до державних ресурсів.

Таким чином, інституційно-правове забезпечення державної політики розвитку цифрової мобільності публічних службовців в Україні охоплює комплекс законодавчих актів, інституційних структур і стратегій, що створюють необхідну правову і організаційну базу для впровадження цифрових технологій у сферу публічного управління.

Список використаних джерел

1. Белікова М. І. Цифровізація публічного адміністрування в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології: Серія "Право"*. 2022. № 8. С. 381-392.
2. Биркович Т. І., Биркович В. І., Кабанець О. С. Механізми публічного управління у сфері цифрових трансформацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1488>.
3. Лупак Р. Л., Штець Т. Ф., Пришляк О. П. Інституціональні аспекти державного регулювання розвитку цифрової економіки України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1. С. 271-277.

УДК 351:004(477)

JEL Classification: H83, O33

Ямковий М. О.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ УКРАЇНИ: СТАН, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Виклики, перед якими постала Україна за останні п'ять років – спочатку глобальна пандемія COVID-19, а згодом повномасштабне вторгнення держави-агресора РФ – поставили перед державою в цілому та окремими державними інститутами нові завдання. Одним із таких завдань стала цифровізація публічного адміністрування, яка є однією з ключових реформ державного управління та чинником впливу на соціальний й економічний розвиток країни.

Початком нового етапу в розвитку публічного адміністрування України можна вважати створення у 2019 році Міністерства цифрової трансформації

України та запуск ініціативи "Держава в смартфоні" [1]. Унаслідок цифрової реформи надання державних послуг стало технологічнішим, більш орієнтованим на потреби громадян і стійкішим до кризових ситуацій.

Цифровізацію у сфері публічного адміністрування слід розглядати в парадигмі переходу державних сервісів та процесів на електронні платформи і забезпечення їхньої взаємодії. Основною метою є підвищення доступності, ефективності та прозорості публічних послуг [2]. Як свідчать дослідження, впровадження цифрових технологій забезпечує кожному громадянину рівний доступ до знань, послуг та інформації, що, своєю чергою, позитивно впливає на якість і результативність державного управління, знижує витрати та сприяє суспільному залученню до управлінських процесів [2].

Початком інституційних змін у публічному управлінні України можна вважати 2020 рік, коли були активізовані ініціативи Міністерства цифрової трансформації України, зокрема запровадження посади CDTO (Chief Digital Transformation Officer) в кожному органі влади. Ці дії забезпечили координацію цифрових реформ на всіх рівнях [1]. Уже в лютому 2020 року було запущено в експлуатацію єдиний державний портал та мобільний застосунок "Дія" (Держава і Я).

За короткий проміжок часу "Дія" не лише здобула широку популярність, а й стала центральним хабом цифрових сервісів. Україна стала першою державою у світі, яка не лише запровадила електронний паспорт громадянина, а й законодавчо прирівняла його до паперового аналога [3].

Цифровізація публічного адміністрування активно розвивалась в Україні ще до лютого 2022 року, а після початку повномасштабного вторгнення електронні інструменти стали не просто зручністю, а критично важливим інструментом підтримки населення та економіки загалом.

Станом на початок 2025 року через державний портал "Дія" можна отримати понад 140 цифрових послуг, а кількість активних користувачів перевищила 22 мільйони [1].

Попри значний прогрес у цифровізації, система публічного адміністрування стикається з численними викликами:

Цифрова нерівність та навички. В Україні спостерігається значний цифровий розрив серед окремих груп населення: люди похилого віку, мешканці сільської місцевості мають обмежений доступ до електронних сервісів через нестачу інфраструктури та цифрових навичок.

Захист даних і кібербезпека. Зростання залежності публічного адміністрування від IT-інфраструктури підвищує вразливість до кібератак і актуалізує проблему захисту персональних даних.

Інституційні та регуляторні виклики. Незважаючи на суттєве оновлення законодавства у сфері електронного урядування, залишаються не врегульовані питання гармонізації українського законодавства із законодавством Європейського Союзу [4].

Організація роботи та людський фактор. Цифровізація потребує насамперед змін в управлінській культурі державної служби, перегляду застарілих практик, що вважалися нормою десятиліттями. Ключовим є забезпечення органів державної влади кваліфікованими працівниками та ІТ-спеціалістами, що потребує підвищення рівня матеріального забезпечення таких фахівців.

Цифровізація публічного адміністрування в Україні має значний потенціал, проте його реалізація тісно пов'язана з подоланням викликів і бар'єрів, які супроводжують цей процес. У перспективі цифровізація стане основою прозорого державного управління, підзвітності влади та рушієм сталого економічного й соціального розвитку.

Список використаних джерел

1. Mamedieva G. Ukraine's Digital Transformation: Innovation for Resilience. CID Harvard. URL: <https://hks.harvard.edu> (дата звернення: 08.05.2025).
2. Nicolina I. I. Аналіз тренду цифрової трансформації публічного управління та адміністрування в Україні. *Публічне управління та адміністрування*. 2020. № 19. URL: <http://pag-journal.iei.od.ua> (дата звернення: 08.05.2025).
3. В Україні прирівняли електронний паспорт до паперового. MediaSapiens. 30.03.2021. URL: <https://ms.detector.media> (дата звернення: 08.05.2025).
4. Комітет Верховної Ради України з цифрової трансформації. Рухаємось до Єдиного цифрового ринку ЄС. 15.04.2025. URL: <https://rada.gov.ua> (дата звернення: 08.05.2025).

СЕКЦІЯ 8. ТУРИЗМ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА
SECTION 8. TOURISM, HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

УДК 338.467

JEL Classification: Z32, L83

Палала Н. В.,
д-р с.-г. наук, професор,
завідувач сектором розвитку сільських територій,
Інститут агроєкології і природокористування НААН, м. Київ

**ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО
ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Останніми роками, у зв'язку з поширенням пандемії COVID-19, стали актуальними соціально орієнтовані види туризму як у світі загалом, так і в Україні зокрема, а саме: лікувально-оздоровчий, екологічний, сільський (зелений), рекреаційний, гастрономічний, спортивний та інші види туризму. Якщо у світі на даний час активно розвивається міждержавний вид туризму, то в Україні, на превеликий жаль, у зв'язку з війною, яку розв'язала проти нас росія, українці продовжують надавати перевагу внутрішньому туризму.

Ринок туризму дуже вразливий до змін різного походження: стихійні лиха, епідемії, соціально-економічні та політичні кризи, воєнні конфлікти, що призводять до дестабілізації ситуації всередині країни. Це підтверджується проблемою в туристичній галузі України, яка з початком повномасштабної війни пережила справжній крах. Вже два роки українським туристам недоступні морські курорти. Чимало з них знаходиться в окупації або в безпосередній близькості до зони проведення бойових дій (Запорізька, Херсонська, Миколаївська та Одеська області), не говорячи про АР Крим. Зокрема, велика кількість туристичних компаній закрилася або перепрофілювала свою діяльність, а готелі, санаторії та туристичні бази, приймають біженців з окупованих територій. Ситуацію ускладнює ще й те, що небо над Україною закрито для польотів. Попри військові дії, які продовжуються в багатьох областях нашої держави, та встановлені обмеження, туристичний сектор продовжує працювати в безпечних регіонах, де не ведуться активні бойові дії [1].

Особливо від війни постраждав перспективний медичний туризм – оздоровлення, репродуктивна медицина та стоматологія. Іноземці бояться їхати в Україну, а самі українці не мають на це коштів. Більшість санаторіїв перепрофілювалися на реабілітаційні центри та приймають постраждалих від війни.

Незважаючи на поглиблення кризи у туристичному бізнесі, і на практичне знищення туризму у південних областях України, туристичний потенціал нашої країни залишається достатньо високим. У цілому, на території нашої держави знаходиться 170 тис пам'яток, 65 історико-культурних заповідників, 6 культурних об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО [2]. Українська туристична галузь приваблює туристів лікувальними водами Львівщини та Закарпаття, гірськими розвагами Буковелю, історичними місцями Полтавщини, соляними шахтами Донеччини, лікувальними грязями та морськими курортами Херсонщини й Одещини.

Як завжди, з початком літнього сезону на ринку вітчизняного туризму починають з'являтися запити українців на відпочинок. Переважно їх цікавить внутрішній туризм. Переважаючими напрямками, які приваблюють українських туристів, залишаються умовно-безпечні регіони Львівщини, Івано-Франківщини та Закарпаття. Великий попит спостерігається на поїздки у Карпати. Нещодавно почали відновлюватися екскурсійні тури в замки та музеї, які через воєнний стан довгий час не працювали. Підвищується зацікавленість до екскурсій Київщиною та Полтавщиною [3]. Поступово відкриваються дитячі табори. Переважно, вони діють в західній частині України – на Львівщині, Івано-Франківщині та Закарпатті.

Проте слід враховувати, що в таких умовах внутрішній туризм має особливості, пов'язані з дозволами та обмеженнями, які діють під час війни у відносно безпечних західних та центральних регіонах країни. Їх повинні враховувати не тільки туристи, а й туристичні компанії. Формування маршрутів має відбуватися з урахуванням доступності розташування бомбосховищ; дії комендантської години, яка в умовах воєнного стану в усіх областях України встановлена з 23:00 до 05:00; дотримання заборон (прогулянки та екскурсії біля об'єктів критичної чи військової інфраструктури, проведення масових заходів, відвідування лісів, водойм та гірських маршрутів у різних регіонах України, відпочинок у прифронтових зонах та подорожі по територіях, які знаходяться чи були в окупації).

Туристична галузь в Україні є однією з основних в економічному значенні. З розвитком туризму в країні паралельно розвивається транспортна інфраструктура, покращується екологічний стан навколишнього середовища поблизу туристичних маршрутів та рекреаційних зон, поліпшуються міська та комунальна інфраструктури. Туризм, як вид послуг, дає можливість розвиватися бізнесу та підприємствам, пов'язаних з торгівлею. А ще розвиток туризму сприяє створенню значної кількості робочих місць і способів заробітку.

До початку повномасштабної війни в Україні частка прибутку з туристичних подорожей складала вагомую частину в бюджеті держави. Згідно рейтингу,

проведеним сайтом **SaveOnEnergy**, у 2021 р. Україна увійшла до списку найкращих туристичних країн Європи. Вона була визнана однією з найкращих держав для туристичних походів [4] та посіла перше місце в рейтингу найдоступніших країн для подорожей автомобілем [5]. Згідно з даними Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ), у 2021 році Україну відвідало понад 4 мільйони туристів, що на 26% більше, ніж у 2020 році.

Державна агенція з розвитку туризму провела власне опитування українців і з'ясувала, що з початку війни понад 45% опитаних українців подорожували країною з туристичною метою. Зараз туристична галузь тримається переважно на внутрішньому туризмі. З початку війни понад 45% українців подорожували країною.

Таблиця 1

Найбільш популярні види внутрішнього туризму в Україні під час війни [6]

Види туризму	Внутрішні туристи, %
Піші прогулянки	54,0
Культурний туризм (екскурсії, музеї)	28,4
Відпочинок на пляжі	23,1
Подієвий туризм (заходи, фестивалі)	22,8
Гастрономічний туризм	21,8
Активний відпочинок	16,0
Екотуризм	11,0
Рекреаційний туризм	9,0

У 2022 р. представники туристичної галузі України сплатили 1,5 млрд грн туристичного збору. Це на 31% менше, ніж у 2021 році, коли надходження у державний бюджет були 2,2 млрд грн. Західні регіони України – серед лідерів. На 17% більше податків сплатили готелі і турбази на Рівненщині – 3,4 млн грн. Заклади гостинності на Львівщині сплатили 60,4 млн грн, а на Житомирщині – 2,2 млн грн. Найбільший спад надходжень до бюджету від туристичної галузі стався у шести регіонах, які перебувають у зоні активних бойових дій. У Луганській області – на 100%, Херсонській – на 97%, Донецькій – на 87%, Запорізькій – на 79% [7].

За даними одного з найбільших туроператорів країни Join UP, внутрішній туризм в Україні зараз перебуває на піку зростання. Попит спровокували, зокрема, обмеження на виїзд чоловіків із країни та економічне становище туристів, які раніше обирали іноземні курорти. Попит на внутрішні напрямки зріс у дев'ятеро порівняно з 2022 роком та у 2,5 рази порівняно з 2021 р. Основний туристичний напрямок – курорти на Заході України.

З початком 2024 р. внутрішній та зовнішній туризм дещо активізувався, однак є дуже обмеженим та залежним від ситуації в країні, що обумовлено продовженням бойових дій в багатьох регіонах України, загрозою ракетних ударів по всій території держави, зруйнованою інфраструктурою та низькими доходами громадян. У зв'язку з цим він має певні особливості, які пов'язані переважно з безпекою українських та іноземних громадян.

Під час війни ситуація з туристичною галуззю нашої держави виглядає досить песимістично. Однак є надія, що після закінчення війни туризм почне відроджуватися. Досвід деяких країн, які пережили війну і вивели туризм на новий рівень підтверджується такими країнами як Хорватія, Ізраїль та Грузія. Особливо показовим є Ізраїль, де туризм адаптувався до воєнних дій, оскільки тривають постійні бойові дії з Палестиною.

Незважаючи на складну ситуацію в туристичній галузі у повоєнний час вона має стати однією з ключових у стратегії економічного відновлення. Проте працювати над цим потрібно вже зараз. Зокрема, необхідно включити розвиток туризму у програми післявоєнного відновлення, підготувати маркетингову кампанію для зовнішніх ринків, розробити туристичні програми по місцях, де проходили бойові дії, працювати над відновленням туристичної інфраструктури, просувати нестандартні формати туризму, відкривати національні офіси туризму в інших країнах.

Список використаних джерел

1. Зарубіна А.В., Сіра Е.О., Демчук Л.І. Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. С.1–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1543/1484>.
2. Вечерський В. В. Культурна спадщина України. vue.gov.ua, 2022. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.
3. Приседська В. Як переживає війну туристична галузь. bbc.com, 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62004034>.
4. Україна увійшла до рейтингу найкращих туристичних країн Європи. tsn.ua, 2021. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-uviyshla-do-reytingu-nayk-raschih-turistichnih-krayin-yevropi-1806736.html>.
5. Україна посіла перше місце в рейтингу як найдоступніша країна для подорожей на авто. tsn.ua, 2021. URL: <https://tsn.ua/auto/news/ukrayina/ukr>

ayina-posila-pershe-misce-v-reytingu-yak-naydostupnisha-krayina-dlya-podoro
zhey-na-avto-1800112.html.

6. Як українці подорожують Україною під час війни – опитування. URL:
[https://forbes.ua/news/vnutrishniy-turizm-z-pochatku-viyni-ponad-45-ukraint
siv-podorozhuvali-krainoyu-08092023-15885](https://forbes.ua/news/vnutrishniy-turizm-z-pochatku-viyni-ponad-45-ukraint-siv-podorozhuvali-krainoyu-08092023-15885).

7. Тривожний відпочинок. URL: [https://forbes.ua/war-in-ukraine/trivozhniy-
vidpochinok-popit-na-turistichni-mistsya-vseredini-kraini-zris-u-devyat-raziv-v
iruchka-goteliv-na-zakhodi-ukraini-na-50-chomu-i-yak-ukraintsi-podorozhuyut-
pid-chas-viyni-31082023-15301](https://forbes.ua/war-in-ukraine/trivozhniy-vidpochinok-popit-na-turistichni-mistsya-vseredini-kraini-zris-u-devyat-raziv-v-iruchka-goteliv-na-zakhodi-ukraini-na-50-chomu-i-yak-ukraintsi-podorozhuyut-pid-chas-viyni-31082023-15301).

СЕКЦІЯ 9. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО
SECTION 9. AGRICULTURE

УДК 633.111.1:631.53.04

JEL Classification: Q12, Q16

Лапко О. Б.,

молодший науковий співробітник
відділу селекції, насінництва та технологій
виробництва сільськогосподарської продукції,
Донецька державна сільськогосподарська
дослідна станція НААН, м. Покровськ

Вінюков О. О.,

д-р с.-г. наук, професор, директор,
Донецька державна сільськогосподарська
дослідна станція НААН, м. Покровськ

Бондарева О. Б.,

канд. техн. наук, старший науковий
співробітник, учений секретар,
Донецька державна сільськогосподарська
дослідна станція НААН, м. Покровськ

Ліхушина Г. А.,

доктор філософії з агрономії, старший дослідник,
завідувач відділу селекції, насінництва та технологій
виробництва сільськогосподарської продукції,
Донецька державна сільськогосподарська
дослідна станція НААН, м. Покровськ

**ПОКАЗНИКИ СТРУКТУРИ ВРОЖАЮ РІЗНИХ СОРТІВ
ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ ЗАЛЕЖНО ВІД СТРОКІВ СІВБИ**

Строки сівби при вирощуванні пшениці озимої мають не менш важливе значення, ніж обробіток ґрунту, внесення добрив та захист рослин. Цей агротехнічний захід безпосередньо впливає на інтенсивність росту рослин восени, накопичення та використання поживних речовин, а також стійкість рослин до несприятливих умов перезимівлі [2–5].

Через посушливі умови та дефіцит вологи, оптимальні та допустимі строки сівби сучасних сортів пшениці озимої у зоні Степу потрібно змістити у більш пізні строки, тобто після випадіння достатньої кількості вологи [1–4]. Також зміщення строків сівби пшениці у напрямку більш пізніх спричинені

розширенням у зоні Степу України посівних площ просапних культур: соняшник, кукурудза та соя, які пізно збирають [6–8].

Вченими відмічене зниження врожайності при відхиленні від оптимальних як у бік ранніх (початок вересня), так і пізніх (жовтень) строків сівби [9, 10]. Доведено, що відхилення строків сівби від оптимальних на 15–20 днів призводить до зниження продуктивності, а в результаті – і врожайності, на 15–45% через отримання перерослих, загущених або слабких рослин після закінчення осінньої вегетації.

Питання реакції різних різновидів пшениці м'якої озимої на строки сівби залишається майже не вивченим, тому нами було прийнято рішення підібрати найбільш сприятливі строки для сортів пшениці м'якої озимої Юзовська і Вежа різновидів *Erythrospermum* та *Lutescens* відповідно.

Дослідження проводилися у 2021–2024 рр. на дослідному полі Донецької державної сільськогосподарської дослідної станції Національної академії аграрних наук України, яка розташована в центральній частині Донецької області.

Вегетаційні процеси формування біометричних показників протягом проходження рослинами пшениці озимої фаз розвитку відобразились на показниках структури врожаю. Строкатість метеорологічних умов, протягом років проведення дослідів, мала найістотніший вплив на розвиток рослин та формування їх продуктивності.

Залежно від строків сівби різні сорти пшениці озимої формували відмінні показники структури врожаю (табл. 1).

Таблиця 1

Показники структури урожаю пшениці озимої, 2022–2024 рр.

	Строк сівби	Коефіцієнт продуктивного кушіння	Довжина колосу, см	Маса зерен в колосі, г	Кількість зерен в колосі, шт.	Маса 1000 зерен, г
Юзовська (<i>Erythrospermum</i>)	15.09	2,15	9,4	0,86	29,5	45,1
	25.09	1,67	9,1	0,88	32,2	46,2
	05.10	1,83	9,2	0,83	28,5	45,8
	15.10	1,37	8,9	0,84	29,3	45,9
	25.10	1,35	8,7	0,85	29,4	45,0
Вежа (<i>Lutescens</i>)	15.09	2,03	9,1	1,17	26,0	41,1
	25.09	1,88	9,0	1,19	34,6	42,2
	05.10	1,76	8,5	1,18	29,5	41,7
	15.10	1,55	7,2	1,17	29,0	41,0
	25.10	1,55	7,0	1,15	28,7	41,8
НІР ₀₅ : для сорту для строку сівби взаємодія			0,1	0,13	0,4	1,2
			0,3	0,09	0,8	0,9
			0,3	0,15	0,7	1,1

Найвищі коефіцієнти продуктивного кущіння (2,15 та 1,83) у рослин сорту Юзовська формувалися за сівби 15 вересня та 5 жовтня, відповідно.

Найкращі біометричні показники рослин сорту Вежа були за двох перших строків сівби – 15.09 та 25.09, забезпечивши коефіцієнти продуктивного кущіння на рівні – 2,03 та 1,88 відповідно.

Ступінь розвитку рослин за коефіцієнтами продуктивного кущіння залежно від строку сівби та сортових особливостей найкращі значення мали рослини першого строку сівби (15 вересня) незалежно від сорту.

Аналіз отриманих показників структури врожаю пшениці озимої сорту Юзовська демонструє незначне зниження показників за строками сівби, що говорить про пластичність даного сорту та спроможність формувати високі показники навіть за пізніх строків.

Довжина колосу змінювалась залежно від строку сівби від 9,4 см (15 вересня) до 8,7 см (25 жовтня). Найменша кількість зерен у колосі була за сівби 5 жовтня, а найвища – за сівби 25 вересня. За двох останніх строків (15 та 25 жовтня) цей показник дорівнював першому строку (15 вересня). Це говорить про те, що строки сівби мінімально впливають на цей показник. Все залежить від конкретних умов конкретного року. Відповідно, і маса 1000 зерен так само мала відповідну залежність, як і попередній показник.

Рослини сорту Вежа виявилися більш залежними від ранніх строків. Так, довжина колосу зменшувалася на 2,1 за сівби 25.10 порівняно з 15.09. Порівняно з сортом Юзовська, цей показник був меншим 0,1 см до 1,7 см залежно від строку.

Кількість зерен у колосі найбільшою була за сівби 25 вересня – 34,6 шт. Жовтневі строки сівби сприяли формуванню кількості зерен у колосі вище ніж за сівби 15 вересня (у середньому на 3 шт.).

За масою 1000 зерен виділився лише строк сівби 25 вересня, забезпечивши показник на рівні 42,2 г. За всіх інших строків маса 1000 зерен була приблизно однакова. За цим показником рослини сорту Вежа поступались рослинам сорту Юзовська незалежно від строку сівби.

Таким чином, різні умови вегетації, які залежали від строку сівби, сприяли формуванню рослинами відмінних показників структури урожаю. Кожен сорт по різному реагував на ті умови, які склалися, проте дослідженнями було встановлено, що найбільш сприятливим строком сівби за роки проведення досліджень була сівба 25 вересня не залежно від сорту.

Список використаних джерел

1. Ярчук І. І., Мельник Т. В. Строки сівби і норми висіву пшениці твердої озимої. *Зернові культури*. 2018. Т 2. № 1. С. 94–100. doi: 10.31867/2523-4544/0013.
2. Korkhova M., Smirnova I., Panfilova A., Bilichenko O. Productivity of winter wheat depending on varietal characteristics and pre-sowing treatment of seeds with biological products. *Scientific Horizons*. 2023. 26(5). Pp. 65–75. DOI: 10.48077/scihor5.2023.65.
3. Ткачук В. П., Тимощук Т. М. Вплив строків сівби на продуктивність пшениці озимої. *Вісник аграрної науки*. 2020. 3 (804). С. 38–44. <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202003-05>.
4. Чугрій Г.А. Формування врожайності пшениці озимої залежно від елементів технології вирощування в умовах північного Степу України. *Таврійський науковий вісник*. 2020. № 111. С.152–157. <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2020.111.21>.
5. Вінюков О. О. Вплив строків сівби на продуктивність сортів пшениці озимої різних селекційних центрів України. *Бюлетень Інституту сільського господарства степової зони НААН України*. 2015. № 8. С. 158–162.
6. Вінюков О. О., Вискуб Р. С., Чугрій Г. А. Формування продуктивності рослин пшениці озимої залежно від строків сівби. *Таврійський науковий вісник*. 2021. № 118. С.47–57. <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2021.118.6>.
7. Vinykov O., Vyskub R. Development of the concept of a productive adaptive model cultivation of winter wheat in conditions of insufficient moisture supply of the Steppe of Ukraine. *Danish scientific journal*. 2020. № 35. С.9–16.
8. Чугрій Г. А. Ріст та розвиток рослин пшениці озимої залежно від строку сівби в умовах північного Степу України. *Таврійський науковий вісник*. 2021. № 122. С.139–144. <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2021.122.20>.
9. Собко М. Г., Бутенко А. О., Крючко Л. В., Собран І. В. Вплив строків сівби пшениці та ячменю озимих на процеси формування показників урожайності. *Аграрні інновації*. 2023. № 19. С.106–114. <https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2023.19.17>.
10. Karpenko O., Butenko Y., Rozhko V., Sykalo O., Chernega T., Kustovska A., Onychko V., Tymchuk D.S., Filon V., Novikova A. Influence of Agricultural Systems on Microbiological Transformation of Organic Matter in Wheat Winter Crops on Typical Black Soils. *Journal of Ecological Engineering*. 2022. Vol. 23(9). Pp.181–186. <https://doi.org/10.12911/22998993/151885>.

УДК 633.3; 631.8

JEL Classification: Q16, O13

Перепелиця Л. О.,

канд. біол. наук, доцент,
доцент кафедри ботаніки,
біоресурсів та збереження біорізноманіття,
Житомирський державний університет
ім. Івана Франка, м. Житомир

Шевчик А. В.,

здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет
ім. Івана Франка, м. Житомир

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОРОСТКІВ PISUM SATIVUM L. ЗА ДІЇ БІОІНОКУЛЯНТІВ

Горох – одна з найцінніших зернобобових культур України, основна складова харчового раціону населення та важливий елемент високобілкових кормів у тваринництві. Його зерно містить білки, вуглеводи, жири та зольні речовини. Амінокислотний склад білка гороху є повноцінним, а його засвоєння виявляється кращим, ніж у білка пшениці, що робить культуру особливо цінною з точки зору забезпечення потреб у протеїні [1]. Висока врожайність гороху досягається за короткого вегетаційного періоду завдяки здатності рослин зв'язувати з повітря 100–150 кг азоту (д. р.), що еквівалентно внесенню 300–400 кг селітри. Це робить горох одним із найкращих попередників для зернових культур [2]. Разом із тим хвороби та шкідливі організми, що уражують рослину на всіх фазах розвитку, залишаються однією з головних перешкод на шляху до отримання високих урожаїв. Сучасні технології вирощування гороху мають ґрунтуватися на інтегрованому підході: науково обґрунтованому чергуванні культур у сівозміні, підборі сортів, застосуванні біологічних препаратів, регуляторів росту й мікродобрих та точній організації захисту рослин [3]. У результаті застосування комплексних агротехнічних заходів можна досягти максимальної реалізації генетичного потенціалу сортів та стабільного підвищення врожайності і якості зерна.

Прискорене та рівномірне проростання насіння є однією з основних передумов отримання високого врожаю гороху. Використання біостимуляторів

росту, а також мікроелементних препаратів і вітамінів дозволяє підвищити енергію проростання й стресостійкість сходів [4].

Пророщування насіння гороху є важливим технологічним прийомом, що забезпечує низку переваг як для рослинництва, так і для екологізації виробництва: активацію внутрішньоклітинних процесів і підвищення енергії проростання; покращення стійкості до стресів; зменшення негативного впливу ґрунтових патогенів; оптимізацію норм висіву та зниження витрат насіння; підвищення ефективності дії регуляторів росту; екологічну безпеку технології [5].

Таким чином, стадія проростання насіння гороху за дії біоінокулянтів виступає ключовим елементом інтенсивних і водночас екологічно безпечних технологій вирощування, сприяючи дружному сходу, підвищенню стресостійкості рослин та оптимізації ресурсів у виробництві.

Мета дослідження: визначити вплив біоінокулянтів для передпосівної обробки насіння на показники енергії та потужності проростання гороху (*Pisum sativum* L.).

Об'єкт дослідження: насіння середньораннього гороху посівного сорту "Грегор" від NORDDEUTSCHE PFLANZENZUCHT (Німеччина).

Предмет дослідження: рівень енергії проростання, загальна схожість, морфометричні показники кореня й пагона за дії біоінокулянтів.

Завдання:

1. Провести передпосівну обробку насіння біоінокулянтами (0,01 % і 0,05 %).
2. Визначити енергію проростання через 7 діб та загальну схожість через 10 діб.
3. Визначити морфометричні показники проростків гороху.
4. Провести статистичну обробку результатів за методом дисперсійного аналізу (ANOVA).

Методи: використовували лотковий метод у термостатованих камерах при +20 °С; здійснювали аналітичні виміри довжини та маси проростків за допомогою штангенциркуля і аналітичних ваг; проводили статистичну обробку даних у пакеті "StatSoft STATISTICA".

Схема досліду: *Фактор А* (препарати): 1. Дистильована вода (Контроль), 2. Бактолайв сід; 3. Бактолайв актив соіл; 4. КомКат; 5. Ендоспор ДМ. *Фактор Б* (концентрації): 0,01 та 0,05%.

Результати. Результати лабораторних досліджень вказують на те, що біоінокулянти у концентрації 0,01 % підвищили лабораторну схожість проростання у межах 8,6-12,7 % порівняно з контролем (рис. 1). Концентрація 0,05 % цих же препаратів забезпечила збільшення лабораторної схожості на 3,7-6,4 %.

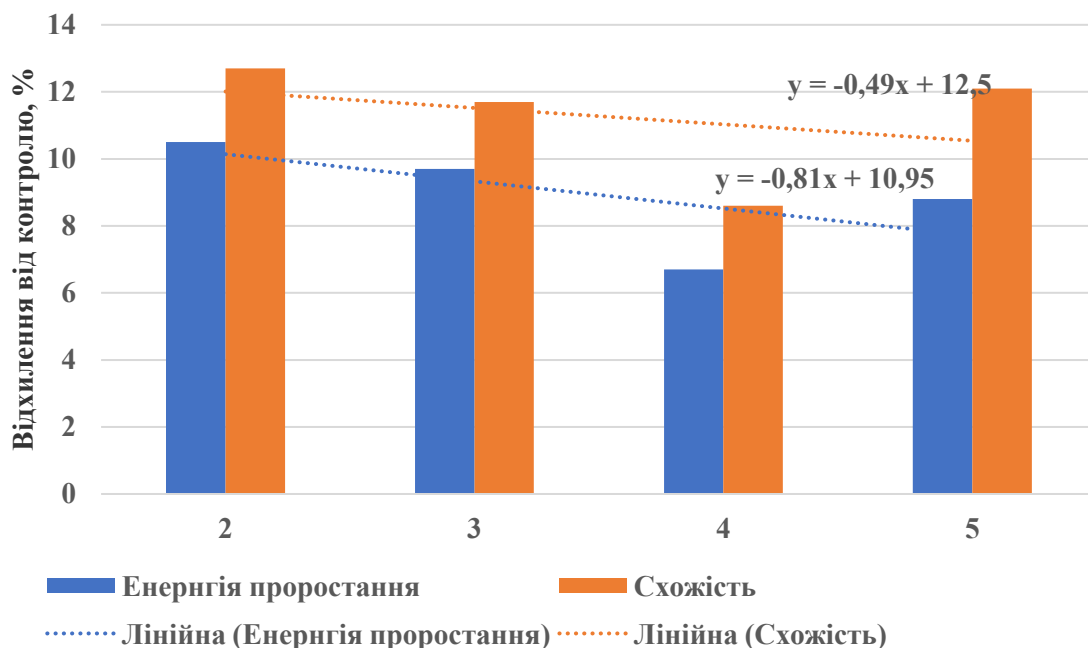

Рис. 1. Відсоток відхилення від контролю енергії проростання та схожості насіння гороху за дії біоінокулянтів.

Внесення біоінокулянтів сприяло кращому наростанню кореневої системи: середня довжина кореня зростає у межах 11-15 %. Комплексне застосування біоінокулянтів на стадії проростання насіння та вегетативного росту (0,01 %) виявило синергічний ефект, збільшивши суху біомасу у межах 16-20 %.

Висновки. Обробка насіння гороху біоінокулянтами на стадії проростання та вегетативного росту підвищує енергію та потужність проростання. Оптимальною дозою інокулянтів є 0,01 %. Рекомендовано застосовувати комплексну обробку насіння та всходів для збільшення врожайності гороху та поліпшення адаптаційних властивостей рослин.

Список використаних джерел

1. Гамаюнова В., Яницька О. Горохові потреби. FARMER. 2011. № 3. С. 42-43.
2. Новицька Н. В., Пономаренко О. В. Особливості осіннього розвитку гороху озимого в умовах Правобережного Лісостепу України. Наукові праці Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків. 2022. Вип. 30. С. 36-45.
3. Пилипенко В., Каленська С., Гончар Л. М. Формування асиміляційної поверхні листя гороху залежно від рівня мінерального живлення та інокуляції насіння. Техніко-технологічні аспекти розвитку та випробування нової техніки і технологій для сільського господарства України. 2016. Вип. 20. С. 364-371.
4. Пономаренко С. П., Терек О. И., Грицаенко З. М. Биорегуляция микробно-растительных систем. Киев : Ничлава, 2010. 472 с.
5. Туріна О. Інокуляція насіння нуту, гороху, чини, сої для підвищення продуктивності та якості зерна. Тваринництво України. 2010. № 12. С. 40-42.

УДК 619:617.3:575.22:636.2

JEL Classification: Q12, Q18

Черняк Н. С.,
здобувачка третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Інститут розведення і генетики тварин
імені М. В. Зубця НААН, с. Чубинське

ВПЛИВ БУГАЇВ-ПЛІДНИКІВ ГОЛШТИНСЬКОЇ ПОРОДИ НА ІНДЕКС ІМУНІТЕТУ ДОЧОК

Анотація. Дослідження проводили на молочно виробничому комплексі ТОВ "Острійківське", для проведення геномної оцінки, було відібрано 56 теличок голштинської породи.

В результаті геномного тестування спостерігаються значні відмінності в імунних показниках у дочок різних бугаїв, що підтверджує генетичний вплив батьків на здоров'я їх нащадків. **Найвищий показник Індексу імунітету Immunity+ ($105,67 \pm 1,39$) відмічається у дочок бугая-плідника Елькгарта 3148929453 спорідненої групи Елевейшна 1491007.65 голштинської породи. Дочки бугая Елькгарта 3148929453 успадковують здатність до високої імунної відповіді у випадку хвороб, що підтверджується зниженим рівнем захворюваності на 7,86 % за результатами геномного тестування. Це вказує на високу генетичну стійкість цих тварин до інфекційних захворювань, що є важливим фактором для підвищення здоров'я та продуктивності стада.**

Бугай-плідник Мажордомо 13353511, який відзначається низьким Індексом імунітету, має нащадків, які більш схильні до захворювань. Це підтверджується низьким рівнем імунної стійкості у його дочок, що призводить до збільшення випадків хвороб, таких як парез, затримка посліду та ін.

Ключові слова: геномна оцінка, геномна селекція, імунний індекс, захворюваність, бугаї-плідники, потомство.

Вступ. Застосування геномної оцінки тварин у селекційній роботі з великою рогатою худобою є одним із найсучасніших напрямків у тваринництві. Цей підхід відкриває нові можливості для підвищення продуктивності, поліпшення здоров'я тварин і скорочення селекційного інтервалу. Переваги та перспективи застосування геномної оцінки тварин у селекційній роботі з великою рогатою худобою висвітлені у працях Birukova O., Korpulova K., 2012; Ivanov I. et al, 2021.

Завдяки геномній оцінці селекціонери мають можливість оцінювати племінні якості тварин уже на ранніх етапах їхнього розвитку. Це дозволяє раніше приймати рішення щодо доцільності подальшого використання конкретної особини в селекційній програмі, значно скорочуючи селекційний інтервал і підвищуючи ефективність роботи [Gladyy M. et al., 2018].

Продуктивність молочної худоби забезпечується шляхом використання у виробництві тварин високої племінної якості. Визначення племінної якості тварин обумовлено багатьма чинниками, такими як, вік оцінки тварини, економічна ефективність оцінки і реалізація племінних якостей батьків в потомстві. Результати оцінки племінних якостей тварини в ранньому віці дозволяє отримати геномна оцінка [Ruban S., Kostenko O., 2010].

Геномна селекція дає можливість здійснити ранню оцінку та відбір потенційних племінних тварин (бугайців і теличок) із прогнозованими показниками їх економічно важливих продуктивних якостей, що забезпечує прискорення генетичного прогресу порід за рахунок збільшення числа поліпшуваних ознак та скорочення генераційного інтервалу [Ruban S. et al, 2016; Schaeffer, 2006].

Як і у випадку традиційних генетичних оцінок, Interbull відіграє важливу роль у міжнародному порівнянні геномних оцінок [Durr J., Philipsson J., 2012]. Натомість геномні оцінки племінної цінності мають пройти тести валідизації для того, щоб мали міжнародне визнання [Mantysaari E. et al., 2010]. Interbull розробив та продовжує вдосконалювати оцінки молодих бугаїв голштинської породи за методом геномної оцінки за країнами (геномний MACE)

Прогнозуванню селекційного процесу за продуктивними ознаками останнім часом приділяється багато уваги. Відомо, що ефективності добору сприяє висока племінна цінність бугаїв-плідників. Методи які дають можливість отримувати результати оцінки у ранньому віці в пріоритеті у селекціонерів. Виходячи з цього, актуальним постає питання повторюваності результатів оцінки племінної якості тварин в суміжних поколіннях і використання цієї інформації для прогнозованої селекційної роботи.

Мета роботи. Дослідити вплив бугаїв-плідників голштинської породи передавати нащадкам здатність до високої імунної відповіді у випадку хвороб.

Матеріали і методи. Дослідження проводили на молочно виробничому комплексі ТОВ "Острійківське" Київської області, який має статус племрепродуктора по розведенню голштинської породи. У господарстві запроваджена безприв'язна технологія утримання тварин. Використовуються прогресивні технологічні процеси заготівлі, приготування та роздачі кормів із додаванням мінерально-вітамінних добавок.

Для проведення геномної оцінки, було відібрано 56 теличок голштинської породи. Оцінювання проводили впродовж перших 2-х тижнів після народження. Відбір проб проводили за допомогою вищипу з вуха. Для проведення геномної оцінки, відібрані зразки надіслали в американську лабораторію (NeoGen). Обов'язково надається інформація про тварину і її родовід.

За результатами отриманої геномної оцінки, вже на ранніх етапах вирощування отримали інформацію про набір генів, яких успадкувала теличка. Це включає не лише індекс імунітету, а й важливі показники здоров'я, довголіття, ознаки типу, молочну продуктивність, відтворювальну здатність та наявність генетичних дефектів.

Результати досліджень. Відмічаємо, що серед дочок різних бугаїв однієї породи спостерігаються достовірні відмінності за показником Індексу імунітету. Це свідчить про значний батьківський вплив на передачу імунних властивостей потомству, що залежить від генетичних характеристик конкретного бугая.

За результатами геномного тесту встановлено, що найвищий показник Індексу імунітету Immunity+ ($105,67 \pm 1,39$) відмічається у дочок бугая плідника Елькгарта 3148929453 спорідненої групи Елевейшна 1491007.65 голштинської породи (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив батька на Індекс імунітету дочок

Кличка	Споріднена група	Індекс імунітету (I)	σ	Св, %
Боса 3139112680	Елевейшна 1491007.65	$100,90 \pm 1,50$	4,75	4,71
Пінбалл 13353753	Чіфа 1427381.62	$100,92 \pm 1,09$	3,95	3,91
Старджак 3138498788	Чіфа 1427381.62	$99,64 \pm 0,92$	3,04	3,05
Елькгарт 3148929453	Елевейшна 1491007.65	$105,67 \pm 1,39$	4,07	4,03
Пассворд 13638215	Чіфа 1427381.62	$100,29 \pm 1,27$	3,35	3,34
Мажордомо 13353511	Елевейшна 1491007.65	$96,5 \pm 0,87$	1,73	1,76

Це вказує на високу генетичну стійкість цих тварин до інфекційних захворювань, що є важливим фактором для підвищення здоров'я та продуктивності стада.

Індекс імунітету у дочок бугаїв-плідників Боса 3139112680 спорідненої групи Елевейшна 1491007.65 та Пінбалла 13353753 спорідненої групи Чіфа 1427381.62, є майже однаковим і становить ($100,90-100,92$). Це свідчить про схожі генетичні характеристики цих плідників щодо імунної стійкості, що може мати значення для планування селекційних стратегій у майбутньому.

Порівняно низький Індекс імунітету відмічається у дочок бугая Мажордомо 13353511 спорідненої групи Елевейшна 1491007.65, і становить **$96,5 \pm 0,87$** . Це свідчить про меншу стійкість до інфекцій у потомства цього плідника порівняно з іншими бугаями, що було підтверджено результатами геномного тестування.

За імунним показником спостерігається достовірна перевага дочок бугая Елькгарт 3148929453 над нащадками бугая Мажордомо 13353511 ($P < 0,001$). Індекс імунітету у дочок Елькгарт значно вищий, що підтверджує високий рівень імунної стійкості їх потомства. Вплив батька на Індекс імунітету дочок є важливим аспектом селекції, оскільки саме генетичні характеристики плідників визначають рівень імунної стійкості їх потомства. В результаті геномного тестування спостерігаються значні відмінності в імунних показниках у дочок різних бугаїв, що підтверджує генетичний вплив батьків на здоров'я їх нащадків.

Отже, дочки бугая Елькгарт 3148929453 успадковують здатність до високої імунної відповіді у випадку хвороб, що підтверджується зниженим рівнем захворюваності на 7,86 % за результатами геномного тестування.

Зокрема, зафіксовано зниження рівня таких захворювань: маститу – на 2,38 %, кетозу – на 1,92 %, метриту – на 1,87 %, зміщення сичуга – на 0,72 %, затримки посліду – на 0,79 %. Ці дані свідчать про те, що потомство Елькгарт 3148929453 успадковує підвищену здатність до імунної відповіді, що забезпечує кращий загальний стан здоров'я тварин та зменшує потребу у ветеринарному втручанні. **Бугай-плідник Мажордомо 13353511, який має низький Індекс імунітету, має нащадків, які більш схильні до захворювань.** Це підтверджується низьким рівнем імунної стійкості у його дочок, що призводить до збільшення випадків хвороб, таких як парез чи затримка посліду. **Застосування у відтворенні сперми бугаїв із низьким імунним індексом є небажаним, оскільки такі тварини мають менший генетичний потенціал до формування сильної імунної відповіді.** Потомство таких бугаїв може бути більш вразливим до інфекційних захворювань, мати підвищену смертність у ранньому віці, що вимагає додаткових витрат на ветеринарні заходи та знижує загальну ефективність господарства.

Висновки. Використання сперми бугаїв із високим імунним індексом є ефективним інструментом у селекційній роботі, спрямованій на підвищення стійкості тварин до захворювань. Завдяки геномній оцінці можливо відібрати бугаїв, які мають позитивні маркери, пов'язані з імунною відповіддю. Потомство таких тварин характеризується кращими

показниками здоров'я, вищою виживаністю телят і зниженням витрат на ветеринарне обслуговування. Це особливо актуально в умовах інтенсифікації виробництва, де важливо забезпечити не лише продуктивність, а й добробут тварин.

Список використаних джерел

1. Іванов І.А., Мархайчук, Ю. С., Щербина, О. В. (2021) Генераційна повторюваність племінної цінності бугаїв-плідників голштинської породи німецької селекції. *Вісник Сумського національного аграрного університету: Серія "Тваринництво", випуск 2 (45)*, 2021. 83-87. DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.lvst.2021.2.12>.
2. Бірюкова О.Д., Копилова К.В. Прикладні аспекти використання геномної селекції в стаді української червоно-рябої молочної породи. *Зб. наук. праць. Подільський держ. аграр.-техн. ун-т. Кам'янець-Подільський*, 2012. 20. 23-25.
3. Рубан С. Ю., Даншин В.О., Федота О. М., Мітіогло Л. В., Турчин В. Я. Світовий досвід та перспективи використання геномної селекції в молочному скотарстві. *Біологія тварин*, 2016, т.18, №1. С.117–125.
4. Рубан С.Ю., Костенко О. І. (2010) Оцінка ефективності застосування традиційної та геномної схем селекції в молочному скотарстві. *Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва*. Біла Церква, 2010. 3(72). 135-139.
5. Селекційні, генетичні та біотехнологічні методи удосконалення і збереження генофонду порід сільськогосподарських тварин: монографія / Гладій М. В., Бащенко М. І, Рубан С. Ю. та ін. . Полтава: ТОВ Фірма техсервіс, 2018. 791 с.
6. Durr, J., Philipsson J. (2012) International cooperation: the pathway for cattle genomics. *Animal Frontiers*. 2012. 2(1). 16-21.
7. Mantysaari, E., Liu Z., VanRaden P. (2010) Interbull validation test for genomic evaluations. *Interbull Bulletin*. 2010. 41. 17-21.
8. Schaeffer, L. R. (2006) Strategy for applying genome-wide selection in dairy cattle. *J. Anim. Breed. Genet*. 2006. 123 (4). 218-223.

УДК 546.4:636.597

JEL Classification: Q53, Q18

Яблонський А. В.,
здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Поліський національний університет, м. Житомир

ВМІСТ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ У ПРОДУКТАХ ЗАБОЮ КАЧОК ПРИ ВИРОЩУВАННІ НА ТЕРИТОРІЇ РАДІОАКТИВНОГО ЗАБРУДНЕННЯ

Після аварії на ЧАЕС в Україні, у тому числі і Житомирській області, різко скоротилася площа орних земель, сіножатей, посівів зернових, картоплі, кормових культур. Зменшилося поголів'я великої рогатої худоби, виробництво м'яса на 58,3 %, молока – на 38 %, яєць – на 32,3 %, забруднення радіонуклідами яких було високим, що визначало рівень опромінення населення. Натомість у господарствах районів, що постраждали від аварії на ЧАЕС почали розводити кіз та птицю: курей, гусей, качок, за рахунок м'яса яких поповнюють свій раціон [1].

Не менш важливою проблемою ведення сільськогосподарського виробництва на таких ґрунтах є висока активність важких металів. Згідно існуючих прогнозів, у перспективі важкі метали можуть стати більш небезпечними, ніж відходи атомних електростанцій і поділити перше місце з пестицидами.

Аналіз екологічної ситуації свідчить про те, що техногенна ситуація, що склалася на території України, призвела до забруднення навколишнього природного середовища радіонуклідами і важкими металами, в окремих випадках понад допустимі рівні, що стало надзвичайно серйозною проблемою виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції, і, зокрема, одержаної від галузі тваринництва [2].

Наявність важких металів у біосфері (воді, ґрунті, кормах) має подвійне значення: як мікроелементи вони необхідні для нормального перебігу фізіологічних процесів, але водночас токсичні у підвищених концентраціях, що негативно позначається на здоров'ї, продуктивності тварин та якості продукції тваринництва [3].

Потрапляння важких металів у ґрунт може призвести до накопичення небажаних для сільськогосподарських угідь концентрацій, поставити під загрозу родючість, перехід таких полютантів як Pb і Cd із ґрунту в рослини, що йдуть на корм тваринам та можуть входити до раціону будь якого типу годівлі, здатне ускладнити виробництво високоякісної тваринницької продукції, а значить і сировини для виробництва харчових продуктів [4, 5].

Метою досліджень було проведення досліджень по вмісту важких металів у продуктах забою качок при вирощуванні в особистому підсобному господарстві с. Обиходи Коростенького району Житомирської області, яке відноситься до II зони радіоактивного забруднення. Забій качок проводили у віці 150 днів. Досліджували концентрацію важких металів у грудних м'язах та печінці.

Незважаючи на те, що качки вирощували на території з високим радіоактивним забруднення, концентрація важких металів, а саме: Cu, Zn, Cd, Pb у продуктах забою піддослідних качок не перевищувала ГДК (таблиця 1).

Таблиця 1

Вміст важких металів у м'язах качок, мг/кг, $M \pm m$

№ з/п	Важкі метали	Фактичний вміст, мг/кг	ГДК
1	Грудні м'язи		
2	Свинець	0,10±0,04	0,10
3	Кадмій	0,028±0,003	0,05
4	Цинк	39,6±3,44	70
5	Мідь	1,43±0,22	5
6	Печінка		
7	Свинець	0,44±0,05	0,5
8	Кадмій	0,036±0,004	0,5
9	Цинк	47,2±3,51	100
10	Мідь	10,7±1,83	20

Вміст Pb у грудному м'язі був на межі допустимих рівнів і становив 0,10 мг/кг. Вміст Pb у печінці птиці був нижчим ГДК на 12 % і знаходився на рівні 0,44 мг/кг.

Що стосується забруднення м'яса Zn та Cu, то вміст токсикантів був на рівні 39,6 та 1,43 мг/кг відповідно по елементах. Вміст Zn та Cu у печінці качок знаходився у межах 47,2 та 10,7 мг/кг, що значно нижче встановленого рівня.

Таким чином, у зв'язку із можливістю отримання екологічно безпечного качиного м'яса при його виробництві в особистих підсобних господарствах птиці, рекомендувати населенню приватних господарств, і сільськогосподарським підприємствам розширювати розведення качок.

Список використаних джерел

1. Лазарєв, М. М. Ризики при веденні сільського господарства на територіях України, забруднених внаслідок аварії на ЧАЕС. Агроекологічний журнал. 2005. №3. С. 69–74.
2. Савчук І. М., Романчук Л. Д., Ящук І. В., Ковальова С. П., Бондарчук Л. В. Моніторинг важких металів у кормах і продукції тваринництва зони Полісся України. Scientific Horizons. 2022. Том 25, № 6. С. 45–54. DOI: 10.48077/scihor.25(6).2022.45-54.

3. Martyshuk T. V., Gutyi B. V., Vishchur O. I., Todoruk V. B. Biochemical indices of piglets blood under the action of feedadditive "Butaselmavit-plus". Ukrainian Journal of Veterinary and Agricultural Sciences. 2019. № 2 (2). P. 27–30. DOI: 10.32718/ujvas2-2.06.

4. Сачко Р. Г., Лесик Я. В., Пилипець А. З., Грабовська О. С., Венгрин А. В. Вміст важких металів у ґрунті, кормах та біологічному матеріалі в агроекологічних умовах Лісостепу та Полісся. Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького. 2013. Т.15. № 3 (57). Частина 3. С. 415–420.

5. Ящук І. В., Савчук І. М. Вплив протеїнового живлення бугайців на накопичення важких металів у м'язовій тканині і печінці. Вісник Сумського НАУ. Серія "Тваринництво". 2021. № 4 (47). С. 179–185. DOI: 10.32845/bsnau.lvst.2021.4.31.

СЕКЦІЯ 10. ІНЖЕНЕРІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ
SECTION 10. ENGINEERING AND TECHNOLOGY

УДК 004.01/.08

JEL Classification: I23, O33

Завгородня Є. О.,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
асистентка кафедри інженерії
програмного забезпечення та кібербезпеки,
Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ

Шестак Я. І.,
доктор філософії (комп'ютерні науки),
старший викладач кафедри інженерії
програмного забезпечення та кібербезпеки,
Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ

Криворучко О. В.,
д-р техн. наук, професор,
професор кафедри комп'ютерних
систем, мереж та кібербезпеки,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України, м. Київ

УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВИМИ РИЗИКАМИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Вступ. В епоху стрімкої цифрової трансформації заклади вищої освіти (ЗВО) все більше покладаються на цифрові платформи та інформаційні системи для управління академічними, адміністративними та дослідницькими процесами. Зростаюча залежність від цифрової інфраструктури для інтеграції систем управління навчанням, онлайн-іспитів, віртуальних аудиторій, хмарних сховищ даних та студентських інформаційних систем наражає ЗВО на широкий спектр цифрових ризиків компрометації конфіденційної інформації (наприклад, кібератаки, витоки даних, несанкціонований доступ, програми-вимагачі, фішинг тощо). Відповідно питання ефективного управління цифровими ризиками в ЗВО є актуальним, оскільки: 1) забезпечуватиме підвищення інституційної стійкості до кіберзагроз за допомогою проактивного виявлення ризиків та стратегій їх пом'якшення їхнього негативного впливу на всіх

учасників освітнього процесу; 2) забезпечуватиме належну систему заходів із захисту конфіденційності, цілісності та доступності даних всіх учасників освітнього процесу; 3) підвищуватиме довіру студентів, викладачів, адміністративного персоналу та зовнішніх стейкхолдерів до інформаційних ресурсів та систем ЗВО.

Метою дослідження є формування основних положень щодо специфіки впливу цифрових ризиків на ЗВО та запропонувати рекомендації щодо зміцнення системи управління цифровими ризиками задля захисту даних, забезпечення безперервності роботи, підтримки безпеки та довіри всіх учасників освітнього процесу.

Результати дослідження. Заклад вищої освіти як об'єкт атак кіберзлочинців є академічною установою, чиї інформаційна інфраструктура, інформаційні системи та інформаційні ресурси піддаються навмисним і зловмисним спробам кіберзлочинців отримати несанкціонований доступ, порушити роботу, викрасти конфіденційну інформацію або завдати репутаційної чи фінансової шкоди.

ЗВО є привабливими цілями через величезну кількість конфіденційних персональних, академічних, фінансових і дослідницьких даних, якими вони керують, а також через їхнє часто відкрите цифрове середовище, в якому може бракувати потужних централізованих заходів кібербезпеки (табл. 1).

Таблиця 1

**Кількість офіційно зафіксованих
масштабних кібератак на ЗВО у світі**

Період / Регіон	Сполучене Королівство	Європа	США	Решта світу	Загалом
2022-2023	4	46	106	17	173
2021-2022	4	32	20	11	67

Джерело: складено за [1]

Досвід та динаміка кібератак на ЗВО в різних країнах світу дозволяє зафіксувати наступні факти та тенденції [2-3]:

- 1) 66% з опитаних ЗВО повідомили про кібератаки у 2024 р.;
- 2) у сфері вищої освіти офіційно повідомлялося про крадіжку даних в результаті атаки лише у 18% випадків, що є найменшим показником серед усіх секторів економіки;
- 3) ЗВО мали другий за величиною індивідуальний рівень атак серед усіх секторів економіки – 79%;
- 4) ЗВО сплатили середню суму викупу в розмірі 5,85 млн дол. США, що є третім найвищим показником серед усіх секторів економіки у 2024 р.;

5) ЗВО сплатили в середньому 122% від початкової вимоги про викуп, що є найвищим показником серед усіх секторів;

6) серед ЗВО, які офіційно повідомили про атаки з використанням програм-вимагачів, 59% заявили, що це призвело до втрати "значної" частини господарських операцій та доходів, водночас 28% повідомили про менші втрати;

7) 50% опитаних ЗВО повідомили про пошкодження комп'ютерів внаслідок атак програм-вимагачів;

8) ЗВО зіткнулися з шифруванням своїх даних у 77% атак зловмисників;

9) в 95% кібератак на ЗВО зловмисники намагалися скомпрометувати резервні копії;

10) понад 85% атак програм-вимагачів на ЗВО були спричинені використаною вразливістю в практиках інформаційної безпеки, скомпрометованими обліковими даними користувачів або електронними листами зі шкідливим вмістом;

11) понад 65% ЗВО не мають базових налаштувань безпеки електронної пошти;

12) понад 35% ЗВО мали незахищені або відкриті порти баз даних;

13) в середньому щотижня відбувається 10 000 атак методом грубої сили на ЗВО.

Нижче наведемо узагальнення основних об'єктів кібератак злочинців на основні компоненти цифрового середовища ЗВО (табл. 2). Вищі навчальні заклади юридично зобов'язані захищати персональні, фінансові та академічні дані своїх зацікавлених сторін. Успішна кібератака на ключові інституційні елементи ЗВО може призвести до серйозних юридичних наслідків, включаючи штрафи регуляторних органів, судові позови, претензії щодо порушення контрактів та втрату довіри громадськості. Водночас, непрямыми юридичними наслідками для ЗВО у випадку серйозних кіберінцидентів є втрата акредитації освітніх програм або зниження рейтингів ЗВО від органів освітнього нагляду, затримки або скасування академічних програм, складнощі з набором студентів та партнерствам зі стейкхолдерами.

Таблиця 2

**Ключові елементи цифрового
середовища ЗВО як об'єкти кіберзатак**

Категорія елементів	Поширені методи атак	Ймовірні наслідки
Інформаційні системи та бази даних	фішинг, SQL-ін'єкції, шкідливе ПЗ, несанкціонований доступ	витік даних, крадіжка особистої інформації, фінансові збитки, репутаційна шкода

Продовж. табл. 2

Системи електронної пошти та комунікацій	фішинг, спуфінг, шкідливе ПЗ через вкладення або посилання	компрометація облікових записів, поширення шкідливого ПЗ, витік інформації
Фінансові та адміністративні системи	підбір паролів, атаки "людина посередині", соціальна інженерія	фінансові махінації, крадіжка коштів, збої у виплатах
Мережева інфраструктура	DDoS-атаки, перехоплення трафіку, атаки методом перебору	зупинка роботи мережі, зниження продуктивності, витік даних
Платформи та інструменти онлайн-навчання	перехоплення сесій, DDoS-атаки, використання вразливостей ПЗ	перешкоди в навчальному процесі, психологічний тиск на учасників освітнього процесу
Кінцеві користувачькі пристрої	шкідливе ПЗ, шпигунські програми, клавіатурні шпигуни, USB-атаки	компрометація пристрою, поширення шкідливого ПЗ, несанкціонований доступ
Системи цифрової ідентифікації та управління доступом	викрадення облікових даних, атаки методом перебору, фішинг	несанкціонований доступ, розширення прав, обхід систем захисту
Хмарні сховища та інструменти співпраці	помилки конфігурації, фішинг, викрадення токенів доступу	витік даних, крадіжка інтелектуальної власності, поширення конфіденційної інформації
Платформи для наукових досліджень та інновацій	цілеспрямовані атаки, внутрішні загрози, експлойти нульового дня	втрата результатів досліджень, саботаж, затримка публікацій
Сторінки ЗВО у соціальних мережах та публічні вебпортали	злам сайтів, викрадення облікових записів, соціальна інженерія	школа репутації, поширення фейкової інформації, втрата довіри

Джерело: пропозиція авторів.

Процес управління цифровими ризиками у ЗВО складається зі структурованого та проактивного підходу до виявлення, оцінки, пом'якшення негативного впливу та моніторингу цифрових та кіберризиків задля забезпечення безпеки, конфіденційності та стійкості цифрових активів, даних та операцій. Загалом, процес управління цифровими ризиками ЗВО складається з наступних кроків:

1) визначення потенційних цифрових ризиків, які можуть вплинути на операції, дані або інфраструктуру ЗВО (ключові види діяльності враховують

оцінювання цифрових ризиків, перегляд інформації про нові загрози та інвентаризацію цифрових активів);

2) оцінювання ймовірності та ступеню негативного впливу виявлених ризиків на ЗВО (ключові види діяльності враховують класифікацію ризиків, аналіз вразливостей та аналіз їхнього впливу);

3) пріоритизація ризиків на основі критичності та впливу на цілі ЗВО (ключові види діяльності враховують розроблення матриці ризиків, ранжування ризиків за їхньою серйозністю та терміновістю);

4) розроблення стратегії та планів дій для мінімізації або усунення негативного впливу ризиків (ключові види діяльності враховують впровадження технічних засобів контролю, визначення політик та процедур аварійного відновлення);

5) впровадження планів з пом'якшення наслідків негативного впливу ризиків та технічних або адміністративних засобів контролю (ключові види діяльності враховують встановлення/оновлення брандмауерів та антивірусів, забезпечення системи контролю доступу, навчання персоналу/студентів);

6) постійний моніторинг інфраструктури, системи та ресурсів ЗВО для виявлення кіберінцидентів та вразливостей (основні види діяльності враховують використання інструментів SIEM-систем керування безпекою організації, які включають повний контроль інформаційної інфраструктури, регулярне проведення аудиту захисту системи для виявлення вразливостей та моніторинг журналів мережевого трафіку);

7) реагування на кіберінциденти та відновлення елементів кіберпростір ЗВО після них (ключові види діяльності враховують активізацію планів реагування, розслідування та стримування негативного впливу загроз та повідомлення зацікавлених сторін);

8) перевірка ефективності контролю ризиків та інформування зацікавлених сторін (ключові види діяльності враховують огляд після інциденту, оновлення реєстру ризиків та звітування керівництву та регуляторним органам);

9) удосконалення процесу управління цифровими ризиками на основі отриманих уроків та нових загроз (ключові види діяльності враховують регулярні оновлення політики, переоцінку стану ризиків та перепідготовку персоналу).

Висновки. В сучасних умовах цифрової трансформації ЗВО опинилися в зоні підвищеного ризику через зростання залежності від інформаційних систем. Кібератаки на ЗВО набувають загрозливих масштабів і завдають суттєвих фінансових, репутаційних та юридичних збитків. Основними

цілями злочинців є критичні елементи цифрової інфраструктури, що ставить під загрозу безпеку даних і безперервність освітнього процесу, підкреслюючи необхідність системного управління цифровими ризиками та впровадження дієвих заходів кіберзахисту.

Список використаних джерел

1. Cyber attacks on universities. University ransomware attacks & data breaches worldwide. URL: <https://konbriefing.com/en-topics/cyber-attacks-universities.html>.
2. The State of Ransomware 2024. URL: <https://www.sophos.com/en-us/content/state-of-ransomware>.
3. Cybersecurity in Higher Education. URL: <https://www.bluevoyant.com/resources/cybersecurity-in-higher-education>.

СЕКЦІЯ 11. ПРАВО
SECTION 11. LAW

УДК 343.9:316.624

JEL Classification: K42, I18

Лук'янов М. О.,

викладач кафедри спеціальних поліцейських
дисциплін та базової загальної підготовки,
Сумська філія Харківського національного
університету внутрішніх справ, м. Суми

Ніколаєнко В. Г.,

старший викладач кафедри спеціальних поліцейських
дисциплін та базової загальної підготовки,
Сумська філія Харківського національного
університету внутрішніх справ, м. Суми

**ПРЕВЕНТИВНА (ПРОФІЛАКТИЧНА) РОБОТА
З ОСОБАМИ, ЯКІ НЕ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ОБЛІКУ, АЛЕ
ДЕМОНСТРУЮТЬ ПОВЕДІНКОВІ АБО СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ**

Охорона прав і свобод людини, протидія злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку є ключовими напрямками діяльності Національної поліції України. Це закріплено в Законі України "Про Національну поліцію" та інших нормативно-правових актах.

Досягнення цих цілей реалізується, передусім, через:

1. Проведення превентивної та профілактичної роботи з метою недопущення правопорушень;

2. Реагування на факти вже вчинених порушень чинного законодавства.

Однак практика свідчить, що найбільш ефективними, гуманними та економічно доцільними є саме превентивні заходи, спрямовані на запобігання правопорушенням.

У структурі Національної поліції профілактичну роботу здійснюють, зокрема, дільничні офіцери поліції (ДОП), поліцейські офіцери громад (ПОГ), працівники ювенальної превенції, дозвільної служби, сектори реагування патрульної поліції та патрульна поліція.

Профілактична діяльність поділяється на:

- **Загальні заходи** (інформування населення, правове виховання, формування поваги до закону);

- **Спеціалізовані заходи**, спрямовані на осіб із підвищеним ризиком правопорушень.

До спеціалізованих заходів належить індивідуальна робота з:

- особами, які вже вчиняли правопорушення;
- умовно засудженими та звільненими з місць позбавлення волі.

Згідно з Наказом МВС № 650 (28.07.2017), ДОП та ПОГ працюють з дорослими громадянами, зокрема:

- звільненими з місць позбавлення волі за умисні злочини зі збереженою судимістю;
- особами, схильними до вчинення домашнього насильства.

Водночас Наказ МВС № 1044 (19.12.2017) визначає категорії неповнолітніх, які перебувають у полі зору інспекторів ювенальної превенції:

- засуджені без позбавлення волі;
- звільнені з виховних установ;
- діти-кривдники;
- особи, які неодноразово притягувалися до адміністративної відповідальності;
- ті, хто самовільно залишали сім'ю чи установи;
- учасники булінгу.

Очевидно, що вказані категорії потребують індивідуального підходу та посиленого контролю з боку правоохоронних органів. За минулий рік в Сумській області цими особами було вчинено 12 кримінальних правопорушень (дорослими – 10, неповнолітніми - 2), до адміністративної відповідальності притягнуто 38 осіб (дорослих - 25, неповнолітніх - 13).

Проте законодавство також зобов'язує поліцію проводити превентивну роботу із **потенційно небезпечними особами**, які формально не перебувають на обліку. Зокрема, у:

- пункті 1 розділу V Наказу № 650;
- пункті 1 розділу II Наказу № 1044, де серед основних завдань ювенальної превенції визначено виявлення причин правопорушень і усунення умов, що їм сприяють.

Водночас чинні нормативні акти **не конкретизують** категорії таких потенційно небезпечних осіб, що створює прогалину в практичній роботі. Відповідь, на нашу думку, варто шукати в статистичних даних на державному, регіональному чи місцевому рівні.

До осіб, які можуть становити **потенційну загрозу**, доцільно віднести:

- осіб, які немедично вживають наркотичні або психоактивні речовини;
- осіб із алкогольною залежністю;
- безробітних, які ведуть антисоціальний спосіб життя;
- осіб із психічними розладами, що перебувають на обліку в медичних закладах;
- неповнолітніх із соціально неблагополучних чи неповних сімей (особливо у віці 11–15 років).

Ці особи, попри юридичну незакріпленість їх статусу як "підоблікових", повинні залишатися в полі зору поліції, оскільки можуть становити реальну

загрозу громадській безпеці. Співпраця з медичними, соціальними, освітніми установами є вкрай важливою для раннього виявлення ризиків та попередження правопорушень.

Підводячи підсумок вище викладеного слід зазначити, що розширення превентивної діяльності щодо осіб, які не перебувають на обліку, але демонструють поведінкові або соціальні ризики, є актуальним напрямком розвитку правоохоронної системи. Це потребує нормативного уточнення та методичного забезпечення для ефективної реалізації на практиці.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : наук.-практ. комент. / [О.І. Безпалова, К.Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.], за заг. ред. В.В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. С. 408. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/nav4_lit/komentar_np.pdf (дата звернення: 12.05.2025).
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 22.04.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (дата звернення: 12.05.2025).
3. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.07.2017 р. № 650. Офіційний вісник України. 2017. № 70. С. 471.
4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 р. № 1044. Офіційний вісник України. 2018. № 45. С. 116.

СЕКЦІЯ 12. ПЕДАГОГІКА
SECTION 12. PEDAGOGY

УДК 37.013.42(44+100)(092)Монессорі

JEL Classification: I21, N33

Дурдас А.,
доктор філософії,
старший науковий співробітник відділу
педагогічного джерелознавства та біографістики,
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, м. Київ

Демида Є.,
молодший науковий співробітник відділу
педагогічного джерелознавства та біографістики,
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, м. Київ

**ВИСВІТЛЕННЯ СПАДЩИНИ М. МОНТЕССОРІ
(1870–1952) В ДЖЕРЕЛАХ ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ**

Анотація. У статті досліджується біографія та професійний внесок Марії Монтессорі – видатної італійської лікарки, педагогині та новаторки в галузі освіти. Розкрито, як її зацікавленість у розвитку дитини та активна участь у боротьбі за освітні права жінок стали основою для формування оригінального педагогічного підходу. Розглянуто ключові елементи її методу, зокрема поняття "поглинаючого розуму", "сенситивних періодів", важливість організованого середовища та трансформацію ролі педагога. Окрему увагу приділено міжнародному поширенню методу Монтессорі та його значенню в сучасній системі освіти.

Ключові слова: Марія Монтессорі, Монтессорі-педагогіка, освіта, дитина, самонавчання, інноваційна педагогіка, наукова педагогіка

Марія Монтессорі – видатна постать початку ХХ століття, яка поєднувала в собі професії лікарки, психіатрині, педагогині, а також була активною діячкою феміністичного й соціалістичного рухів. Її внесок у сферу освіти став визначальним: вона не просто долучила педагогіку до кола наукових дисциплін, а й започаткувала інноваційний підхід до дитячого розвитку, що ґрунтувався на уважному спостереженні, глибокій повазі до дитини й розумінні її внутрішніх потреб [2].

У часи, коли жінки практично не мали доступу до вищої освіти, Марія Монтессорі зуміла подолати численні перепони й вступити на медичний факультет Римського університету. Вона отримала стипендію, подолати суспільний і родинний спротив і стала першою жінкою-лікарем в Італії. Але на цьому її освітній шлях не завершився – згодом вона здобула знання в галузях філософії, психології та біології [2;4;7].

Під час роботи асистенткою в психіатричній клініці при Римському університеті Монтессорі зосередилася на проблемах дітей із затримками розвитку. Саме завдяки цим спостереженням вона розпочала формувати підґрунтя свого освітнього методу. Її доповідь на Педагогічному конгресі в Турині в 1898 році засвідчила новий, педагогічно орієнтований підхід до дітей із когнітивними особливостями [5].

Новий етап у реалізації її методики розпочався 1907 року, коли вона відкрила "Будинок дитини" (Casa dei bambini) в бідному районі Сан-Лоренцо в Римі. Це місце стало експериментальним майданчиком, де вона на практиці розвивала свої педагогічні ідеї, спираючись на природний розвиток дитини, її інтереси та прагнення до самонавчання [6].

Серед ключових понять, які визначають метод Монтессорі, – концепції поглинаючого розуму та сенситивних періодів. Вона встановила, що діти мають унікальну здатність інтенсивно засвоювати знання у певні періоди свого розвитку. У такі моменти дитина вчиться з легкістю, сприймаючи навколишній світ майже інстинктивно, без необхідності прямого навчання [2;3].

За переконанням Монтессорі, дитина формує себе через активну взаємодію з навколишнім середовищем. Тому навчальний простір має бути спеціально організованим – з доступними матеріалами, свободою руху та віковим різноманіттям, яке сприяє взаємному навчанню [1].

На відміну від традиційної ролі вчителя як джерела знань, педагог у методі Монтессорі виконує функцію спостерігача й наставника. Його завдання – розуміти індивідуальні потреби кожної дитини, створювати умови для самостійного пізнання та підтримувати інтелектуальну ініціативу учнів. Це вимагає від учителя переосмислення власної ролі й готовності служити розвитку дитини [1].

Протягом життя Марія Монтессорі була змушена залишати Італію через політичні обставини та війни, але куди б вона не їхала – до США, Іспанії, Індії, Нідерландів чи Шрі-Ланки – всюди продовжувала впроваджувати свою систему освіти, відкривати школи та навчати педагогів [2; 6].

Її педагогіка, заснована на поєднанні свободи та структури, самостійності учнів та розвитку внутрішньої мотивації, сьогодні є основою освітньої практики в тисячах закладах освіти у всьому світі. За останні роки

інтерес до її спадщини, зокрема у франкомовних країнах, значно зріс. Це сприяло не лише глибшому вивченню її наукових ідей, а й відкриттю менш відомих аспектів її світогляду, зокрема релігійних переконань [7].

Марія Монтессорі вважала, що наука має служити людині. Її педагогіка – це приклад "озброєної" науки, яка базується на систематичних спостереженнях і спрямована на гармонійний розвиток особистості. Її підхід кидав виклик традиційній авторитарній моделі освіти, замінюючи її системою, в якій на першому місці – самостійність і гідність дитини [3].

Висновки. Марія Монтессорі стала однією з перших, хто сформував педагогічну систему, засновану на науковому аналізі та глибокій повазі до природного розвитку дитини. Її підхід, у центрі якого – свобода вибору, самостійність дитини та значення навчального середовища, став справжнім проривом у сфері освіти. Вона заперечила традиційну авторитарну роль учителя, надаючи перевагу індивідуальному ритму навчання, що зробило її метод універсальним і актуальним навіть сьогодні. Незважаючи на виклики, зумовлені соціально-політичними обставинами, Монтессорі зуміла поширити свою педагогіку в усьому світі, де вона й досі залишається впливовою та широко застосовуваною в різних освітніх контекстах.

Список використаних джерел

1. AIRAM. (n.d.). *Qu'est-ce que la pédagogie Montessori?* Montessori. <https://www.formationairammontessori.com/quest-ce-que-la-pedagogie-montessori>.
2. Association Montessori de France. (n.d.). *Maria Montessori, une pédagogue engagée et d'avant-garde. L'AMF en bref.* L'Association Montessori de France. <https://www.montessori-france.asso.fr/page/167406-maria-montessori-et-sa-vision-de-l-enfant>.
3. Cadei, L., & Sità, C. (2020). Maria Montessori : Penser l'éducation des jeunes enfants. *Revue internationale d'éducation de Sèvres*, (79). <http://journals.openedition.org/ries/7162> <https://doi.org/10.4000/ries.7162>.
4. Durdas, A. (2023). Educational ideas of Maria Montessori on the pages of foreign periodicals. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 3(76), 84–90. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2023.3.8>.
5. Encyclopædia Universalis. (n.d.). *Montessori Maria (1870–1952)*. UNIVERSALIS.fr. <https://www.universalis.fr/encyclopedie/maria-montessori>.
6. Hamm, M. (2010). *Maria Montessori : la pédagogie scientifique. A propos des sciences de l'éducation. Recueils de textes : regards subjectifs.* HAL. <https://shs.hal.science/halshs-01860196/document>.
7. Langlois, J., & Richard, A.-S. (2021). *La face cachée de Maria Montessori.* LeVerbe. <https://leverbe.com/articles/culture/la-face-cachee-de-maria-montessori>.

УДК 1.373.2:316.61

JEL Classification: I21, J13

Кукла Л. Б.,

здобувачка вищої освіти,

Львівський національний університет

імені Івана Франка, м. Львів

Науковий керівник:

Бойко Г. О.,

доцент кафедри початкової та дошкільної освіти,

Львівський національний університет

імені Івана Франка, м. Львів

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТРУДНОЩІ ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Проблема адаптації дітей дошкільного віку привертає увагу дослідників як вітчизняних, так і зарубіжних. Багато наукових розвідок присвячено питанню соціальної адаптації дітей до умов навколишнього середовища. На сучасному етапі оновлення дошкільної освіти актуальними залишаються питання соціальної адаптації дітей дошкільного віку. Процес соціалізації дітей дошкільного віку є складним і виникає безліч труднощів. Педагогам, вихователям, батькам важливо знати про них, а також знаходити способи їх подолання.

Актуальність досліджуваної проблеми є на часі та затребувана у непростий час в якому сьогодні ми розвиваємо і виховуємо наших дітей, наше майбутнє.

Дослідженнями проблеми соціальної адаптації дітей дошкільного віку займаються такі вітчизняні науковці як, Н. Ватутіна, Л. Галігузова, М. Гладка, Л. Голубєва, О. Доманюк, Т. Дуткевич, Л. Кравчук, О. Кононко, І. Куркіна, С. Литвиненко, І. Печенко, О. Шаталова та інші.

Що собою являє соціалізація? Соціалізація – це процес засвоєння людиною моралі, моральних норм та цінностей, а також правил поведінки в суспільстві, яке його оточує. Здійснюється соціалізація, головним чином, через спілкування, а оскільки перша людина, з ким дитина починається спілкуватися і відчувати в ньому потреба – це мама (або людина, яка її замінює), то сім'я виступає першим і головним інститутом соціалізації [2].

Ю. Соловей у своїх наукових працях зазначає, що діти дошкільного віку потребують особливої уваги, оскільки саме в цьому віці закладаються основи майбутнього життя, духовноморальний фундамент особистості,

формуються перші безцінні навички взаємодії з суспільством. Дошкільний вік є чутливим до формування та розвитку найважливіших психічних утворень, які призводять до майбутнього успіху чи невдачі особистості.

Поняття "соціалізація дитини" розглядається як процес, який починається з народження дитини та формується переважно сімейними правилами та цінностями, на прикладі поведінки батьків, бабусь і дідусів, кола друзів, сім'ї, суспільства в цілому. У цьому процесі дитина є активним учасником, вона є "творцем" у формуванні та розвитку своєї особистості з її психосоціальними властивостями та якостями. Соловей [3, с. 260-261].

Соціалізація – процес і результат засвоєння дитиною соціального досвіду. В результаті соціалізації дитина стає культурною, освіченою і вихованою людиною. Результатом соціалізації дітей дошкільного віку є готовність дитини до школи [1].

Існують умови, за яких відбувається соціальна адаптація дошкільників.

Це умови, що сприяють позитивній соціальній адаптації дитини дошкільного віку в межах закладу дошкільної освіти, наголошує Ю. Соловей:

1. Створення емоційно-дружньої атмосфери в групі.
2. Створення атмосфери довіри.
3. Систематична організація ігрової діяльності.
4. Цілеспрямована робота з батьками [3, с.260].

Відомо, що процес адаптації дітей дошкільного віку є складним процесом, який супроводжується труднощами.

Труднощі соціальної адаптації дітей дошкільного віку зумовлюються низкою проблем.

За нашими дослідженнями у дітей дошкільного віку присутні стійкі стереотипи поведінки, недостатній соціальний досвід і все це є неприйнятним до вимог сьогодення. Часто проявляється дезадаптація, у деяких з дітей відсутня позитивна установка на відвідування закладу дошкільної освіти. Ми можемо спостерігати несформованість у дітей дошкільного віку предметно-практичної діяльності, а саме під час спілкування з ними, в ході ігрової діяльності. У дошкільників відслідковується підвищена хворобливість, часто змінюється настрій, діти вразливі, роздратовані, панує гнів, смуток. У спілкуванні з однолітками спостерігаємо високий ступінь замкнутості, неадекватної самооцінки, стан тривоги. Часто змінюються соціальні форми поведінки дітей на асоціальні, вони схильність до непередбачуваних дій, гіперактивні, необізнані з конструктивними формами спілкування тощо. Названі явища породжують передумови формуванню труднощів соціальної адаптації дітей дошкільного віку, зокрема в умовах закладу дошкільної освіти.

До таких труднощів ми віднесли:

- сформоване несприятливе середовище для розвитку і виховання дітей у закладі дошкільної освіти і сім'ї в якій проживає дитина;
- невміння співпрацювати в команді (спільно вирішувати завдання, разом долати труднощі і т. д.);
- недостатній розвиток соціальних вмінь і навичок у дітей дошкільного віку;
- відсутність соціального досвіду у дітей дошкільного віку;
- зовнішні фактори впливу на поведінку дітей дошкільного віку.

Для подолання окреслених труднощів важливо створити комфортні та сприятливі умови у місцях перебування дітей дошкільного віку – як у закладі дошкільного віку, так і вдома.

Педагоги, вихователі закладів дошкільної освіти мають співпрацювати з батьками, спільно організовувати виховні заходи, дозвілля дітей. В освітньому процесі закладів дошкільної освіти варто приділяти увагу використанню ігор, зокрема ігор для розвитку соціальних вмінь і навичок у дітей. Це допоможе їм сформувати певний соціальний досвід.

Заслуговує уваги питання фахової підготовки вихователів закладів дошкільної освіти з питань соціалізації дітей в умовах закладу дошкільної освіти.

Варто також подбати про безпечність перебування дітей у закладах дошкільної освіти, вдома, про вплив зовнішнього середовища на дитячу особистість. Систематичні бесіди, розмови, зустрічі у колі взаємної довіри сприятимуть подоланню труднощів процесу соціальної адаптації дітей дошкільного віку.

Проблема соціалізації, входження дітей в суспільство є однією із найважливіших у системі дошкільної освіти. Формування у дітей дошкільного віку навичок соціалізації вимагає від них бути до цього готовими, вміти співпроживати з однолітками/рідними успіхи і невдачі, наслідувати і відтворювати певні норми та моделі поведінки в суспільстві.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми адаптації дітей дошкільного віку. Подальшого дослідження потребує проблема готовності дітей дошкільного віку до процесу соціалізації.

Список використаних джерел

1. Буре Р.Н. Соціальний розвиток дитини / під ред. О.Л. Зверєвої. Просвіта, 2014. 226 с.
2. Мірченко М.О. Соціалізація дітей дошкільного віку/[Електроний ресурс]/Режим доступу : <https://vseosvita.ua/library/socializacia-ditej-doskilnogo-viku.html> (Дата звернення: 14.05.2025).
3. Соловей Ю. О.*Соціальна адаптація дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти*. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: "Педагогіка. Соціальна робота" (№ 1(50), 2022. pp. 260-263.

УДК 363.378

JEL Classification: I38, J18

Semigina, T.,

Dr. in Political Sciences, MSW, Professor,
Academy of Labour, Social Relations
and Tourism, Kyiv

FROM EMERGENCY TO EMPOWERMENT: COMPETENCY SHIFTS IN UKRAINIAN SOCIAL WORK

Introduction. The full-scale war unleashed by Russia has triggered a profound social crisis in Ukraine, sharply expanding the need for social services while simultaneously exposing and deepening longstanding systemic weaknesses. Vulnerable populations– including people with disabilities, displaced families, children without parental care, the unemployed, and those living in poverty– are growing in number and complexity. At the same time, the Ukrainian labor market is undergoing rapid disruption, facing both a deficit of workers and an urgent demand for new types of skills. This dual strain– rising social vulnerability and economic instability– has placed unprecedented pressure on the social work profession.

The war has also disrupted the infrastructure and delivery mechanisms of social services. Many communities have lost critical resources and qualified personnel or have been forced to adapt to new patterns of population mobility, including mass displacement and evacuation.

In this evolving context, social workers must be equipped not only to provide psychosocial and material assistance but also to actively contribute to the economic inclusion of vulnerable groups through the development of relevant professional competencies [5; 7]. This involves the ability to operate in diverse and shifting social environments and to tailor interventions to the needs of individuals who have experienced prolonged exclusion and instability.

The purpose of this analysis is to explore the key competency-related challenges faced by social workers in wartime Ukraine and to outline strategic directions for strengthening the social work profession to meet the complex demands of both emergency response and long-term societal recovery. This study is based on a desk review of relevant literature, complemented by reflective insights to deepen the understanding of practical challenges and opportunities for professional growth.

Results. The conducted analysis allowed us to identify and systematize the main trends shaping the evolving role and competency requirements of social workers in wartime Ukraine.

1. War as a driver of transformation in the professional demands on social work.

The war has altered the nature of social needs and underscored the need to strengthen the role of social work in supporting the economic integration of vulnerable populations. Traditionally, social work has been oriented toward paternalistic models, where social workers acted as "helpers" solving clients' problems. However, the war has introduced new challenges that require social workers not only to provide support but also to stimulate social development and economic inclusion of various groups [8; 9]. This leads to a shift from need-based assistance models to those focused on developing individuals' and communities' strengths and capacities.

In the context of post-war recovery, social work should be seen as a vital component of social resilience infrastructure, providing not only support but also enabling active participation in social and economic life.

2. New competency requirements for social workers are emerging.

Among key competencies are career counseling, development of clients' economic self-reliance, trauma-informed practice, cross-sectoral collaboration, and advocacy for the rights of those affected.

Social work today must focus on enhancing the social and economic autonomy of vulnerable groups. This includes developing clients' skills in financial management, entrepreneurship, budgeting, job search, and employment retention. Social workers should not only support clients in difficult life situations but also teach them how to utilize their own resources to ensure well-being.

This is particularly crucial in the recovery phase, as the economy demands mobilization of human capital, while many individuals face challenges in finding employment or regaining financial stability.

One of the major current challenges is working with people who have experienced trauma [5]. Trauma may now be complex, both individual and collective.

Social workers must be able to help clients adapt to new realities and professionally address traumatic experiences. This includes skills in crisis intervention, psychological support, psychosocial counseling, and the use of specialized techniques for working with post-traumatic stress disorder (PTSD). Mastery of such skills enables social workers not only to support survivors but also to contribute to their psychological rehabilitation and social reintegration [2].

Moreover, the threat of war has accelerated Ukraine's integration into European social policy. This implies the adaptation of social work models to European standards and approaches, emphasizing human rights, social inclusion, economic stability, and equal opportunities for all, especially vulnerable groups.

Social workers must be prepared for continuous professional development to effectively implement modern European practices in the Ukrainian context.

3. War has posed systemic challenges to professional education.

It is necessary to update the content of education and professional development of social workers in line with European and international approaches to social support and labour market integration.

Special attention should be paid to harmonizing educational programs and professional standards with European and global requirements in the fields of social support and employment.

Social work, especially in wartime, requires deep knowledge and specific practical skills. Therefore, training must be practice-oriented [1; 4]. Educational programs should include more training sessions, practical classes, and internships, where students can work with real-life cases, learn modern approaches to service provision, and participate directly in helping vulnerable populations.

The transformations described in this thesis highlight the need to revise social work curricula by introducing modules on economic integration, labour market engagement, and interdisciplinary collaboration.

4. Competency development serves as a resource for societal and professional resilience.

Enhancing the competency potential of social workers is a strategic resource for rebuilding the labour market, strengthening community resilience, and ensuring Ukraine's effective European integration.

Competency development is essential not only for improving professional effectiveness but also for personal and career growth. Strengthened knowledge and skills provide social workers with confidence in their ability to meet the challenges of war and its aftermath. This, in turn, fosters a strong professional identity, where practitioners recognize their societal role and experience a sense of meaning in contributing to the country's recovery.

Recent research highlights a clear link between professional identity and resilience. In particular, the concept of *professional identity resilience* has been identified as crucial for both the formation and sustained development of a strong professional identity. It includes a range of protective factors– such as reflective practice, peer support, alignment with core values, and confidence in one's professional role– that enable social workers and other helping professionals to sustain their sense of purpose and effectively manage challenges in demanding and unpredictable work environments [6; 10].

Educators and professional associations are therefore encouraged to prioritize the development of professional identity resilience throughout social work education and early career experiences. Tools such as reflective writing have proven effective in supporting this process, helping students internalize core values and understand their evolving professional roles [3].

Moreover, strengthening professional competence contributes directly to social workers' resilience– their ability to adapt to rapidly changing conditions, maintain emotional stability, and effectively cope with both professional and personal challenges. Developing these qualities enables practitioners not only to support others but also to manage the consequences of war in their own lives, sustaining motivation and professional endurance over time.

Conclusions. The development of professional competencies among social workers is a key factor for the successful adaptation of social work to the conditions of war and European integration. The effectiveness of professional training determines not only the ability to provide quality support to vulnerable groups but also the potential of social workers to act as agents of change contributing to the creation of an inclusive and resilient society.

Updating educational programs, aligning professional standards with European approaches, and integrating new competencies– such as career counseling, crisis intervention, trauma work, and social entrepreneurship– are urgent prerequisites for enhancing the effectiveness of professional practice.

At the same time, it is essential to establish a system of continuous professional development that would enable social workers to respond promptly to current and future challenges.

In the context of post-war recovery and Ukraine's continued progress toward European integration, a professionally competent community of social workers is uniquely positioned to provide long-term support to vulnerable groups, reduce social polarization, and promote the development of a more equitable social policy.

The transformation of social work through crisis is not only a challenge but also an opportunity to rethink professional approaches, strengthen the field, and elevate its role in society.

References

1. Байдарова О., Семигіна Т. "Нам марафон вже бігти треба": аналіз досвіду проведення тренінгів із соціальної роботи в умовах війни. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 2(13). С. 70-82.
2. Столярик О., Семигіна Т. Орієнтовані на травму підходи: важливість у підготовці соціальних працівників та напрями розвитку. *Педагогічна Академія: наукові запуски*. 2024. № 10. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13895828>.
3. Björktomta S. B., Tham, P Building professional identity during social work education: The role of reflective writing as a tool. *Social Work Education*. 2024. Vol. 43(9). P. 2847–2864.
4. Chuiko O., Shkuro V., Semigina, T. Continuities and Innovations in Social Work Practice Education in Ukraine: Lessons from the Pandemic and War

Context. *Social Work Practice Education Beyond the Pandemic: Comparative Perspectives on Continuities, Adaptations and Innovations* / Guidi, R., Spatscheck, C., eds. Cham: Springer, 2024. P. 105-117. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-66559-2_8.

5. Leshem B., Zasiiekina L., Guterman N. B., Pat-Horenczyk R. Shared Traumatic Reality During the Continuous War in Ukraine and the Protective Role of Transgenerational Transfer. *Journal of Community Psychology*. 2025. Vol. 53(1). P. e23161.

6. Long N., Gardner F., Hodgkin S., Lehmann, J. Developing social work professional identity resilience: Seven protective factors. *Australian Social Work*. 2024. Vol. 77(2). P. 214–227.

7. Romaniuk J. R., Farkas K. J., Mamzer H. The transformation of social work in Ukraine before and during the war. *Society Register*. 2024. Vol. 8(1). P. 7-26.

8. Semigina T.V. Challenges of war for Ukraine's welfare policies. *The War in Ukraine – a Challenge to Euro-Atlantic Civilizational Values : conference proceedings*. Riga: Baltija Publishing, 2024. P. 46-50.

9. Semigina T., Stoliaryk O.. Working with ex-combatants in Ukraine: Implications for local and international social work academia. *Journal of Human Rights and Social Work*. 2024. Vol. 9. P. 453–463. URL: <https://doi.org/10.1007/s41134-024-00331-1>.

10. Wald H. S. Professional identity (trans) formation in medical education: reflection, relationship, resilience. *Academic medicine*. 2015. Vol. 90(6). P. 701-706.

УДК 811.111'373.7

JEL Classification: Z13, I25

Faramazov Azer Suratulla oghly,
Seniour teacher, Lankaran State University

PHRASEOLOGICAL UNITS RELATED TO TIME IN THE ENGLISH LANGUAGE

The study of phraseological units has long been an essential area of inquiry in modern linguistics, revealing the complexity and variability inherent in fixed expressions within natural language. A review of scholarly literature on the subject of phraseology demonstrates the multifaceted nature of approaches to defining the term *phraseologism*. Despite the longevity and breadth of research,

no single, universally accepted definition of a phraseological unit has been established. This ongoing theoretical ambiguity underscores the intrinsic complexity of the phenomenon.

According to M. Lackova, over twenty distinct definitions of the term *phraseologism* exist in linguistic literature, yet none have achieved widespread recognition or application [6, p. 7]. This diversity of interpretations signals the conceptual intricacy of phraseological units and the limitations of attempts to devise an all-encompassing definition. It is evident that any attempt to describe phraseologisms must account for their semantic unity, structural fixity, and often metaphorical nature.

Scholars such D. Bihunov and S. Bihunova contribute to the field by proposing a definition of *phraseologism* as a general term for semantically bound word combinations and propositions which, unlike syntactic constructions, are not generated by general rules of lexical selection and combination. Instead, they are reproduced in language with a fixed correlation between their semantic structure and specific lexical-grammatical form, thus qualifying them as reproducible units with stable semantics [4, p. 47].

I. Basaraba offers a complementary perspective, characterizing phraseological units as stable combinations of words with complicated semantics that deviate from typical structural-semantic models of free combinations [2, p. 66]. Y. Holovatska, meanwhile, regards phraseological units as widely used linguistic constructs that convey a holistic meaning and consist of two or more meaningful lexical items. For Y. Holovatska, the crucial features of phraseological units are their stability, recurrence in discourse, and indivisible semantics – distinguishing them from free word groups [1, p. 60].

Additional interpretation is found in the work of N. Bashirova, who emphasizes the transformation inherent in *phraseologisms*, whereby the original meanings of the component words are lost and replaced by new metaphorical connotations. This shift results in a phraseological unit becoming a semantic whole that no longer maintains a transparent link to its literal referents [3, p. 77]. Still, despite the divergence of views, a consensus emerges regarding certain core features of phraseological units: semantic integrity, structural stability, idiomaticity, and expressive function. However, the quest for a unified definition remains open due to the multidimensional nature of the phenomenon, encompassing semantic, syntactic, cognitive, and cultural aspects.

Within the vast realm of phraseology, idioms related to the concept of time occupy a significant semantic field, reflecting human perceptions of temporality,

chronology, and life experience. Time-related phraseological units often exhibit metaphorical mappings, temporal deixis, and evaluative connotations. They are frequently used to express urgency, brevity, change, or inevitability, making them central to both everyday communication and literary expression.

One prominent metaphor is time as a fleeting entity, evident in *time flies* ('used to mean that time passes surprisingly quickly' [5]). This phraseologism reflects the subjective acceleration of perceived time, especially in situations involving engagement or emotional intensity.

Temporal pressure is expressed through several idioms rooted in the metaphor time as an opponent or constraint. For instance, *beat the clock* ('to succeed in something before time is up' [5]), *against the clock* ('if you do something against the clock, you do it as fast as possible and try to finish it before a particular time' [5]), and *at the eleventh hour* ('the last moment or almost too late' [5]) all highlight urgency, stress, and efficiency. These expressions are frequent in contexts requiring deadline management or emergency action.

Some idioms reflect time as a measure of modernity or relevance, such as *behind the times* ('if someone or something is behind the times, they are old-fashioned' [5]). This phraseologism is evaluative, often used to denote obsolescence or resistance to change. In contrast, *ahead of one's time* ('having new ideas, opinions, or ways of living long before most other people do' [5]) portrays innovation and forward-thinking as temporally advanced traits, associating time with intellectual progress.

Phraseologisms such as *in the nick of time* ('at the last possible moment' [5]) and *high time* ('(it is) past the time when something should have happened' [5]) emphasize temporal precision and appropriateness, highlighting either narrowly avoided failure or delayed necessity. These idioms encode culturally sanctioned expectations about appropriate timing.

The metaphor time as a resource is also pervasive. *Make up for lost time* ('to enjoy an experience as much as possible because you did not have the opportunity to do it earlier in life' [5]) suggests that time can be gained or lost, similar to money. *Time on one's hands* ('a period when you have nothing you must do' [5]) frames time as available and potentially unproductive, indicating leisure or inefficiency.

Some phraseologisms describe habitual or rare temporal patterns. *Once in a blue moon* ('not very often' [5]) utilizes an astronomical metaphor to convey temporal infrequency, often for effect or exaggeration. Meanwhile, *around the clock* ('all day and all night without stopping' [5]) denotes continuity, especially in

institutional or labor-related contexts, underscoring the notion of uninterrupted temporal flow.

Temporal initiation is also encoded in phraseological form. *At the crack of dawn* ('very early in the morning, especially at the time when the sun first appears' [5]) references the beginning of the day through poetic metaphor, whereas *call it a day* ('to stop what you are doing because you do not want to do any more or think you have done enough' [5]) denotes temporal closure and cessation of activity. Strategic timing and patience are reflected in *bide one's time* ('to wait patiently for a good opportunity to do something'[5]), a phrase suggesting that time can be managed or manipulated to one's advantage. It highlights a deliberate postponement rooted in long-term planning or caution.

Taken together, these phraseologisms demonstrate the complexity of temporal cognition in English. They reveal not only how time is perceived but also how it is valued, managed, and symbolized. Through metaphor and conventionalized form, they convey nuanced meanings that extend beyond literal interpretations. Their idiomatic nature – fixed form and culturally embedded meaning – makes them essential for linguistic competence and pragmatic fluency in English.

References

1. Головацька Ю. Б. Rendring of the phraseological units as means of character description in Ukrainian and Polish translations of "Alice Through the Looking Glass" by Lewis Carroll. *Актуальні питання іноземної філології*. 2020. № 12. С. 58-63.
2. Basaraba I. O. Functioning of metaphorized phraseological units in military prose. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27(1). С. 64-69.
3. Bashirova N. R. Spheres of using of the phraseological units in modern English. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70), № 3(1). С. 76-80.
4. Bihunov D. O., Bihunova S. A. English phraseological units of Latin and French origin: somatic constructions. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2022. Вип. 2. С. 45-52.
5. Cambridge Dictionary. English Dictionary, Translations & Thesaurus. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (date of access: 11.05.2025).
6. Lackova M. Formal expressive means of determination in phraseological units in related and unrelated languages. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 34. С. 6-8.

УДК 316.752:37.034-053.6(477-25)

JEL Classification: I21, R23

Харченко Н. В.,

канд. пед. наук,

старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник

відділу виховання на пограниччі,

Інститут проблем виховання

НАПН України, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПОГРАНИЧЧЯ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Формування життєвих орієнтацій учнівської молоді, що проживають на пограниччі України, набуває особливої актуальності в умовах сучасних геополітичних, соціокультурних та безпекових трансформацій [2].

Україна межує із сімома державами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою, Білоруссю та росією. Із 27 адміністративно-територіальних одиниць країни (24 області, Автономна Республіка Крим, м. Київ і м. Севастополь), 16 регіонів мають спільний державний кордон із сусідніми країнами, що обумовлює їхній статус як прикордонних.

За офіційними статистичними даними, на 1 січня 2021 року чисельність наявного населення України становила 41,6 млн осіб. У прикордонних регіонах проживало близько 19,5 млн осіб, тобто майже 47% загальної чисельності населення держави. Така територіальна концентрація населення у регіонах пограниччя зумовлює необхідність системного вивчення соціокультурних, освітніх та ціннісних чинників, які впливають на формування життєвих орієнтацій молодого покоління [1].

Проте, ці статистичні дані потребують уточнення у зв'язку з динамічними демографічними змінами, спричиненими повномасштабним вторгненням. За даними Міжнародної організації з міграції (ІОМ в Україні), станом на жовтень 2024 року в Україні налічувалося приблизно 4,6 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [3]. Ці цифри свідчать про значні міграційні потоки, що впливають на соціальну структуру регіонів, зокрема пограниччя України.

Внутрішнє переміщення населення призводить до змін у демографічному складі прикордонних регіонів, що, в свою чергу, впливає на освітнє середовище та процеси соціалізації учнівської молоді [4].

Зростає потреба в адаптації освітніх програм до нових соціокультурних умов, враховуючи різноманітність досвіду та потреб учнів. Крім того, необхідно забезпечити психологічну підтримку та створити інклюзивне освітнє середовище, що сприятиме формуванню стійких життєвих орієнтацій у молоді в умовах нестабільності.

Таким чином, актуальність дослідження формування життєвих орієнтацій учнівської молоді в прикордонних регіонах України зростає в контексті сучасних викликів, пов'язаних з внутрішнім переміщенням населення та змінами в соціальному ландшафті країни.

Разом з тим, в умовах пограниччя України, попри складність ситуації, створюють унікальні можливості для формування життєвих орієнтацій учнівської молоді. Їхня специфіка полягає у полікультурному середовищі, транскордонних контактах, поліетнічності населення, а також у більш вираженому почутті спільноти та локальної ідентичності.

Однією з ключових можливостей є формування стійкої громадянської позиції, обумовленої щоденним досвідом зіткнення з викликами національної безпеки, державного суверенітету та міжетнічної взаємодії, що створює передумови для розвитку патріотизму, толерантності, усвідомленого ставлення до власного вибору життєвого шляху.

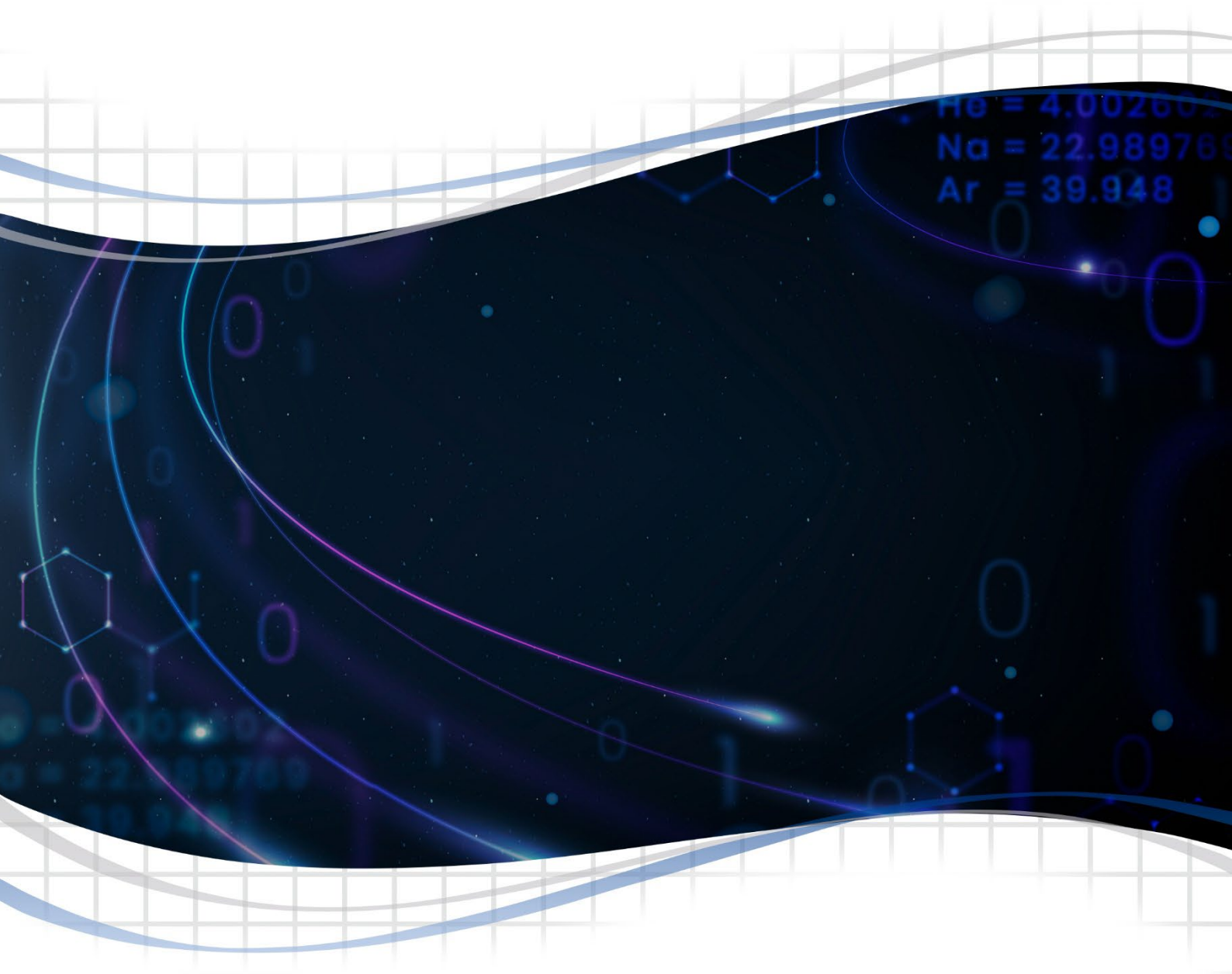
Унікальність пограниччя також сприяє інтенсифікації міжнародного культурного обміну, участі молоді у міжнародних освітніх ініціативах, програмах учнівського самоврядування, волонтерських та екологічних проєктах. Такі форми активності сприяють розвитку в учнівської молоді лідерських якостей, комунікативних навичок, міжкультурної компетентності тощо.

Значний потенціал мають і ресурси культурної спадщини регіонів, які можна використовувати в освітньому процесі для розвитку у молоді почуття причетності до рідного краю, усвідомлення власної культурної приналежності та глибшого розуміння цінностей української ідентичності.

Таким чином, умови пограниччя – за належної педагогічної підтримки – можуть стати не лише джерелом викликів, а й потужним ресурсом для формування життєвих орієнтацій учнівської молоді, орієнтованих на активну громадянську позицію, самореалізацію, соціальну відповідальність та стійкість у нестабільному світі.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2021 р. За ред. М. Тімолюк. 2021. 50 с.
2. Міждисциплінарний тезаурус дослідження освітніх та виховних проблем на пограниччі України: наукове видання. Уклад. Сисоєва С. О., Вайнола Р. Х., Михайліченко М. В. Київ: ЦП Компрінт, 2024. 63 с.
3. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні, квітень 2024 року. 2024. 12 с.
4. Рюль В. Дослідження міграційних настроїв студентської молоді на пограниччі. Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів : матеріали доповідей та повідомлень міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27 вер. 2019 р.). Ужгород, 2019. С. 84-86.

**Research
Europe.org**